

LINGUA ET VITA

vedecký časopis
pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie
Fakulty aplikovaných jazykov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal
for Research of Languages and Intercultural Communication
of the Faculty of Applied Languages,
University of Economics in Bratislava

Ročník/Issue X/1

Číslo/Number 19/2021

VEDECKÁ REDAKČNÁ RADA/SCIENTIFIC EDITORIAL BOARD

Šéfredaktor časopisu/Editor-in-chief: PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Členovia vedeckej redakčnej rady/Scientific Editorial Board Members:

Prof. Dr. Vasile Spiridon

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Univ. Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD.

University of Applied Sciences, Burgenland, Eisenstadt, Austria

Dipl. Slaw. Heike Kuban

University Erfurt, Germany

Jelena Jurjevna Strigankova, PhD.

The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, Saratov

Svetlana Michaelovna Minasijan, PhD.

Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Yerevan, Armenia

Dr. Farida Djaileb, Associate Prof.

University of Science and Technology, Oran, Algeria

Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Charles University in Prague, Czech Republic

Doc. Mgr. Tomáš Káňa, PhD.

Masaryk University, Brno, Czech Republic

Doc. PaedDr. Dušan Kostrub, PhD.

Comenius university in Bratislava, Slovak Republic

Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovak Republic

Prof. PhDr. Livia Adamcová, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. PhDr. Helena Šajgalíková, CSc.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

PaedDr. Zuzana Hrdličková, PhD.

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Recenzenti/Editorial Consultants:

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph. D.
Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.
Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.
PhDr. Roman Kvapil, PhD.
PhDr. Milena Helmová, PhD.
PaedDr. Žaneta Pavlíková, PhD.

Grafická úprava a zlom/Graphic Design:

PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM, jún 2021

Náklad/Number of copies: 30

Strán/Pages: 124

ISSN 1338-6743

Evidenčné číslo/Registration Number: EV 5817/19

Za pravopisnú, gramatickú, lexikálnu a štylistickú stránku uverejnených príspevkov zodpovedajú autori príspevkov. / The language quality of the published papers is the sole responsibility of the authors.

Adresa redakcie/Editorial Office:

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava, Slovenská republika
Email: casopis.faj@gmail.com
Web: linguaetvita.sk

RUBRIKY ČASOPISU/CATEGORIES OF THE JOURNAL

JAZYK, KOMUNIKÁCIA, KULTÚRA ***LANGUAGE, CULTURE, COMMUNICATION***

The section deals particularly with:

- Linguistic phenomena from both synchronic and diachronic perspective,
- Comparative linguistics,
- Theory of communication and intercultural communication,
- History and culture of language areas.

DIDAKTIKA A METODIKA VYUČOVACÍCH A CUDZÍCH JAZYKOV ***DIDACTICS AND METHODOLOGY OF TEACHING AND FOREIGN LANGUAGES***

The section deals particularly with:

- Language didactics,
- Methodology of language education,
- Teaching styles and strategies in language education,
- Testology within the framework of CEFR for languages.

TRANSLATOLÓGIA ***TRANSLATOLOGY***

The section deals particularly with:

- Theory and practice of translation and interpretation,
- Translation and interpretation of general and literary texts from and into Slovak language,
- Translation and interpretation of texts for specific purposes from and into Slovak language.

RECENZIE ***REVIEWS***

The section deals with:

- Reviews of scientific treatises, scholarly papers, project publications and monographs written at the faculty or other universities in Slovakia or abroad.

SPRÁVY ***REPORTS***

The section deals with:

- News about scientific events and other supporting scientific and research activities of the Faculty of Applied Languages and the University of Economics in Bratislava.

5	OBSAH / CONTENTS
7	ÚVOD / INTRODUCTION

JAZYK, KULTÚRA, KOMUNIKÁCIA / LANGUAGE, CULTURE, COMMUNICATION
--

9 MILENA HELMOVÁ, KATARÍNA SERESOVÁ

INTERKULTÚRNA KOMPETENCIA: VÝZNAMNÝ PREDPOKLAD ÚSPEŠNEJ
CEZHRANIČNEJ KOMUNIKÁCIE A KOOPERÁCIE / INTERCULTURAL COMPETENCE:
IMPORTANT ASSUMPTION OF SUCCESSFUL CROSS-BORDER COMMUNICATION
AND COOPERATION

20 ANDREJ KINER

DIFUSIÓN DE LA CULTURA ESPAÑOLA – DIPLOMACIA CULTURAL EN EL CONTEXTO
DE ESLOVAQUIA / SPANISH CULTURE DIFFUSION – CULTURAL DIPLOMACY IN THE
CONTEXT OF SLOVAKIA

35 JANA LAUKOVÁ

INTRAURBANER RAUM DER STADT BANSKÁ BYSTRICA IM FOKUS DER
SPRACHLANDSCHAFTLICHEN FORSCHUNG (AM BEISPIEL VON ŠTEFAN-MOYZES-
PLATZ) / INTRA-URBAN SPACE IN THE CITY OF BANSKÁ BYSTRICA IN THE FOCUS
OF LINGUISTIC LANDSCAPE RESEARCH (EXAMPLE OF STEFAN MOYZES SQUARE)

36 EVA MAIEROVÁ

GRAMATICKÁ KATEGÓRIA ČÍSLA V ANGLICKOM A SLOVENSKOM JAZYKU / THE
GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN ENGLISH AND SLOVAK

43 ŽELMÍRA PAVLIKOVÁ

METAFORY SÚVISIACE S PANDÉMIOU KORONAVÍRUSU V EKONOMICKEJ
ŠPANIELČINE / METAPHORS RELATED TO THE CORONAVIRUS PANDEMIC IN
SPANISH ECONOMIC LANGUAGE

53 KATARÍNA SERESOVÁ

SLOVESNO-MENNÉ KOLOKÁCIE V NEMECKOM JAZYKU Z POHLADU ICH
KATEGORIZÁCIE / VERB-NOMINAL COLLOCATIONS IN THE GERMAN LANGUAGES
FROM THE PERSPECTIVE OF THEIR CATEGORIZATION

59 JANA ŠTEFAŇÁKOVÁ

POLITIKA ZAMERANÁ NA UPLATŇOVANIE RODOVO VYVÁŽENÉHO JAZYKA V
NEMECKOM JAZYKOVOM PROSTREDÍ / POLICY FOR GENDER-FAIR LANGUAGE IN
GERMAN LANGUAGE ENVIRONMENT

70 RADOSLAV ŠTEFANČÍK

SÚČASNÉ PERSPEKTÍVY ROZVOJA POLITICKEJ LINGVISTIKY NA SLOVENSKU /
CURRENT PERSPECTIVES OF POLITICAL LINGUISTICS DEVELOPMENT IN
SLOVAKIA

82 MARTINA ULIČNÁ

POMENOVANIE MODREJ FARBY V SLOVANSKÝCH JAZYKOCH / NAMES OF BLUE
COLOUR IN SLAVIC LANGUAGES

93 DOMINIKA VARGOVÁ

AKTUÁLNE ZMENY V SLOVNEJ ZÁSOBE ANGLICKÉHO A SLOVENSKEHO JAZYKA –
JAZYK PANDÉMIE / CURRENT CHANGES IN THE LEXIS OF ENGLISH AND SLOVAK
LANGUAGE – LANGUAGE OF A PANDEMIC

DIDAKTIKA A METODIKA / DIDACTICS AND METHODOLOGY
--

106 LUDMILA KOLÁČKOVÁ, MÁRIA ŠIKOLOVÁ

VALIDITY OF HIGH-STAKES MILITARY LANGUAGE TESTS FROM TEACHERS’
VIEWPOINT / VALIDITA VOJENSKÝCH JAZYKOVÝCH ZKOUŠEK VYSOKÉ
DŮLEŽITOSTI Z POHLEDU UČITELŮ

114 EVA MOLNÁROVÁ

LINGUISTIC LANDSCAPE A SERVICE LEARNING VO VYUČOVANÍ CUDZÍCH
JAZYKOV NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH / LINGUISTIC LANDSCAPE AND SERVICE
LEARNINGIN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AT UNIVERSITIES

RECENZIE / REVIEWS

122 JÁN MARKECH

GÁBOROVÁ, M. 2019. *STOPY SEVERU V NEMECKOJAZYČNEJ TLAČI BRATISLAVY
V ROKOCH 1918 – 1929*. BRATISLAVA: UNIVERZITA KOMENSKÉHO.

ÚVOD

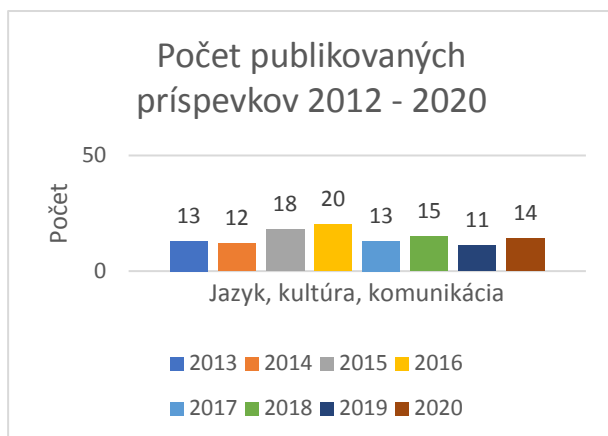
Vážení čitatelia,

desaťročné nášho časopisu nám poskytuje rozsiahly časový priestor na analýzu nielen jeho štruktúry, ale aj publikovaných príspevkov v jeho jednotlivých rubrikách. V prvom rade vyjadrujeme presvedčenie, že myšlienka jeho vzniku mala svoje opodstatnenie, pretože ide o fakultný a zároveň univerzitný časopis s variabilnou platformou cielene zameraných štúdií – výsledkov vedecko-výskumných aktivít prispievateľov z oblasti jazyka, komunikácie a kultúry európskych krajín. Keďže desiaty ročník časopisu nie je ešte uzatvorený, v nasledovnej časti poskytujeme stručné štatistické ukazovatele jeho deväťročnej existencie. Štatistiku sme spracovali na základe údajov dostupných z printovej a elektronickej verzie časopisu.

Oblasť výskumu	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	SPOLU
Jazyk, kultúra, komunikácia	17	13	12	18	20	13	15	11	14	133
Didaktika a metodika	3	6	6	5	5	5	5	4	3	42
Translatológia	2	1	2	3	3	2	2	1	4	20
Recenzie	1	4	3	2	7	4	8	6	1	36
Správy	5	5	2	4	3	1	1	2	0	23
SPOLU	28	29	25	32	38	25	31	24	22	254

Tabuľka číslo 1: Prehľad počtu publikovaných príspevkov v časopise

Zdroj: vlastné spracovanie

Graf č. 1: Publikované príspevky v rubrike jazyk, kultúra, komunikácia. Zdroj: vlastné spracovanie.

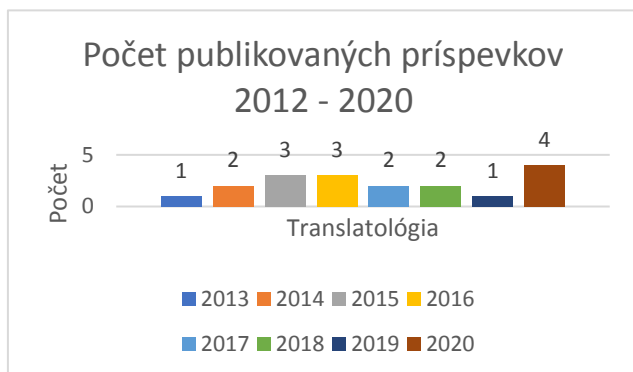
charakteristikám sledovaných javov v rámci trojúrovňovej zložky – jazyk, kultúra, komunikácia. Príspevky sú venované predovšetkým lingvistiky konkrétnych jazykových skupín, z lingvistických rovín je najviac zastúpená foneticko-fonologická, morfológická a lexikálna rovina. Bohato je zastúpená problematika interkultúrnych vzťahov v rôznych jazykových mutáciách. Ojedinele sa vykytujú aj príspevky z oblasti pragmaštylistiky, syntaxe a hypersyntaxe. Vzácnymi sú príspevky z oblasti etymológie, historickej gramatiky a dialektológie, keďže ide o vedné odbory, výskumy v ktorých si vyžadujú špecializovaný inventár pomôcok. Okrem iného sa tejto problematike venuje na Slovensku veľmi málo lingvistov v porovnaní s inými vednými lingvistickými odbormi.

Za deväť rokov v časopise vyšlo spolu 254 príspevkov v piatich rubrikách, čo je v priemere 28 príspevkov na jeden ročník v dvoch číslach. Ukazuje sa, že najviac sa publikuje v oblasti jazyka, kultúry a komunikácie. V tejto rubrike sa vypublikovalo spolu 133 príspevkov, čo predstavuje 52,36% zo všetkých príspevkov v ostatných rubrikách. Tento trend korešponduje s celkovou popularitou rubriky, ale aj pomerne širokou variabilitou možností sústrediť sa buď na konkrétne jazykové, kultúrne alebo komunikačné teórie, alebo venovať sa skôr porovnávacím

Graf č. 2: Publikované príspevky v rubrike didaktika a metodika. Zdroj: vlastné spracovanie.

metodici a didaktici. Dôvodiť tak možno aj skladbou fakultného študijného programu, ktorý nepripravuje absolventov na výkon učiteľského povolania.

Graf č. 3: Publikované príspevky v rubrike translatológia. Zdroj: vlastné spracovanie.

Z grafu č. 1 je teda zrejmé, že profilácia v oblasti publikačnej činnosti vedecko-pedagogických zamestnancov je prevažne lingvisticko-kulturologická, čo korešponduje so študijným zameraním samotnej Fakulty aplikovaných jazykov. Na základe grafu č. 2 možno konštatovať, že oblasť didaktiky a metodiky výučby vyučovacích a cudzích jazykov je počtom publikačných výstupov (iba 16,54%) menej atraktívnou oblasťou a venujú sa jej predovšetkým tí, ktorým je táto oblasť bližšia a profilujú sa ako

Graf č. 3 znázorňuje počet publikovaných príspevkov v rubrike translatológia (7,87%). Venujú sa mu predovšetkým odborníci, ktorí absolvovali študijný odbor prekladateľstvo – tlmočníctvo. Nízkou mieru publikačných výstupov v tejto oblasti možno vysvetliť aj ojedinelým výskytom prispievateľov, ktorí majú v tejto oblasti teoretické, ale predovšetkým i praktické skúsenosti a sú aj aktívnymi prekladateľmi alebo tlmočníkmi.

Samotný fakt profilácie vedecko-pedagogických zamestnancov Fakulty aplikovaných jazykov potvrdzuje aj Štefančík vo svojej štúdii o smerovaní politickej lingvistiky na Slovensku: „*Kedže objektom výskumu pracovníkov Fakulty aplikovaných jazykov je jazyk v jeho aplikovanej podobe, je pochopiteľné, že táto vedná disciplína si svoje uplatnenie práve na tomto pracovisku*“ (2021, s. 72 – 73). Jazyk v jeho aplikovanej podobe otvára teda možnosti aj časopisu Lingua et vita, ktorého naznačené kontúry ešte v roku 2012 sa v súčasnosti potvrdili ako správne, čo dokumentuje aj stručná štatistická charakteristika publikovaných príspevkov počas deviatich rokov jeho existencie.

PhDr. Roman Kvapil, PhD.
šéfredaktor

INTERKULTÚRNA KOMPETENCIA: VÝZNAMNÝ PREDPOKLAD ÚSPEŠNEJ CEZHRANIČNEJ KOMUNIKÁCIE A KOOPERÁCIE

INTERCULTURAL COMPETENCE: IMPORTANT ASSUMPTION OF SUCCESSFUL CROSS-BORDER COMMUNICATION AND COOPERATION

MILENA HELMOVÁ
KATARÍNA SERESOVÁ

Abstract

The cultural aspect influences communication to such an extent that, despite linguistic correctness, misunderstandings occur. In order for intercultural communication to be effective, it is desirable further develop intercultural competence. The article seeks answers to two questions: What is intercultural competence? What is the significance of intercultural learning in its acquisition? The text is based on two hypotheses, one of which assumes that an interculturally competent individual has a greater chance of personal and professional success in encountering a foreign culture, and thus can prevent problems. The second hypothesis implies the assumption that intercultural learning decisively contributes to a better personal and work readiness of the individual for the foreign host environment as well as to the readiness of the host culture for a foreign culture. Methodologically, the paper is based on the analysis of primary scientific literature based on citations of authors and the results of their research. Secondly, the article has the ambition to engage in scientific discourse on a given topic.

Keywords: Intercultural communication, Intercultural competence, Intercultural learning.

Abstrakt

Kultúrny aspekt ovplyvňuje komunikáciu do tej miery, že i napriek lingvistickej správnosti dochádza k neporozumeniu. Aby bola interkultúrna komunikácia efektívna, je žiadúce naďalej rozvíjať interkultúrnú kompetenciu. Článok hľadá odpovede na dve centrálné otázky: Čo je to interkultúrna kompetencia? Aký význam pri jej nadobúdaní má interkultúrne učenie? Text vychádza z dvoch hypotéz, z ktorých jedna predpokladá, že interkultúrne kompetentný jedinec má väčšie šance osobnej i pracovnej úspešnosti pri strete s cudzou kultúrou, a tak dokáže predchádzať problémom. Druhá hypotéza implikuje predpoklad, že interkultúrne učenie rozhodujúcou mierou prispieva k lepšej osobnej i pracovnej pripravenosti jedinca na zahraničné hostiteľské prostredie ako aj k pripravenosti hostiteľskej kultúry na cudziu kultúru. Metodicky vychádza príspevok z analýzy primárnej vedeckej literatúry opierajúcej sa o citácie autorov a výsledky ich bádania. Sekundárne má článok ambíciu zapojiť sa do vedeckého diskurzu na danú tému.

Kľúčové slová: interkultúrna komunikácia, interkultúrna kompetencia, interkultúrne učenie.

Úvod

Vzájomné stretávanie ľudí odlišných kultúr a procesy, ktoré pri tom prebiehajú, považujeme za interkultúrnú komunikáciu alebo ináč, za interkultúrnú interakciu. Realizujú ju partneri s rôznym kultúrnym pozadím, ktorí sú si vedomí toho, že sú odlišní a pociťujú sa vzájomne ako cudzí (Broszinski-Schwabe, 2011) Za interkultúrne považuje Bruck (1994) všetky vzťahy, v ktorých účastníci nesiahajú výhradne len na vlastné kódy, konvencie, postoje a formy správania, ale spoznávajú v nich iné kódy, postoje, konvencie a formy správania. Pritom tieto pociťujú ako cudzie a tak ich aj definujú. Podľa neho sú interkultúrne vzťahy všetky tie, v ktorých sa dozvedáme o kultúrnej systémovosti prekročením systémových hraníc. Je možné sa zhodnúť

na tom, že dopady globalizácie v oblastiach mobility a nových technológií si vyžadujú nové schopnosti od pracovníkov operujúcich v zahraničí či v multikultúrnom domácom firemnom prostredí. Záujem zainteresovaných z oblasti hospodárstva vyplýva z otázok: Ako je možné zaistiť, aby manažér vyhovoval požiadavkám na zahraničnú pracovnú úlohu? Kto obstojí v zmiešanej kultúrnej skupine? Aké vlastnosti a schopnosti by mal mať pracovník, ktorý vedie medzinárodné tímy?

V súčasnom globálnom hospodárskom prostredí sa čoraz viac kladie dôraz na interkultúrnú komunikáciu. Predpokladom úspešnej cezhraničnej spolupráce je dokonalé zvládnutie mnohých aspektov komunikácie, okrem iných aj osobitostí typických pre kultúry, znalosti kultúrnych odlišností, špecifik týkajúcich sa myslenia, vnímania času a priestoru. Každé hospodárske odvetvie a takmer každý podnik sú súčasťou medzinárodných hospodárskych vzťahov. Interkultúrna komunikácia v hospodárskom prostredí znamená, že dochádza k internacionalizácii procesov v hospodárstve, v ktorom sa stretávajú predstavitelia odlišných kultúr so svojimi zaužívanými kultúrnymi schémami. Kultúra sa chápe ako orientačný systém určitej spoločnosti, ktorý tvoria špecifické symboly a ktorý sa traduje z generácie na generáciu (Thomas, 1999). Ukazuje sa, že medzinárodná spolupráca si vyžaduje komplexné vedomosti, stratégie rozhodovania a správania, pretože má budovať mosty porozumenia.

Cieľom článku je poukázať na koreláciu medzi interkultúrnou kompetenciou a interkultúrnym vzdelávaním, teda na priamy vzťah nadobúdania interkultúrnej kompetencie prostredníctvom interkultúrneho vzdelávania. Intenciou článku je poukázať i na dôležitosť obidvoch menovaných konštruktov v celospoločenskom dianí, najmä však v hospodárskej sfére. Príspevok sa v neposlednom rade zaoberá sumarizáciou argumentov pre zavedenie interkultúrnych tréningov v hospodárskej praxi.

Autorka textu uskutočnila dva prieskumy v intenciách témy. Jeden v oblasti bilaterálnych slovensko-nemeckých obchodných rokovaní a ďalší k problematike zavedenia interkultúrnych tréningov vo firmách na Slovensku, výsledky ktorých sú implementované v texte s cieľom poukázať na relevanciu vyššie formulovaných otázok.

Interkultúrna kompetencia ako faktor hospodárskeho úspechu

Nemecké poradenské a školiace centrum opisuje interkultúrnú kompetenciu ako schopnosť úspešne komunikovať a spolupracovať s ľuďmi pochádzajúcimi z iného kultúrneho prostredia, pričom má byť výsledkom efektívna komunikácia na oboch stranách (IKUD, 2018). Alexander Thomas, popredný vedec v oblasti interkultúrnej komunikácie a kompetencie v nemecko-fónom prostredí, definuje interkultúrnú kompetenciu ako schopnosť jedinca porozumieť kultúrnym danostiam a faktorom vplyvu na vnímanie, posudzovanie, cítenie a konanie u seba samého a u iných jedincov, rešpektovať ich, vážiť si ich a využívať ich produktívne pri vzájomnom prispôbení v zmysle tolerancie a zabezpečenia synergických foriem spolupráce, spolunaživania a používania účinných orientačných vzorov vo vzťahu k interpretácii sveta v jeho rôznorodosti (2003). Jürgen Bolten, profesor pre interkultúrnú hospodársku a podnikovú komunikáciu na univerzite v Jene, hovorí o interkultúrnej kompetencii ako o súbore viacerých čiastkových kompetencií, ktoré v konečnom dôsledku spoluvytvárajú interkultúrnú kompetenciu. Ide o schopnosť akulturácie, čiže schopnosť prijať hodnoty a myšlienkové postupy z inej kultúry do vlastnej kultúry, o schopnosť akceptácie rôznych stanovísk, o vnímanie interkultúrnych situácií ako šance a nie ako hrozby a o polycentrické zmýšľanie, teda vyhodnotenie skúseností zo stretov cudzích kultúr (2001). Hamid Reza Yousefi, nemecko-iránsky filozof a pedagóg na univerzite v Kaiserslauterne, tvrdí, že interkultúrna kompetencia je schopnosť, ktorú označuje ako proces osvojovania informácií a vzorov správania umožňujúcich zvládať výzvy kultúrnych stretov a vykonávať činnosti v interkultúrnom kontexte. Osvojenie si kompetencie sa stáva nevyhnutným najmä vtedy, keď sa dostanú do konfliktu rôzne formy myslenia, správania a životné zvyklosti (2014). V posledných desaťročiach sa stala interkultúrna kompetencia kľúčovou kompetenciou. Jej dôležitosť potvrdzuje skutočnosť, že je

dnes potrebná takmer vo všetkých sférach života. Je nespochybniteľne dôležitá pre ľudí, ktorí pôsobia v zahraničí, pre manažérov nadnárodných podnikov vo vlastnej krajine, pre účinkujúcich na medzinárodných konferenciách a rokovaní ako aj pri spolupráci v multikultúrnych skupinách. Interkultúrnú kompetenciu môžeme považovať za medziodborovú kompetenciu. Patrí k tak zvaným mäkkým kompetenciám, čo znamená, že je požadovaná odhládnuť od odborného vzdelania v mnohých povolaniach. Ako tvrdí Seresová, „jej nadobúdanie by malo sprevádzať vzdelávací proces už od najnižších jeho stupňov až po ukončenie vzdelávania. Interkultúrna kompetencia nie je vrodená, je nutné získať ju a prehlbovať po celý život“ (2016). S ohľadom na celospoločenské potreby a svetový vývoj vyvstáva otázka, akým spôsobom je možné ju nadobudnúť. Efektívnou a v posledných rokoch čoraz známejšou a preferovanejšou metódou je interkultúrny tréning. Čo interkultúrny tréning predstavuje, aké sú jeho formy, ciele a v neposlednom rade i jeho história a význam pre úspešné medzi kultúrne interakcie je jedným z cieľov tohto príspevku, o čom budeme pojednávať v nasledujúcich častiach.

Pojem interkultúrna kompetencia vyjadruje v danom kontexte špecifickú schopnosť interakcie, senzibility, adekvátnosti a produktívnosti v konaní s predstaviteľmi inej kultúry. Interkultúrna kompetencia je odbornosť presahujúcou kompetenciou, to znamená, že patrí ku kľúčovým kompetenciám, ktoré sú vyžadované nezávisle od odborného vzdelania v mnohých povolaniach. Je relevantná pre manažérov, rovnako ako pre inžinierov, pre vedcov aj pre učiteľov, politikov, sociálnych pracovníkov i pre personalistov, pre všetkých, ktorí pracovne prichádzajú do styku s cudzími kultúrami (Erri; Gymnich, 2007). Radoslav Štefančík sa venuje vo svojich vedeckých článkoch problematike migrácie okrem iného aj z pohľadu slovenskej spoločnosti a jej vzťahu k migrantom. „Ako vyplýva z prieskumu medzi mladými školopovinnými ľuďmi z roku 2015, slovo migrant je u nich spájané s niečím exotickým, cudzím, kultúrne vzdialeným a dokonca v ojedinelých prípadoch s niečím nepriateľským“ (2016, s.21). Ďalej uvádza, že „... slovenskej spoločnosti chýba interkultúrna kompetencia vo vzťahu k migrantom, keďže nikdy v histórii nemala skutočné skúsenosti s migrantmi, že je to uzavretá spoločnosť bez interkultúrnej kompetencie“ (2016, s. 27).

Podľa niektorých autorov je interkultúrna kompetencia schopnosť chápať kultúrne danosti a faktory vplyvu na vnímanie, cítenie, posudzovanie a konanie u seba samého a u iných, vážiť si ich, rešpektovať a produktívne využívať v zmysle vzájomného prispôsobovania a tolerance, ako aj vytvárania synergických foriem spolunažívania a svetonázoru (Thomas; Kammhuber; Layes, 1997).

Interkultúrne správanie je potrebné vnímať ako proces, v ktorom navzájom pôsobia osobnostné a situačné faktory. Ak je partner otvorený a komunikatívny, bude jeho komunikácia úspešná za predpokladu podobného prístupu druhej strany. Jeho kompetencia sa prejaví v schopnosti rozpoznať signály partnera a v prispôbení svojho správania im. Interkultúrna kompetencia sa vytvára v priebehu procesu interkultúrnych stretov a zo skúseností v nich získaných (Thomas, 2003). Autor tvrdí, že základnými požiadavkami na komunikátorov sú učenie, poznávanie a využívanie každej príležitosti ako možnosti učenia a cieľené využívanie reflexie ako aj komunikácie o tom, ako je potrebné plánovať, uskutočňovať a formou výsledku registrovať a vyhodnocovať situačné a cieľené konanie.

Je zjavné, že v dôsledkoch globalizácie a ich dopadoch na hospodársku sféru sa predpokladajú u pracovníkov operujúcich v zahraničí alebo v multikultúrnom domacom firemnom prostredí nové schopnosti. Predpokladom úspešnej cezhraničnej spolupráce podnikov je kvalifikovaný interkultúrny manažment. Interkultúrny manažment sa netýka len pôsobenia v zahraničí. Môže byť nepostrádateľným aj v iných súvislostiach. Manažment kultúrnej diverzity má svoje miesto v medzinárodných korporáciách pri riadení firiem v zahraničí ale aj v multikultúrnych skupinách v domácich podmienkach. Interkultúrny manažment sa stáva čoraz dôležitejším. Zaoberá sa otázkou, ako ovplyvňujú rôzne národné kultúry efektivitu manažérskych postupov (Emrich, 2007). Pod pojmom interkultúrny manažment sa rozumie čiastkový aspekt medzinárodného manažmentu, ktorého cieľom je transfer interkultúrnych foriem myslenia

a konania do situácií pracovného a bežného života multinacionálnych podnikov. Interkultúrny manažment má zabezpečovať a optimalizovať konkurencieschopnosť medzinárodných podnikov z aspektu kultúrnych vplyvov (Gablerlexikon, 2018). Interkultúrny manažment skúma päť základných funkcií manažmentu v súvislosti s kultúrnymi faktormi v plánovaní, organizácii, personalistike, riadení a kontrole. V zásade sa podľa Adlera rozlišujú nasledovné formy reakcií pri stretávaní domácej a cudzej kultúry. Autor tvrdí, že môže nastať:

- Kultúrna dominancia ako konanie na základe pravidiel vlastnej kultúry,
- kultúrna akomodácia predstavujúca konanie na základe prispôbenia danostiam vlastnej kultúry,
- vyhýbanie kultúre, čo znamená ignorovanie kultúrnych rozdielov v konaní,
- kultúrny kompromis, kedy dochádza ku kompromisom v pravidlách správania vlastnej a cudzej kultúry a
- kultúrna synergia, vytvárajúca nové, inovatívne a produktívne riešenia a pravidlá, ktoré nie sú priamo odvodené od pravidiel ani jednej kultúry. Interkultúrny manažment by mal reflektovať požiadavky doby kladené na personál organizácie. V centre záujmu je diagnostikovanie a podpora kompetentného správania (Adler, 1997).

Vedecké tvrdenia o podstate interkultúrnej kompetencie nás vedú k úvahám o tom, aké sú možnosti jej nadobúdania. Ako sme už vyššie uviedli, táto schopnosť jedinca vysporiadať sa s cudzo kultúrnymi danosťami vplyvujúcimi na komunikáciu si vyžaduje dôkladné znalosti o inokultúrnych kódach komunikácie a schémach konania s cieľom predchádzať prípadne riešiť komunikačné a vecné nedorozumenia. V nasledujúcej časti sa venujeme možnosti ako ich získať prostredníctvom interkultúrneho vzdelávania.

Interkultúrne učenie – výzva pre Global player

Existujú viaceré spôsoby a metódy nadobúdania interkultúrnej kompetencie. Ich spektrum siaha od prístupov sprostredkujúcich teóriu, tzv. Learning-by-doing, ktoré sa v praxi ukázali ako najviac preferované, až po učenie formou seminárov. Teoreticky vychádzajú tieto metódy z úvah, že proces prispôbovania cudzej kultúre je možné považovať za normálny učebný proces. Ako pri všeobecnom učení, tak aj v tomto prístupe predstavuje interkultúrne učenie proces, ktorý vedie k relatívne stabilným zmenám v správaní a zakladá sa na skúsenosti. Tento proces sa nemusí zameriavať len na získavanie poznatkov a zručností, ale môže navodzovať aj zmeny v názoroch, postojoch, hodnotách a v motivácii. Jeho špecifickou črtou však je rozdielny obsah učenia, ktorý vychádza zo systému cudzej kultúry a je zasadený do interkultúrneho kontextu. Ako konštatuje Thomas (1992), prebieha interkultúrne učenie vtedy, keď sa partner snaží porozumieť pri strete s cudzou kultúrou jej špecifickému orientačnému systému, týkajúceho sa vnímania, myslenia, hodnôt a správania a integrovať ich do vlastného kultúrneho systému a aplikovať ich na vlastné myslenie a konanie v cudzom prostredí. Interkultúrne učenie podmieňuje u jedinca okrem chápania cudzojazyčných orientačných systémov aj reflexiu orientačného systému vlastnej kultúry. Ako učenie vo všeobecnosti, tak aj interkultúrne učenie, odvolávajú sa na Breitenbacha, predpokladá motiváciu, ktorej príčiny možno hľadať v afektívnych a/alebo kognitívnych skúsenostiach s inakosťou týchto učebných situácií (Breitenbach, 1979). V učiacich interkultúrnych procesoch sa rozlišujú štyri na seba nadväzujúce stupne, ktoré prezentujú rozdielne požiadavky na učiacich a ktoré predpokladajú vhodné podmienky na učenie a impulzy k učeniu:

Prvý stupeň predstavuje interkultúrne učenie z aspektu osvojovania orientačných poznatkov o kultúre, oboznámenie s inokultúrnym prostredím. Získavanie informácií sa deje formou prednášok o reáliách alebo diskusií s predstaviteľmi danej kultúry.

Druhý stupeň interkultúrneho učenia je zameraný na pochopenie orientačného systému cudzej kultúry v zmysle centrálnych kultúrnych štandardov. Tento stupeň interkultúrneho učenia poskytuje poznatky o normách, hodnotách, postojoch a presvedčeníach. Efektivita druhého

stupňa sa dá dosiahnuť vhodnými tréningovými formami akými sú párové úlohy, roly alebo senzibilizujúce cvičenia zameriavajúce sa na formy správania predstaviteľov kultúry.

Tretí stupeň zahŕňa interkultúrne učenie s cieľom zosúladiť kultúrne odlišné schémy správania. Na tomto stupni môžu účastníci dosiahnuť pochopenie pravidiel správania jedinca z kultúry druhej strany, získať schopnosť ich primeranej interpretácie a možnosť ich aplikácie v interaktívnych situáciách.

Na štvrtom stupni interkultúrneho učenia ide o generalizované kultúrne učenie a chápanie kultúr. Znamená to, že frekventanti nadobúdajú skúsenosti s interkultúrnou komunikáciou. Vzájomné pôsobenie kultúr vytvára nové možnosti pre tvorbu všeobecných pravidiel, stratégií a techník, ktoré sú veľmi užitočné pre lepšiu orientáciu a prispôbenie interkultúrnym špecifikám (Winter, 1988).

Ovládanie jazyka partnera zohráva taktiež významnú rolu. Môže napomáhať redukcii komunikačných problémov pri výmene informácií. Nedá sa však tvrdiť, že do zahraničia vysielaní pracovníci ovládajúci jazyk cieľovej krajiny a majúci popri tom aj fundované znalosti o jej kultúre, by boli vhodnejšími kandidátmi na úspech, ako ich kolegovia bez týchto vedomostí a zručností. Avšak skúsenosti naznačujú, že sú lepšie pripravení zvládať interkultúrne nedorozumenia a problémy. V tejto súvislosti považujeme za potrebné však uviesť fakt, že partneri majú viacero možností voľby jazyka komunikácie a tým predchádzať možným problémom. V podstate hovoríme podľa Erri; Gymnich (2007) o troch jazykových konšteláciách, ktoré majú partneri pre dialóg k dispozícii. Okrem schopnosti komunikovať v jazyku partnera ako prvej možnosti, sú možné ešte ďalšie dva varianty. Ide o voľbu jazyka lingua franca ako aj o dohodu komunikovať v jazyku partnera druhej strany. Všetky konštelácie majú svoje výhody aj nevýhody, záleží len na ústretovosti partnerov a ich vzájomnej dohode o použití niektorého z variantov.

Interkultúrne tréning – metóda nadobudnutia interkultúrnej kompetencie

Cestou k nadobúdaniu interkultúrnej kompetencie je interkultúrne vzdelávanie. V tomto procese ide o prekonanie etnocentrického prístupu a vedomé odstraňovanie zaužívaných predsudkov a stereotypov o kultúre partnera, ako aj o akceptovanie kultúrnych rozdielov a úctu ku kultúrnej diverzite. Cieľom interkultúrneho učenia je podľa Strauba súbor viacerých čiastkových cieľov, ktoré sa vzájomne dopĺňajú, ako spoznávanie interkultúrnych obsahov, rozvíjanie schopnosti riešenia critical incidents, osvojenie cudzieho jazyka a sociálnej kompetencie, odbúranie strachu a rozvíjanie schopnosti tolerovať ambiguitu v interakciách, rozšírenie povedomia o kultúrnych dimenziách, rozvoj schopnosti rýchlej orientácie v interkultúrnej situácii a reakcie na ňu či zvyšovanie flexibility a schopnosti prispôbiť sa (2010).

Oblúbenou a tiež dôležitou metódou nadobúdania interkultúrnej kompetencie je interkultúrne tréning. Autori, o ktorých je zmienka nižšie, rozdeľujú interkultúrne tréningy podľa ich cieľov na viaceré typy: na informatívne orientované tréningy, kultúrne orientované tréningy a interaktívne orientované tréningy. V rámci informatívneho tréningu sa sprostredkujú dáta, fakty a teoretické poznatky o kultúre. Pomocou rozmanitých metód, ako sú napríklad práca s rôznymi textami, videofilmami, prednáškami či prezentáciami, sa účastníci oboznamujú s hospodárskou, spoločenskou a politickou situáciou krajiny. Pri tomto type tréningov sa využívajú výlučne kognitívne metódy učenia. Cieľom kultúrnych tréningov je poznávanie cudzej kultúry s reflexiou na vlastnú kultúru za účelom lepšieho pochopenia individuálnych vzorcov myslenia, cítenia a konania. Východiskom tohto procesu je upriamenie pozornosti účastníkov na osobitosti spoločenských regúl vlastnej kultúry, podľa ktorých sa z časti vedome a čiastočne nevedome vytvoria ich individuálne formy správania. Tretí typ, interaktívny tréning, umožňuje priamy kontakt s ľuďmi z cudzej kultúry alebo z viacerých kultúrnych kruhov cudzej kultúry. Jeho cieľom je nielen z frekventantov vytvoriť interakčné páry, ale tréningové situácie majú slúžiť ako zrkadlo vlastného správania, keďže napríklad v párových úlohách, kedy sa partneri majú

vcítiť do postavenia druhej strany, preberajú pri simulovaní kritických interakčných situácií aktívnu rolu. Okrem už spomenutého simulovaného nácviku rolí existujú aj interakčné tréningy bez simulácie. Navodzujú sa skutočné situácie v rámci reálneho interkultúrneho prostredia. Výhodou je práve vzájomné aktívne pôsobenie účastníkov tréningov, ktorí týmto nadobúdajú motiváciu kontaktovať sa a komunikovať s predstaviteľmi z cudzej kultúry. Týmto spôsobom sa učia spĺňať aj ďalšie požiadavky na nich kladené v cudzojazyčnom prostredí, ako prevzatie zodpovednosti za vedenie, poučenie z chýb a skúsenosti získané využiť v budúcnosti v prospech úspešnej komunikácie.

Príslušníci každej kultúry si osvojujú špecifické formy myslenia, cítenia a konania, ktorými sa odlišujú od predstaviteľov iných kultúr (Hofstede, 1993). Tieto rozdiely je možné vidieť pri verbálnej, neverbálnej a para verbálnej komunikácii. Konfrontácia s neznámymi formami správania vyvoláva kognitívne a emocionálne reakcie, na ktoré nie sú partneri zväčša pripravení. Poznanie týchto procesov môže predchádzať negatívnym pocitom a nevhodným reakciám. Sprostredkovanie kultúrnej poznatkovej bázy a nácvik interkultúrnych situácií je úlohou interkultúrnych tréningov.

Vo všeobecnosti predstavuje interkultúrny tréning všetky opatrenia, ktoré majú za cieľ sprostredkovať a umožniť konštruktívne prispôbenie na cudziu kultúru, správne posúdenie a rozhodovanie a efektívne konanie. Interkultúrny tréning sa využíva na sprostredkovanie interkultúrnej kompetencie zúčastneným frekventantom, ktorí sa v odborných kruhoch nazývajú Trainees. Jeho cieľom je, aby účastníci získali schopnosti a zručnosti pre bezproblémovjší priebeh interkultúrnych situácií.

V 50-tych rokoch minulého storočia sa v USA po prvý raz v hospodárskej sfére zaznamenala potreba senzibilizácie vlastného a cudzieho správania. Pojem interkultúrna komunikácia sa stal zaužívaným v USA po tom, čo začalo stúpať povedomie o vyskytujúcich sa problémoch v medzinárodnej spolupráci. Müller-Jacquier, profesor na univerzite v Bayreuthe a ten Thijs, asistent profesora na univerzite v Utrechte, položili základy interkultúrnych tréningov už v tomto období. (Müller-Jacquier; ten Thijs, 2000, s. 39 – 57) Karlfried Knapp datuje vznik pojmu interkultúrna kompetencia do 60-tych rokov (Knapp, 1995). Aj prvotná pôvodná literatúra o problematike interkulturality pochádza z USA, miesta vzniku interkultúrnych tréningov, ktoré vyplynuli z reality narastajúcej internacionalizácie (Kainzbauer, 2002). Avšak až v 80-tych rokoch minulého storočia sa interkultúrne tréningy stali skutočným prínosom pre hospodársku sféru, kedy pod ich vplyvom začala ustupovať nízka profesionalita manažérov, ich neschopnosť štrukturovať situácie a záľuba v rozprávaní vlastných zážitkov z ciest vedecky podloženým tréningovým programom (Kainzbauer, 2002). Dôvodom pre ich vznik bola vysoká mobilita zamestnancov, globalizačné trendy a politický vývoj. Prostredníctvom interkultúrnych tréningov sa získavajú aj ostatné mäkké kompetencie, avšak ich nadobúdanie v rámci interkultúrnych tréningov je Fetscherovou a Hinnenkampom diskutované, lebo pre jedných, najmä v oblasti hospodárstva, sa potreba tréningov stala nevyhnutnou, iní vidia svojich klientov predovšetkým v politike alebo škole a ďalší vidia ich veľký význam v takých profesionálnych oblastiach, ako psycho-sociálne poradenstvo alebo aj v oblasti odstránenia napätia pri zaobchádzaní s prisťahovalcami a utečencami (1994).

Hlavným cieľom interkultúrnych tréningov je trénovanie interkultúrnej kompetencie. Odborná literatúra pozná viaceré druhy interkultúrnych tréningov, o ktorých bude zmienka nižšie. Na tomto mieste je potrebné uviesť tú skutočnosť, že možno hovoriť okrem hlavného cieľa a j o čiastkových cieľoch interkultúrnych tréningov v závislosti od typu frekventantov kurzov (podniková sféra, študenti, emigranti, utečenci atď.). Brislin a Yoshida pomenovali štyri základné ciele interkultúrnych tréningov pre ľudí pohybujúcich sa v odlišnom kultúrnom prostredí. Po prvé majú interkultúrne tréningy napomáhať prekonávať prekážky, s ktorými sa môžu jedinci stretnúť. Po druhé pomáhajú nadväzovať pozitívne vzťahy s ľuďmi v cudzej krajine. Po tretie majú za cieľ prispieť k plneniu pracovných úloh účastníkov komunikácie a po štvrté zbavujú účastníkov stresu a tým im umožňujú odvážnejšie konanie (1994). Tréningovým cieľom podľa Knappa je

predovšetkým dosiahnutie interkultúrnej kompetencie prostredníctvom schopnosti komunikovať. Knapp považuje za základ komunikácie osvojenie poznatkov o kultúrnom pozadí. Podľa neho zahŕňa jazyková komunikácia tiež paraverbálnu a neverbálnu komunikáciu. Tvrdí, že to, ako si partneri vysvetlia a vyhodnotia komunikačnú situáciu, je za normálnych okolností naznačené jazykovo-komunikačnými indikátormi. Hovorí, že zmysel situácie vyplýva z perspektívnej a retrospektívnej dejovej súvislosti (1995). Frank Herbrand rozdeľuje ciele interkultúrnych tréningov do troch komponentov interkultúrnej kompetencie. Hovorí o kognitívnych cieľoch, afektívnych cieľoch a cieľoch zameraných na správanie. Kognitívny tréning popisuje ako sprostredkovanie bežných a špecifických informácií o kultúre, avšak predpokladom pre objektívne vnímanie cudzej kultúry je uvedenie vzorov vlastnej kultúry. Podľa Herbranda je v súvislosti s časovým obmedzením tréningov dôležité, aby boli účastníkom sprostredkované najdôležitejšie kultúrne štandardy a hodnotový systém cudzej kultúry. Afektívny cieľ tréningov popisuje Herbrand ako hlbšie preniknutie do kultúry. Je potrebné vnímanie relevantných signálov z okolitého prostredia, ale predovšetkým mu ide o nepredpojaté vnímanie, ktoré je otvorené svetu. Popri tom zohráva schopnosť empatie a sociálnej kompetencie významnú úlohu. Tréningové ciele, ktoré sú zamerané na správanie, Herbrand definuje ako súbor vzorového správania a konania v určitých situáciách, najmä konfliktných, so schopnosťou konflikty rozpoznať a zabrániť im (2002). Astrid Kainzbauer, asistentka profesora na viedenskej ekonomickej univerzite, sa zaoberá krátkodobými a dlhodobými cieľmi interkultúrnych tréningov. Podľa Kainzbauerovej ide o tri ciele. Prvý znamená prispôbenie novej kultúre. Druhý cieľ sleduje efektívnu integráciu do cudzej kultúry a tretím cieľom je osobná spokojnosť (2002).

Ako bolo uvedené vyššie, existuje viacero foriem interkultúrnych tréningov. Profesor Dr. Jürgen Bolten typizuje nasledujúce štyri formy: kultúrne špecifické informatívne tréningy, viac kultúrne informatívne tréningy, kultúrne špecifické interaktívne tréningy a viac kultúrne interaktívne tréningy (2000). Kultúrne špecifické informatívne tréningy sú zamerané na určitú cieľovú krajinu, napríklad Japonsko. Okrem kultúrne špecifických prípadových štúdií, ktoré sa v rámci tréningov analyzujú, sú poskytované účastníkom prednášky o histórii, bežnom živote, pracovnej sfére a o hodnotovom systéme ako aj o jeho zmenách v cieľovej krajine. V tomto type tréningov sú účastníci pripravovaní formou prípadových štúdií na situácie, s ktorými sa môžu dostať do kontaktu. Podstatou týchto tréningov je rýchle sprostredkovanie informácií formou obsiahlych blokov. Interaktívne metódy sa využívajú pomerne zriedka. Forma viac kultúrnych informatívnych tréningov sa odporúča v prípade, ak je potrebné získať poznatky o viacerých cieľových krajinách. Frekventantom je sprostredkovaná teória, napríklad o kultúrnej antropológii alebo komparatívnej kultúrnej psychológii, na základe ktorej je možné porovnávať ktorékoľvek krajiny sveta. Pozitívnym javom týchto tréningov je vysoký podiel poznania o interkultúrnych komunikačných procesoch. Trainees získajú týmto základy schopnosti senzibilizácie iných kultúr. Za negatívum možno považovať, že tento typ tréningov je vysoko teoretický a málo interaktívny. Kultúrne špecifické interaktívne tréningy sú zamerané na určitú cieľovú krajinu. Popri povinných informačných prednáškach je v tomto type tréningových kurzov kladený dôraz na interaktívne metódy ako sú párové roly, rôzne simulácie a cvičenia, critical incidents, početné posluchové a videové cvičenia. Prínosom tejto formy je sprostredkovanie autentických zážitkov z interkultúrneho diania, čo má za výsledok vyššiu učebnú efektivitu ako v informatívne vedených tréningových konceptoch. Avšak je potrebné poznamenať, že aj tento typ tréningu má negatíva spočívajúce v tom, že spravidla nie sú prezentované informácie z bežného života daných kultúr, čo v dôsledku prispieva k stereotypizácii.

Ďalší typ, nazývaný aj Intercultural Awareness Training, čiže viac kultúrne interaktívne orientovaný tréning, je možno označiť za interkultúrny workshop, ktorý nie je celený iba na jednu kultúru. Podobne ako v už popísanom viac kultúrne informatívnom tréningu, sa tu používajú nápady, teórie a koncepty, ktoré je možné uplatniť na mnohé kultúry. Ťažisko týchto interkultúrnych tréningov spočíva v interaktívnych formách ako dialógy, simulácie, cvičenia

a podobne. Interkultúrne tréningy tohto typu prinášajú podstatne lepší učebný efekt. Nevýhodou je, že často fiktívne simulácie, situácie a dialógy neberú účastníci vážne (Hecht-El, Mishawi, 2003).

S ohlasom na Kendlbachera a ako už bolo aj uvedené, pochádzajú interkultúrne tréningy z USA, kde boli vyvinuté v 60-tych a 70-tych rokoch minulého storočia. V USA skúmalo v tom čase viacero vedcov interkultúrnú komunikáciu s akcentom na interkultúrnú kompetenciu. Potreba tréningov podľa Kendlbachera vyplynula z troch príčin. Sociálno-pedagogická oblasť sa potrebovala zamerať na lepšiu spoluprácu s klientmi z rozličných etnických skupín. Vojenská oblasť kládla do popredia problémy v zaobchádzaní s vojenskými a politickými partnermi v čase vojny vo Vietname. Ako tretí dôvod sa uvádza vznik prvých multinacionálnych koncernov v USA, ktoré sa intenzívne zaujímali o interkultúrne vzdelávanie svojich zamestnancov (2004). Errl a Gymnich dávajú do pozornosti ešte štvrtú príčinu a tou je skutočnosť, že interkultúrne tréningy vznikli ako reakcia na početné neúspechy amerických firiem v medzinárodnom podnikaní (2007).

V 80-tych rokoch minulého storočia sa začínajú zaujímať o vývoj v Amerike aj nemecké podniky. Nemeckí manažéri pod vplyvom nárastu pracovnej sily z cudziny a narastajúceho počtu interkultúrnych stretov si uvedomili potrebu ich interkultúrneho vzdelávania. Vplyvom globálnych zmien vznikajú v tomto období v Nemecku prvé tréningy, v ktorých boli využité viaceré z foriem a metód praktizovaných v USA, ako Critical Incidents/Culture Assimilators, Intercultural Case Studies alebo Contrast Culture. Záujem nemeckej podnikovej sféry o interkultúrne tréningy narastal obzvlášť v 90-tych rokoch. Hlavným dôvodom tu vtedy boli zmenené podmienky medzinárodného podnikania a nárast produkcie elektroniky lacnou pracovnou silou v zahraničí.

Interkultúrne tréningy sa stali pevnou súčasťou vnútropodnikových aktivít firiem, ktoré chcú úspešne operovať na medzinárodnom trhu. V mnohých krajinách, a to nielen v USA a v Nemecku, sú už súčasťou vzdelávacích kurikúl. Vyvstáva otázka, aká je situácia v súvislosti so zavedením interkultúrnych tréningov v slovenských firmách. Odpoveď na túto otázku môžu poskytnúť výsledky prieskumu o miere rozšírenia interkultúrnych tréningov v podnikoch zaregistrovaných v Slovensko-nemeckej obchodnej a priemyselnej komore na Slovensku z roku 2015. V roku 2015 sa zahraničný kapitál podieľal vyše 40 percentami na slovenskom hospodárstve, z čoho najväčšiu časť investícií predstavujú nemecké podniky. Je preto zjavné, že sa slovenské podniky musia problematikou interkulturality zaoberať a je odôvodnené sa domnievať, že v obchodných záujmoch manažmentu by popredné miesto mala zaujímať snaha o rozvíjanie interkultúrnej kompetencie u pracovníkov. Na prieskume sa zúčastnilo vyše stovky manažérov firiem so sídlom na Slovensku, ktorí mali odpovedať jednoducho „áno/nie“ na otázku, či majú vo firme zavedené interkultúrne tréningy. Z odpovedí respondentov vyplynula skutočnosť, že takmer 85 percent firiem nemá zavedené interkultúrne tréningy a 15 percent uviedlo, že interkultúrne tréningy poznajú, organizujú alebo boli zaradené do zaškoľovacieho programu zamestnancov. Záverom je možné konštatovať, že výsledok prieskumu je nelichotivý najmä s ohľadom na dôležitosť interkultúrnej kompetencie pre internacionálne činných manažérov.

Záver

Na záver treba podčiarknuť význam interkultúrneho vzdelávania manažmentu i samotných pracovníkov nadnárodných korporácií, ktoré významnou mierou prispieva k dosahovaniu cieľov.

V súčasnej dobe už v zahraničí operujúcim pracovníkom nestačí mať len profesionálne vedomosti a zručnosti. V dôsledku stretávania odlišných kultúrnych svetov sú konfrontovaní s mnohými situáciami, kde bez poznania kultúrneho zázemia druhej strany nezriedka dochádza ku komunikačným problémom. Z tohto hľadiska je potrebné nadobúdanie interkultúrnej

kompetencie a svojím kompetentným interkultúrnym konaním im predchádzať, prípadne ich viesť úspešne riešiť.

Úlohou manažmentu nadnárodných podnikov, ktorí vysielajú pracovníkov do zahraničia, je riadiť celý pracovný proces ako doma, tak aj vonku vo filiálkach. Práve v tomto postavení sa vyžaduje interkultúrna kompetencia, a to vo všetkých piatich funkciách manažmentu: v plánovaní, rozhodovaní, organizácii, vedení a kontrole.

Prípravou na pracovné pôsobenie v zahraničí by malo byť absolvované interkultúrne vzdelanie, ktoré je možné nadobudnúť okrem iného i interkultúrnym tréningom. Interkultúrne tréningy by sa mali stať práve v multinacionálnych podnikoch dnes už samozrejmosťou, pretože kultúrne vzdelaní a komunikačne vybavení pracovníci sa dokážu vyrovnáť s potenciálnymi problémami oveľa lepšie a rýchlejšie.

Ako už bolo uvedené, napredujúca globalizácia poskytuje príležitosti pre nové cezhraničné kontakty a pracovné príležitosti. Je odôvodnené skonštatovať, že aj napriek vysokej odbornej a jazykovej erudovanosti pracovníkov v medzinárodných podmienkach je viac ako pravdepodobné, že komunikácia nebude prebiehať vždy bezproblémovo. Dôvodom je podcenenie kultúrneho aspektu. S ohľadom na túto skutočnosť je opodstatnené naše tvrdenie, že nadobúdaniu interkultúrne kompetencie je potrebné venovať v rámci prípravy na pracovné pôsobenie v zahraničí ale i na pôsobenie v multikultúrnych tímoch v domácom prostredí zo strany manažmentu podnikov náležitú pozornosť.

Intenciou spracovanej témy je poukázať i na dôležitosť oboch menovaných konštruktov – interkultúrne kompetencie a interkultúrnych tréningov v celospoločenskom dianí doma i vo svete. Existuje veľa argumentov, prečo sú interkultúrne tréningy vhodné a aj výhodné pre globálne operujúce podniky či jednotlivcov. Podľa renomovaného odborného časopisu „Psychologie heute“ (AFIM, 2015) až 70% všetkých neúspechov tvoria kultúrne bariéry.

Na záver treba vyzdvihnúť niekoľko dôvodov a uviesť argumenty pre zavedenie interkultúrnych tréningov v hospodárskej sfére. V prvom rade poskytujú dôkladnú interkultúrnú prípravu, ktorá zvyšuje šance na úspech. Počas spolupráce sú partneri pochádzajúci z odlišných kultúr konfrontovaní okrem iného aj s rozličnými interkultúrnymi situáciami vedúcimi k problémom. Vo väčšine prípadov na ich riešenie nepostačujú odborné a jazykové znalosti. Interkultúrne tréningy v ďalšom umožňujú rast povedomia o vlastnej kultúre a o vlastných schopnostiach viesť úspešnú komunikáciu. Prostredníctvom tréningov je možné v budúcnosti budovať dobré vzťahy založené na dôvere. Vďaka odstráneniu nedorozumení v komunikácii možno zvýšiť motiváciu k spolupráci. A v neposlednom rade sú interkultúrne tréningy zatiaľ najefektívnejšou formou nadobúdania interkultúrne kompetencie.

Zoznam citovanej literatúry

ADLER, N. J. 1997. *International Dimensions of Organizational Behavior*. Cincinnati: South Western College Publishing.

BOLTEN, J. 2000. Interkultureller Trainingsbedarf aus der Perspektive der Problemerkennung entsandter Führungskräfte. In: GÖTZ, K. 2000. (Ed.) *Interkulturelles Lernen/Interkulturelles Training*. München: Hampp s. 61 – 80.

BOLTEN, J. 2001. *Interkulturelle Kompetenz*. Erfurt: Landeszentrale für politische Bildung.

BREITENBACH, D. 1979. Interkulturelles Lernen und internationale Verständigung in der internationalen Jugendarbeit: Eine theoretische Einführung. In: BREITENBACH, D. 1979. (Ed.) *Kommunikationsbarrieren in der internationalen Jugendarbeit. Ein Forschungsprojekt*. Saarbrücken: Fort Lauderdale, s. 9 – 21.

BRISLIN, R. W. 1981. *Cross – cultural encounters: Face-to-Face interaktion*. Elmsford NY: Pergamon.

- BRISLIN, R. W., YOSHIDA, T. 1994. *Intercultural communication training. An introduction* Thousand Oaks: Sage
- BROSZINSKI-SCHWABE, E. 2011. *Interkulturelle Kommunikation – Missverständnisse – Verständigung*. Wiesbaden, VS Verlag.
- BRUCK, P. A. 1994. Interkulturelle Entwicklung und Konfliktlösung. In: LUGER, K., REGNER, R. (Ed.) *Dialog der Kulturen. Die multikulturelle Gesellschaft und die Medien*. Wien: Kunst- und Kulturverlag.
- EMRICH, CH. 2007. *Interkulturelles Marketing – Management: Erfolgsstrategien, Konzepte, Analysen*. Wiesbaden: Deutscher Universitätsverlag.
- ERRL, A., GYMNIČ, M. 2007. *Interkulturelle Kompetenzen. Erfolgreich kommunizieren zwischen den Kulturen*. Stuttgart: Klett Lernen und Wissen GmbH.
- FETSCHER, D., HINNENKAMP, V. 1994. Interkulturelles Kommunikationstraining und das Managen der interkulturellen Situation. In: *Sprache und Literatur*, 74/1, s. 67 – 89.
- HECHT-EL MINSHAWI, B. 2003. *Better Understanding. Schlüsselfaktore für internationale Interkulturelle Kompetenz – For a Zusammenarbeit*. Weinheim: Beltz Verlagsgruppe.
- HERBRAND, F. 2002. *Fit für fremde Kulturen: Interkulturelles Training für Führungskräfte*. Bern: Hauptverlag, s. 48.
- HOFSTEDE, G. H. 1993. *Interkulturelle Zusammenarbeit – Kulturen – Organisationen – Management*. Wiesbaden: Gabler.
- Interkulturelles Training: Methoden, Ziele und Inhalte. Ein kulturübergreifender Vergleich*. Dostupné na 9. 5. 2021: <https://www.grin.com/document/92757>
- JOUSEFI, H. R. 2014: *Grundbegriffe der interkulturellen Kommunikation*. Stuttgart: UTB GmbH.
- KAINZBAUER, A. 2002. *Kultur im interkulturellen Training. Der Einfluss von kulturellen Unterschieden in Lehr- und Lernprozessen an den Beispielen Deutschland und Großbritannien*. Frankfurt am o./London: IKO-Verlag für interkulturelle Kommunikation.
- KENDLBACHER, M. 2004. *Interkulturelle Training – Ziele, Inhalte, Trends*. München: Grin Verlag.
- KNAPP, K. 1995. Interkulturelle Kommunikationsfähigkeit als Qualifikationsmerkmal für die Wirtschaft. In: BOLTEN, J. (Ed.) *Cross culture – interkulturelles Handeln in der Wirtschaft*. Sternenfels/Berlin: Verlag Wissenschaft & Praxis, s. 8 – 23.
- MÜLLER-JACQUIER, B., TEN THIJE, J. D. 2000. Interkulturelle Kommunikation: interkulturelles Training und Mediation. In: BECKER-MROTZEK, M., BRÜNNER, G., CÖLFEN, H. 2000. (Ed.) *Linguistische Berufe*. Frankfurt a. M./Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Oxford/Wien: Lang, s. 39 – 57.
- SERESOVA, K. 2016. Die Bedeutung der kulturellen Kompetenz für den Übersetzer. In: LIŠKOVÁ, D., ŠTEFANČÍK, R. (Ed.) 2016. *Interkulturelle Kommunikation im Wandel der Zeit: Stellungnahmen zu gegenwärtigen Problemen Europas aus Sicht unterschiedlicher wissenschaftlicher Disziplinen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 101 – 106.
- STRAUB, J., NOTHNAGEL, S., WEIDEMANN, A. 2010. Interkulturelle Kompetenz: Begriffliche und theoretische Voraussetzungen. In: WEIDEMANN, S. N. (Ed.) 2010. *Wie lernt man interkulturelle Kompetenz? Theorien, Methoden und Praxis in der Hochschulausbildung. Ein Handbuch*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- ŠTEFANČÍK, R. 2016. Fremd und anders, Das historische Erbe in der ablehnenden Haltung der slowakischen Bevölkerung gegenüber Migranten. In: LIŠKOVÁ, D., ŠTEFANČÍK, R. (Ed.) 2016.

Interkulturelle Kommunikation im Wandel der Zeit. Stellungnahmen zu gegenwärtigen Problemen Europas aus Sicht unterschiedlicher wissenschaftlicher Disziplinen. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 17 – 28.

THOMAS, A. 1992. *Grundriss der Sozialpsychologie: Individuum – Gruppe – Gesellschaft.* Göttingen: Hogrefe.

THOMAS, A., KAMMHUBER, S., LAYES, G. 1997. *Interkulturelle Kompetenz.* Bonn: Bundesministerium für Verteidigung.

THOMAS, A. 1999. Kultur als Orientierungssystem und Kulturstandards als Bausteine. In: *IMIS Beiträge, Heft 10*, s. 91 – 130. Osnabrück: Rasch Druckerei und Verlag.

WINTER, G. 1988. Konzepte und Stadien interkulturellen Lernens. In: *THOMAS, A. 1988. (Ed.) Interkulturelles Lernen im Schüleraustausch.* Saarbrücken: Fort Lauderdale.

YOUSEFI, H. R. 2014. *Grundbegriffe der interkulturellen Kommunikation.* Stuttgart: UTB.

Kontakt

PhDr. Milena Helmová, PhD.

Ekonomická univerzita

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra interkultúrnej komunikácie

Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava

Slovensko

Email: milena.helmova@gmx.net

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Ekonomická univerzita

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra jazykovedy a translatológie

Dolnozemska 1/b, 852 35 Bratislava

Slovensko

Email: katarina.seresova@euba.sk

DIFUSIÓN DE LA CULTURA ESPAÑOLA – DIPLOMACIA CULTURAL EN EL CONTEXTO DE ESLOVAQUIA¹

SPANISH CULTURE DIFFUSION – CULTURAL DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF SLOVAKIA

ANDREJ KINER

Abstract

The aim of this paper is to examine the spread of awareness of the Spanish language and culture in correlation with the cultural diplomacy of Spain in Slovakia. Cultural diplomacy is carried out through various types of actors. The most important can generally be considered not only diplomatic missions, but also cultural institutes, which may be non-diplomatic in nature. Our intention is to analyse the cultural diplomacy of Spain and, based on our research, to identify selected elements of cultural diplomacy in the Slovak environment. We found that in Slovakia, the main actors in the promotion of Spanish culture are the Cervantes Institute and the Ministry of Education in collaboration with domestic as well as local institutions. In addition, domestic institutions that are not under Spanish administration also play an important role.

Keywords: cultural diplomacy, Spain, Slovakia, culture, language.

Resumen

El objetivo de este artículo es examinar la difusión del conocimiento de la lengua y la cultura españolas en correlación con la diplomacia cultural de España en Eslovaquia. La diplomacia cultural se lleva a cabo a través de varios tipos de actores, los más importantes pueden considerarse no solo misiones diplomáticas, sino también institutos culturales, que pueden ser de naturaleza no diplomática. Nuestra intención es analizar la diplomacia cultural de España y, a partir de nuestra investigación, identificar elementos seleccionados de la diplomacia cultural en el contexto de Eslovaquia. Descubrimos que en Eslovaquia, los principales actores en la promoción de la cultura española son el Instituto Cervantes y el Ministerio de Educación en colaboración con instituciones nacionales y locales. Además, las instituciones locales que no están bajo la administración española también juegan un papel importante.

Palabras claves: diplomacia cultural, España, Eslovaquia, cultura, lengua.

Introducción

Debido a la globalización y el movimiento de personas a escala mundial, la posibilidad de un choque cultural aumenta constantemente. Sin embargo, en este sistema global, las culturas evolucionan, mientras que se influyen entre sí, por lo que surgen conflictos potenciales como resultado de sus acciones e interacciones. En tal caso, la diplomacia cultural puede utilizarse como una herramienta para aliviar tensiones y prevenir conflictos, pero también juega un papel importante en la creación de la actividad política y económica del estado (Demir, İm, 2019). Por ejemplo, en el caso de la República Eslovaca, todos los países con una oficina del Instituto Eslovaco ocupan una posición significativa en el comercio exterior eslovaco (Čiefová, 2019, p. 19). De ello se desprende que la diplomacia cultural como una "*parte específica de la diplomacia*,

¹ El artículo forma parte del proyecto de jóvenes profesores, investigadores y estudiantes de doctorado denominado "La diplomacia como herramienta para resolver cuestiones de actualidad en las relaciones internacionales" („Diplomacia ako nástroj riešenia aktuálnych otázok v medzinárodných vzťahoch") no I-21-108-00.

que se centra en la implementación de los intereses de la política exterior de un estado principalmente en el campo de la política cultural" (Pajtinka 2013, p. 92) es hoy en día una parte importante de la política exterior de la mayoría de los estados. Por otro lado, en el pasado la disciplina de Relaciones Internacionales ignoró casi por completo la diplomacia cultural e incluso los estudios sobre la diplomacia han prestado poca atención a la diplomacia cultural (Mark, 2009, p. 1).

A través de la cooperación cultural, educativa y científica (así como exposiciones y eventos culturales) con la finalidad de llevar a cabo los objetivos de la política exterior, la diplomacia cultural se enfoca en promover los valores y la cultura del país en el exterior, así como destacar una imagen positiva del país (Rodríguez Barba, 2015). La diplomacia cultural también consiste en acciones comunicativas, como campañas televisivas en medios extranjeros o grandes eventos con proyección internacional, que buscan generar un interés externo positivo en una nación (Leonard, 1997).

En resumen, aumentar el reconocimiento y la afinidad lingüística y cultural entre países puede ayudar a desarrollar intercambios económicos bilaterales al reducir las barreras de entrada y los costos de transacción al proporcionar conocimientos e información específica de cada país. Reconociendo estos beneficios, muchos países han establecido centros culturales y de idiomas, así como transmisiones de radio y televisión en idiomas extranjeros en una amplia gama de países. Además, los institutos culturales o gobiernos ofrecen varias becas, lo que permite a los estudiantes y académicos visitar esos países de origen.

El objetivo de este estudio es describir y analizar varios tipos de modelos organizativos e institucionales de la diplomacia cultural, así como su aplicación en la práctica diplomática actual en Eslovaquia. No obstante, el artículo no se centrará en todos los países que prestan servicios diplomáticos en Eslovaquia, sino que se centrará únicamente en examinar las actividades de las instituciones españolas que operan en la República Eslovaca. La diplomacia cultural, el despliegue de la cultura de un estado en apoyo de sus objetivos de la política exterior o diplomacia, se considera ahora con frecuencia como un subconjunto de la práctica de la diplomacia pública. Sin embargo, la diplomacia cultural tiene el potencial de contribuir mucho más eficazmente a los objetivos de la política exterior, a la diplomacia y a los objetivos internos de los gobiernos.

Diplomacia Cultural de España

El Ministerio de Cultura y Deporte de España se estableció en 1977 y pronto se convertirá en un actor importante de la política cultural exterior. La diplomacia cultural amplió sus horizontes y canales de la cooperación cultural bilateral. Una mayor innovación en este período apunta a la aparición de una línea estratégica de relaciones exteriores centrada en la cooperación al desarrollo cultural (Huguet, 2010). En el siglo XXI, la política exterior española se caracterizó por una cierta inestabilidad. Durante el gobierno del Partido Popular (PP) (2000-2004), la política cultural internacional se reorientó hacia la diplomacia económica y el *branding* (Sánchez Mateos, 2001). La marca nacional es una herramienta cada vez más importante para que los países construyan una gran imagen global, lo que aumenta el turismo y el comercio y preserva la complejidad nacional (Kotler, Gertner, 2002). España es un país muy diverso con múltiples culturas y cinco idiomas reconocidos oficialmente. La campaña *Marca España* comenzó en 2000, iniciando la concentración del Estado en la construcción de una marca efectiva con la institucionalización pública de la campaña. Se trata de un proyecto a largo plazo destinado a fortalecer la imagen de España entre los ciudadanos españoles y en el exterior, sin embargo, ha habido muchas críticas y llamados a la modernización son cada vez más insistentes (Noya, 2003; Ulldemolins & Zamorano, 2015).

Entre otros aspectos importantes destacamos los institutos culturales, que son aquellas organizaciones públicas enfocadas en la promoción de cultura e idioma(s) nacionales, convirtiéndolas en órganos esenciales de la diplomacia cultural (Kizlari, Fouseki, 2017). Tras la

adhesión de España a la Comunidad Europea, se elaboró una nueva agenda internacional, orientada a transformar la imagen de España y desarrollar su economía. El Instituto Cervantes (IC) se creó en 1991, dando flexibilidad en la proyección del patrimonio nacional, aunque siempre destacando la lengua castellana y la cultura española que se producía en esta lengua (Noya, 2003). Esto abarcaría la difusión artística, lingüística y patrimonial en todo el mundo. El Instituto Cervantes y sus filiales en el exterior se han convertido en una poderosa herramienta de la diplomacia cultural y de la representación de la Marca España en el mundo. La institución ha desarrollado muchas plataformas de comunicación en línea, lo que la convierte en la institución más progresista y de mayor alcance en su campo (Prieto, Rubio Núñez, 2018). Según los datos oficiales, el IC está presente en 90 ciudades de 43 países, a través de sus centros, aulas y extensiones, por los cinco continentes y a tiene por objetivo los siguientes puntos:

- el instituto organiza cursos generales de lengua española, así como de las lenguas cooficiales en España. Además, ofrece cursos de lengua con fines específicos.
- Expide en nombre del Ministerio de Educación y Formación Profesional los diplomas oficiales de español DELE (Diplomas de Español como Lengua Extranjera) y también organiza los exámenes para su obtención.
- Actualiza los métodos de enseñanza y la formación del profesorado, y también apoya la labor de los hispanistas presentes en el país.
- A través de programas encargados de la promoción de la lengua española y de la cultura española ayuda a la difusión de éstas.
- Además, realiza actividades de difusión cultural en colaboración con otras instituciones españolas e hispanoamericanas y con entidades de los países anfitriones.
- Gestiona la red de bibliotecas españolas en el mundo.
- Publica numerosos recursos digitales por medio del Centro Virtual Cervantes y pone a disposición del público interesado una biblioteca electrónica (Instituto Cervantes, 2021a).

Otro aparato para promover la cultura es la Agencia Española y Cooperación Internacional al Desarrollo (AECID), a pesar de que esta institución está dirigida al desarrollo humano sostenible, colabora con varias entidades con las que gestionan actividades culturales (Huguet, 2010). Se constituyó el 11 de noviembre de 1988 como entidad de derecho público dependiente del Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación (MAEC) a través de la Secretaría de Estado para la Cooperación Internacional y para Iberoamérica (SECIPI). El objetivo es combatir la pobreza mediante la promoción, gestión y ejecución de políticas públicas de cooperación internacional para el desarrollo, orientadas tanto a la lucha contra la pobreza como a lograr un progreso humano sostenible en los países en desarrollo. Actualmente, está presente en 33 países.

En relación con los institutos culturales, hay que mencionar el Real Instituto Elcano – un *think-tank* especializado en estudios internacionales y estratégicos realizados desde una perspectiva española, europea y global. Su objetivo es promover el conocimiento de la situación internacional actual y de las relaciones exteriores de España, así como proporcionar una referencia para el debate y la generación de ideas que puedan resultar útiles en los procesos de toma de decisiones de los responsables políticos, líderes de las empresas e instituciones públicas, actores sociales y académicos. La preocupación general es ser un punto de encuentro para el intercambio de ideas y la búsqueda de consensos en un espíritu dominado por la defensa de la democracia, el multilateralismo, la economía social de mercado, la libertad y los derechos humanos. Creado en 2001 como fundación privada, la estructura organizativa del Real Instituto Elcano equilibra los intereses públicos y privados y fomenta el intercambio de ideas en un entorno plural e independiente, dando cabida a diversas perspectivas políticas y sociales. Actualmente, la diplomacia cultural depende en gran medida del MAEC que está vinculado al Alto Comisionado de Gobierno para la Marca España, el IC y la AECID.

Difusión de la Conciencia de la Cultura Española en Eslovaquia

En los apartados anteriores hemos visto varias manifestaciones o instrumentos de la diplomacia cultural. Esta sección presenta la forma en la que se difunde la cultura española en Eslovaquia. Como ilustra Janubová (2019) con el ejemplo de Brasil, la diplomacia cultural es claramente un componente importante de la política exterior que aumenta la conciencia del país en el mundo.

Los inicios de la cooperación a nivel cultural entre España y Eslovaquia se remontan a 1979, cuando se concluyó el Acuerdo de Cooperación Cultural entre el Gobierno de la República Socialista Checoslovaca y el Gobierno de España. Ambas partes están comprometidas con el desarrollo y la consolidación de las relaciones amistosas entre los dos países y sus ciudadanos en un espíritu de amistad y cooperación mutua, reconociendo que el desarrollo de las relaciones en los campos de la cultura, artes, educación, ciencia y salud contribuye a una mejor comprensión entre naciones y por lo tanto a una buena relación entre estados (MŠVVaŠ, 2021). Además, a través de un Programa de Cooperación en el ámbito de la educación y la cultura entre la República Eslovaca y el Reino de España, ambas partes intensificaron sus actividades con el fin de desarrollar un Acuerdo de Reconocimiento Mutuo de los certificados y diplomas académicos obtenidos en ambos países. Durante la vigencia del programa, ambas partes colaboran e intercambian información, documentos pedagógicos y publicaciones educativas dedicadas a la enseñanza de los idiomas español y eslovaco, así como al funcionamiento de instituciones educativas, como son los institutos bilingües.

Nombre de la institución (establecimiento)	Sede
Gymnázium Párovská, Sección bilingüe Ramón y Cajal (1990)	Nitra
Gymnázium Federica Garcíu Lorcu (1993)	Bratislava
Gymnázium Park mládeže (1997)	Košice
Gymnázium Martina Hattalu (1998)	Trstená
Blingválne gymnázium (1999)	Žilina
Gymnázium Mikuláša Kováča (2002)	Banská Bystrica
Bilingválne slovensko-španielske gymnázium (2004)	Nové mesto nad Váhom

Tabla 1 Lista de institutos bilingües en Eslovaquia (MAEC, 2021)

Tal y como se observa en la Tabla 1, el número de institutos ha aumentado considerablemente desde el año 1990. Este interés creciente es correspondido por el sistema de becas que pueden obtenerse. Así, los alumnos que terminan en las secciones bilingües se pueden beneficiar de alguna beca para realizar estudios superiores en universidades de España (Trup, Šoltys, 2001).

En cuanto a los institutos culturales ya mencionados, solo el Instituto Cervantes está presente en Eslovaquia. Los representantes de ambos países firmaron un acuerdo con la Universidad de Economía de Bratislava en 2004 para la creación del Aula Cervantes de Español, pero desde 2019 el IC tiene su sede en la Universidad Comenius de Bratislava. El Instituto ofrece una variedad de actividades académicas y culturales para estudiantes y profesores de español, hispanistas y público en general. Por ejemplo, el Aula Cervantes de Bratislava participa en diversas actividades culturales en colaboración con la red de centros Cervantes y la Embajada de España en Bratislava, y organiza ciclos de cine para el público general (Instituto Cervantes, 2021b).

Entre otras cosas, en el apartado anterior mencionamos el papel de los medios de comunicación como actor importante en la difusión de la conciencia de la cultura. *Rádio Slovakia International* es parte de la transmisión de RTVS sobre Eslovaquia en el extranjero y para los

eslovacos extranjeros en todo el mundo. Emite en 6 lenguas: inglés, alemán, francés, ruso, eslovaco y, por supuesto, en español. El equipo de cada idioma prepara programas diarios de 30 minutos que contienen noticias de Eslovaquia, información sobre economía, ciencias, cultura, geografía, medio ambiente, deportes eslovacos, manifestaciones artísticas orales, escritas y musicales, y retratos de personalidades importantes (RTVS, 2021). Aunque los servicios que presta RTVS no son gestionados por una institución española, es una de las herramientas por las que se intensifica la popularidad del idioma español y al mismo tiempo contribuye a la buena imagen de Eslovaquia, también conocido como *nation branding*. Del mismo modo funciona el periódico digital *Buenos días Eslovaquia*, aunque está bajo la administración de un editor italiano. Es un nuevo servicio de información sobre Eslovaquia y las relaciones de la República Eslovaca con los países de habla hispana (Buenos días Eslovaquia, 2021).

Las relaciones entre España y Eslovaquia a largo plazo pueden describirse como positivas. Así lo demuestran varios indicadores, sobre todo, en el nivel económico. La balanza es muy favorable para Eslovaquia, la tasa de cobertura española, es decir, el porcentaje de las exportaciones que pueden pagarse con las importaciones registradas durante el mismo periodo de tiempo, fue del 52,91 % en 2018. En 2019, esta tasa subió al 57,36 %, con lo cual se ha producido un aumento por tercer año consecutivo. En 2020, la tasa de cobertura subió al 73,8%. En cambio, la inversión directa española en Eslovaquia es mayor que la eslovaca en España (ICEX, 2021). El interés de España en invertir en Eslovaquia se manifiesta también en el número de españoles que residen en el país. Según los últimos datos del Ministerio del Interior de la República Eslovaca (2020), se encuentran registrados 1 300 españoles en Eslovaquia con residencia temporal o permanente. Por ejemplo, en 2015 había solo 882 residentes españoles (MVSRS, 2021).

Conclusión

Es innegable que la lengua española ocupa en el mundo actual uno de los puestos más importantes entre las lenguas para la comunicación internacional. Esto se debe a varios factores, como el número de habitantes que lo hablan, el número de países en los que es la lengua oficial, y la globalización gracias a la cual penetran organismos internacionales y manifestaciones culturales (literatura, cines, música, etc.) en nuestros territorios. Los países donde se habla español representan para España unas regiones con un gran potencial para la cooperación multifacética en diferentes esferas de la vida social, cultural y económica.

En el aspecto cultural, la Embajada de España en Eslovaquia y el Instituto Cervantes intensifican sus actividades para promover la cultura española. Además, hay que constatar que, aunque su posición como lengua extranjera en Eslovaquia no es la misma que la de inglés y alemán, el español está siendo cada vez más solicitado no solo en las universidades eslovacas, sino también en los centros de la enseñanza secundaria. El conocimiento de la lengua y la cultura españolas también se difunde a través de los medios de comunicación, como la prensa y la radio. En base a este estudio, podemos afirmar que las relaciones entre Eslovaquia y España son positivas. Esto, se puede observar no solo a nivel cultural, sino también en el ámbito de la educación y el comercio.

Referencias

BUENOS DÍAS ESLOVAQUIA. 2021. Quiénes somos. Disponible en [30-3-2021]: <https://www.buenosdiaseslovaquia.sk/contacto/>

ČIEFOVÁ, M. 2019. Cultural Diplomacy and Foreign Trade Correlation – the Case of Slovakia. In: *Lingua et vita: vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie*. Vol. 8, Issue 16, pp. 16 – 21.

DEMIR, F., IM, H. 2020. Effects of Cultural Institutes on Bilateral Trade and FDI Flows: Cultural Diplomacy or Economic Altruism? In: *The World Economy*, Vol. 43, Issue 9, pp. 2463 – 2489, 2020

HUGUET, M. 2010. *La acción cultural exterior de España en la primera década del siglo XXI*, Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea, Santander, Universidad Carlos III de Madrid, 2010, p. 24.

ICEX ESPAÑA EXPORTACIÓN E INVERSIONES. 2021. Relaciones bilaterales. Disponible en [30-3-2021]: <https://www.icex.es/icex/es/navegacion-principal/todos-nuestros-servicios/informacion-de-mercados/paises/navegacion-principal/el-pais/relaciones-bilaterales/index.html?idPais=SK#>

INSTITUTO CERVANTES. 2021a. Sobre Instituto Cervantes. Disponible en [21-3-2021]: https://www.cervantes.es/sobre_instituto_cervantes/informacion.htm.

INSTITUTO CERVANTES. 2021b. Vitajte v Cervantesovom inštitúte v Bratislave. Disponible en [30-3-2021]: <https://bratislava.cervantes.es/sk/>.

JANUBOVÁ, B. 2019. Kultúrna diplomacia Brazílie v kontexte presadzovania záujmov na medzinárodnej scéne. In: *Medzinárodné vzťahy 2019: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky: zborník príspevkov z 20. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 28. – 29. novembra 2019*. Bratislava: EKONÓM, 2019, pp. 457 – 464.

KIZLARI, D., KALLIOPI, F. 2017. The Mechanics of Cultural Diplomacy: A Comparative Case Study Analysis from the European Context. In: *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 2017, Vol. 48, Issue 2, pp. 133 – 147.

KOTLER, P., GERTNER, D. 2002. Country as brand, product, and beyond: a place marketing and brand management perspective. In: *Journal of brand management*, 2002, Vol. 9, pp. 249 – 261.

LEONARD, M. 1997. *Britain: Renewing Our Identity*. Demos: London, 1977, p. 70.

MARK, S. 2009. *A Greater Role for Cultural Diplomacy*. Institute of International Relations, Netherlands: Clingendael, 2009, p. 44.

MINISTERIO DE ASUNTOS EXTERIORES, UNIÓN EUROPEA Y COOPERACIÓN ESLOVAQUIA. 2021. Educación en Eslovaquia. Disponible en [30-3-2021]: <http://www.exteriores.gob.es/Embajadas/BRATISLAVA/es/VivirEn/Paginas/Eslovaquia/Educaci%C3%B3n.aspx>

MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CIENCIA, INVESTIGACIÓN Y DEPORTE DE LA REPÚBLICA ESLOVACA. 2021. Španielsko. Disponible en [29-3-2021]: <https://www.minedu.sk/spanielsko/>

MINISTERIO DEL INTERIOR DE LA REPÚBLICA ESLOVACA (MVSr). 2021. *Statistical Overview of Legal and Illegal Migration in the Slovak Republic*. 2020. Disponible en [28-3-2021]: <https://www.minv.sk/?uhcp>.

NOYA, J. 2003. *Luces y sombras de la acción cultural exterior*. Análisis del Real Instituto Elcano, 2003, Vol. 66, pp. 1 – 7.

PAJTINKA, E. 2013. *Slovník diplomacie*. Bratislava: PAMIKO, 2013, p. 169. ISBN 978-80-85660-08-1.

PRIETO, J. J., RUBIO NÚÑEZ, R. 2018. Mass cultural communication: the case of the Cervantes Institute and its digital diplomacy via Twitter. In: *Communication & Society*, 2018, Vol. 31, Issue 3, pp. 239 – 259.

RADIO SLOVAKIA INTERNATIONAL. 2021. Radio Slovakia International. Disponible en [30-3-2021]: <https://www.rtv.sr/org/programove-sluzby/radio-slovakia-international>

RODRÍGUEZ BARBA, F. 2015. Diplomacia cultural. ¿Qué es y qué no es? In: *Espacios Públicos*, 2015, Vol. 18, Issue 43, pp. 33 – 49.

SÁNCHEZ MATEOS, E. 2001. Camino viejo y sendero nuevo: ¿España, hacia una política exterior global? In: *Anuario Internacional CIDOB 2000*, Barcelona, 2001, pp. 27 – 34.

TRUP, L., ŠOLTYS, J. 2000. Informe sobre los estudios hispánicos en Eslovaquia. In: *BFUCh XXXVIII 2000-2001*, Vol. 38, pp. 1 – 38.

ULLDEMOLINS, J. R., ZAMORANO, M. M. 2015. Spain's nation branding project Marca España and its cultural policy: the economic and political instrumentalization of a homogeneous and simplified cultural image. In: *International Journal of Cultural Policy*, 2015, Vol. 21, Issue 1, pp. 20 – 40.

Contact

Mgr. Andrej Kiner

University of Economics in Bratislava

Faculty of International Relations

Department of the International Relations and Economic Diplomacy

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5

Slovakia

Email: andrej.kiner@euba.sk

**INTRAURBANER RAUM DER STADT BANSKÁ BYSTRICA IM FOKUS DER
SPRACHLANDSCHAFTLICHEN FORSCHUNG
(AM BEISPIEL VON ŠTEFAN-MOYZES-PLATZ)¹**

**INTRA-URBAN SPACE IN THE CITY OF BANSKÁ BYSTRICA IN THE FOCUS OF
LINGUISTIC LANDSCAPE RESEARCH
(EXAMPLE OF STEFAN MOYZES SQUARE)**

JANA LAUKOVÁ

Abstrakt

Thematisch behandelt der vorliegende Beitrag das Phänomen der sog. sprachlichen Landschaft bzw. Sprachlandschaft (linguistic landscape = LL). Der Fokus liegt in der semiotischen Erforschung des konkreten ausgewählten öffentlichen Raums im Zentrum der mittelslowakischen Stadt Banská Bystrica, in der synchronen Perspektive. LL ist die Sprache der öffentlichen Straßenschilder, Billboards (Werbetafeln), Straßennamen, Ladenschilder, Plakate, Schriften für kommerzielle Zwecke usw. Im Zentrum der partiellen Forschung im Rahmen dieses Beitrags ist eine kurze Beschreibung des ausgewählten Erhebungsraumes mit Bezug auf semiotische Gestaltung; gleichzeitig soll auf den Kontext des Multilingualismus (Mehrsprachigkeit/Vielsprachigkeit) in den *Public Signs* hingewiesen werden.

Schlüsselwörter: intraurbaner Raum, sprachliche Landschaft, die Stadt Banská Bystrica, Štefan-Moyzes-Platz, Mehrsprachigkeit.

Abstract

The paper is focused on the synchronic research of the well-known term Linguistic Landscape (LL) in a specifically defined public space in the city of Banská Bystrica, Slovakia. The LL is perceived as a set of public signs with inscriptions, or linguistic means, such as traffic signs, advertising billboards, street names, commercial signs of shop names and state buildings, etc. The aim of the partial research is to focus on the public space in the centre of the city, to bring an overview, also brief descriptions of this space and to find out the context of multilingualism.

Keywords: intra-urban space, linguistic landscape, city of Banská Bystrica, Stefan Moyzes Square, multilingualism.

Einführung

Urbane Landschaften (im Sinne von *espace*) sind dynamische Ensembles (vgl. Schulze, 2019, S. 8). Sie sind das fachliche Paradigma, der Gebrauch von Schrift im öffentlichen Raum.

Sprachliche Landschaften sind das *Signum* eines öffentlichen und weitgehend anonymen Raums, in dem die Kommunikation zwischen zentralen Akteuren (Produzent/Händler-Kunde) noch nicht indirekt, vermittelt über *signs* stattfindet. Definitionen dessen, was als öffentlicher Raum zu verstehen ist, kreisen vornehmlich um die Frage der Zugänglichkeit sowie der Bestimmung des „Raums“ als gedachtes vs. geographisches Areal, wobei letzteres vornehmlich durch Menschen geschaffen oder von ihnen in ihrer Struktur wesentlich geprägte Räume meint

¹ Der Beitrag wird im Rahmen des Projekts APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* (Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective) mit Unterstützung der Agentur für Forschungs- und Entwicklungsförderung veröffentlicht.

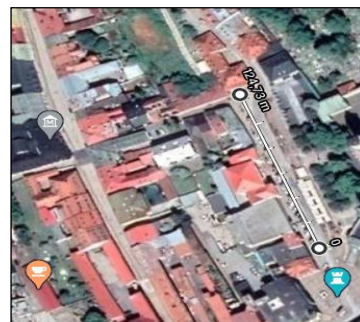
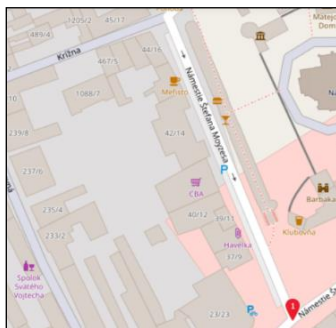
und weniger auf Naturräume wie z. B. Wälder Bezug nimmt. Für Naturräume werden nur wenige, nutzungsspezifische *signs* im Sinne von Wegweisern für Wander- oder Radwege bzw. Rastplätze erwartet, die in ihrer äußeren Form deutlich von *signs* urbaner Strukturen abweichen (Schulze, 2019, S. 26). Zahlreiche Studien und Forschungen zur Sprachlandschaft konzentrieren sich in meist synchroner Perspektive auf die Beschreibung und Analyse von Sprache „an sich“ im öffentlichen Raum.

Seit 2019 werden im Rahmen des internationalen Forschungsprojekts APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* (Sprache in der Stadt – Dokumentierung der multimodalen Semiosphäre der Sprachlandschaft in der Slowakei und aus der komparativen Perspektive) semiotische Landschaften komparativ in konkreten Städten in der Slowakei, in Ungarn und Deutschland dokumentiert und systematisch untersucht (quantitativ und qualitativ analysiert).

Eine kurze Darstellung, ein kurzer Exkurs in die im erwähnten APVV-Projekt zu behandelnde Problematik soll auch im Rahmen dieses Beitrags erfolgen. Das explizite Ziel der partiellen Forschung im Rahmen dieses Beitrags ist die Beschreibung des ausgewählten Erhebungsraums mit Bezug auf semiotische Gestaltung einiger dokumentierten *signs*; gleichzeitig soll auf den Kontext des Multilingualismus (Mehrsprachigkeit/Vielsprachigkeit) in den *Public Signs* hingewiesen werden, jedoch ohne weitere detailliertere Explikationen und Erläuterungen. Einige der etablierten Termini werden auch auf Englisch benutzt.

Zur Methodologie

Für unsere Zwecke wurde der öffentliche intraurbane Raum im Zentrum der Stadt Banská Bystrica ausgewählt. Die Festlegung des urbanen Erhebungsraumes im Rahmen der partiellen empirischen Forschung war der erste Schritt der Erhebungsphase. Den Erhebungsraum bilden alle Straßen bzw. Straßenabschnitte eines Ortes. Die konkrete Straße – der Štefan-Moyzes-Platz – befindet sich im unmittelbaren Zentrum der Stadt (dieser Platz soll im Rahmen des Beitrags exemplarisch untersucht werden. Die Untersuchung ist Teil einer größer angelegten Studie über das Zentrum der Stadt Banská Bystrica im Rahmen des schon erwähnten Projekts). Der festgelegte Erhebungsraum wurde auf einer Karte verzeichnet, hierzu konnte auf Google Earth, Google Maps oder ähnliche Dienste zurückgegriffen werden. Parallel war ein Verzeichnis anzulegen, in dem die dokumentierte Strecke (Straße) und Länge der Straße bzw. des dokumentierten Straßenabschnitts verzeichnet wurde. Diese Strecke war dann pro Straßenseite anzusetzen, da in der Regel sowohl die linke als auch die rechte Straßenseite zu dokumentieren war.

Abbildungen 1 und 2 Stadtplan: Zentrum der Stadt Banská Bystrica, Stefan-Moyzes-Platz (slow. *Námestie Štefana Moyzeša* (č. 37/9-44/16) – Satellitenaufnahme²

² Alle verwendeten Fotos sind Bestandteil der APVV Forschungsprojekt-Datenbank.

Der zweite Schritt bestand in der Datenerhebung. Sie erfolgte per Fotodokumentation (mittels einer Kamera des Mobiltelefons). Die fotografische Dokumentation einzelner Sequenzen des jeweiligen Erhebungsraums umfasst ca. 200 fotografische Großeinheiten (Gebäudefronten) am Štefan-Moyzes-Platz, sie entstand in den Monaten November 2019 und Juli 2020. Zu fotografieren waren alle Schilder. Die dokumentierten Fotos mussten zur weiteren Erfassung auf einen Computer übertragen werden und dieser Schritt ging der eigentlichen Datenerfassung voraus. Im Rahmen der Großeinheiten wurden in der nächsten Phase die Detailfotos und Fotos von Schildern selektiert. Hier war eine präzise und sorgfältige Benennung aller Fotos relevant, damit diese im Nachhinein einem konkreten Gebäude zugeordnet werden können. Die erhobenen Daten wurden teilweise schon (und werden noch immer) quantitativ und qualitativ ausgewertet³.

Im Fokus der Aufmerksamkeit steht auch die Gestaltung der Schrift in Größe, Stellung, Zeichensatz und Farbe. Die Schriftart, die für die verschiedenen Sprachen verwendet wird, muss in der Regel nicht die gleiche sein. Ihre Wahl hängt oft mit den kulturellen Traditionen bzw. mit Stereotypen zusammen. Auch die Schriftgröße der verschiedenen Sprachen innerhalb eines abgegrenzten Bezugsrahmens (z. B: auf einem Schild) muss bei der Forschung berücksichtigt werden. Wird für alle Sprachen ein Schriftsatz gleicher Größe verwendet oder überwiegt eine Sprache, in unserem Fall die slowakische Sprache? Schließlich ist auch die grafische Positionierung der Sprachen von Bedeutung: Welche Sprache kommt zuerst und welche folgt? Welcher Sprache wird visuell der Vorrang gewährt, welche wird unauffällig gemacht? Hat immer nur das Slowakische den Vorrang? Diese Aspekte sind allesamt ausschlaggebend dafür, wie das Verhältnis der beteiligten Sprachen zueinander gelesen wird, welche Reaktion der Gleichrangigkeit oder Dominanz durch die Gestaltung hergestellt (und womöglich auf die entsprechenden Sprechergruppen übertragen) wird (Androutsopoulos, 2020). Alle diese Aspekte können in dem vorliegenden Beitrag jedoch nicht berücksichtigt werden und werden im Laufe der weiteren empirischen Forschung fokussiert.

Sprachliche Landschaft (Linguistic Landscape) und Mehrsprachigkeit

Sprachliche Landschaft besteht aus visuell gestalteter und zur Schau gestellter Sprache, in Form von Straßen- und Ladenschildern, Plakaten, Leuchtreklamen usw. Sprachliche Landschaften sind typische Phänomene des 20. und 21. Jahrhunderts, die historisch wuchsen, bis sie nunmehr untrennbare Teile der vom Menschen überformten Landschaft und teilweise auch Markenzeichen ihres eigenen urbanen Raums geworden sind. Die LL ist nicht zwingend mehrsprachig, doch es ist diese Spielart von Sprachlandschaft, die das Interesse der Forschung geweckt hat (vgl. Androutsopoulos, 2020). Und diese Forschung ist erstaunlich neu, der Begriff selbst wurde 1997 geprägt und erhielt erst 2006 im Fachdiskurs größere Aufmerksamkeit (Laundry & Bourhis, 1997). Die eigentlichen Forschungsobjekte der LL stellen sprachliche Zeichen im öffentlichen Raum einer konkreten Region, einer konkreten Stadt oder der Straßenabschnitte dar (Kolečáni Lenčová, 2020).

Im Fokus der linguistischen Forschungen steht schriftlich fixierte Sprache im öffentlichen Raum aus unterschiedlichen Perspektiven (vgl. Molnárová, 2020, S. 60). Das Konzept der sprachlichen Landschaft umfasst die Vielfalt der Gesellschaft, die politischen Ideologien wie auch den Sprachgebrauch. Als Forschungsmethode schöpft sie aus der Soziolinguistik, Semiotik, Geschichte, Geographie, dem Recht, bzw. der Etymologie. Die sprachliche Landschaft ist ein visuelles Signal über den ethnischen Inhalt der konkreten Region für die Ausländer. R. Y. Bourhis und R. Landry sind Pioniere der LL und charakterisieren sie als die Sprache der öffentlichen Straßenschilder, Werbetafeln, Straßennamen, lokalen Namen, Schriften für kommerzielle Zwecke der Geschäfte und öffentliche Schriften an Verwaltungsgebäuden (vgl. Laundry & Bourhis, 1997).

³ Zitiert vom Projektleitfaden – Project Manual, Phase 1: 01.07. – 31.12. 2019, Autorin Dr. Ilona Schulze.

„*The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomerate*” (Landry & Bourhis, 1997, S. 25).

Die genaue Ausgestaltung einer Sprachlandschaft erfüllt zwei Hauptfunktionen – eine informative und eine symbolische Funktion (vgl. Laundry & Bourhis, 1997). Die informative Funktion umfasst alles, was die sprachliche Landschaft über ihre Bewohner und Nutzer verrät. Sie kann auch Hinweise darauf geben, welche Sprachen zur Kommunikation in einem Geschäft oder in einer öffentlichen Einrichtung verwendet werden können. Außerdem steht die Sprachlandschaft unter dem starken Einfluss der Zeitepoche und der gesellschaftlichen Veränderungen, was natürlich auch die konkreten Objekte (Gebäude) als Beispiele dieses Wandels beweisen (vgl. Chmielewski – Lee – Tompalski – Chmielewski – Węzyk, 2015). Die spezifische Komposition der Sprachlandschaft kann Hinweise auf die ethnische Zusammensetzung eines Areals liefern – beispielsweise über den Anteil an von Minderheiten in einer Stadt (Tschechen, Vietnamesen, Chinesen, Deutsche, Russen oder Ukrainer in Banská Bystrica usw.). In ihrer symbolischen Funktion steht die Sprachlandschaft (bzw. ihre Zusammensetzung) für die An- bzw. Abwesenheit, die Stärke, Lebendigkeit oder Schwäche einer ethnischen Gruppe (im Vergleich zu anderen Gruppen). Eine stark präsente Sprache symbolisiert (über ihren praktischen Nutzwert hinaus) die Vitalität einer Benutzergruppe, demographisch und/oder institutionell (vgl. Laundry & Bourhis, 1997).

Die LL-Forschung versucht, eine Methodologie und Terminologie zu entwickeln, um die Flut von Zeichen im urbanen Raum systematisch zu untersuchen. Die Entwicklung der Digitalfotografie (und Satellitenkartografie) hat ohne Zweifel maßgeblich dazu beigetragen. Die Analyse einer Sprachlandschaft nimmt als Grundeinheit das einzelne Schild (bzw. Schaufenster) und kodiert dieses auf eine Reihe von Kategorien hin.

Die erste relevante Kategorie bezieht sich auf die Urheber bzw. Verantwortlichen der Schilder. Hier unterscheidet man zwischen *top-down* (amtlichen) und *bottom-up* (privat-kommerziellen) Schildern. Erstere sind Ergebnis amtlicher Sprachenpolitik, typischerweise Schilder in offiziellen bilingualen Ländern oder Regionen oder aber an internationalen Transport- und Begegnungsstätten wie Flughäfen, Bahnhöfen, Messen usw. Letztere sind Ergebnis und Ausdruck privater unternehmerischer Tätigkeit, in Gaststätten, Dienstleistungen und Warenhäusern aller Art (vgl. Androutsopoulos, 2020). Man kann (vielleicht auch soll) eine dritte Kategorie hinzufügen, und zwar die der nicht autorisierten Zeichen, die unerlaubterweise auf Wände gemalt werden und dabei von einer gewissen Rebellion, Revolution oder von Territorialansprüchen erzählen:

1. *Public Signs* (Top-Down-Zeichen) sind offizielle Zeichen für Straßennamen. Diese Zeichen spiegeln eine spezifische Sprachpolitik wider: Straßenschilder, Gebäudenamen, Straßennamen. Diese Gruppe umfasst alle *signs* eines institutionellen Produzenten. Hierzu zählen alle Behörden, Ämter, öffentliche Einrichtungen etc. Darunter fallen alle Beschriftungen an Gebäuden von Behörden und Ämtern, Straßenschilder, *signs* im öffentlichen Nahverkehr (keine Werbung auf Bussen, aber Fahrpläne, Haltestellenschilder usw.) (vgl. Schulze, 2019).
2. *Private Signs* (Bottom-up-Schilder) sind private Schilder wie z. B. die Schilder in Geschäften. Sie können durch die Sprachpolitik beeinflusst werden, spiegeln jedoch hauptsächlich individuelle Präferenzen wider: Geschäfte, Werbung, private Büros. Diese Gruppe umfasst alle *signs*, die von natürlichen und juristischen Personen im öffentlichen Raum angebracht werden. Hierzu zählen dann alle *signs* in und an Geschäften, Veranstaltungsplakate, Werbeplakate an Litfaßsäulen, Laternenpfählen usw. Diese gelten zusätzlich als *transgressiv*, also „übergriffig“, da sie sich in der Regel an Orten befinden, an denen sie als unerwünscht gelten (vgl. Schulze, 2019).

Diese Unterteilung ist nicht unumstritten, da politische Vorgaben (Sprachgesetze) tief in die Gestaltung von *signs* eingreifen können. Auch ein *Private Sign* kann erst so verstanden werden, weil seine Erscheinungsform grundsätzlich durch rechtliche Vorgaben geprägt ist, wie z. B. das Gebot oder Verbot in der Verwendung bestimmter Sprachen, Zeichen, Farben bzw. bestimmter Kombinationen aus diesen.

Im Kontext der LL ist auch noch der Aspekt der sog. gesellschaftlichen Mehrsprachigkeit zu erwähnen. In Bezug auf die Linguistic Landscape zeigt sich die gesellschaftliche Mehrsprachigkeit auf Hinweis-, Informations- und Geschäftsschildern sowie Graffiti. Sie steht in einem engen Zusammenhang mit Migration und Globalisierung sowie auch mit Regionalisierungstendenzen, d. h. der Inanspruchnahme kleinräumigerer kultureller Identifikationssymbole wie etwa regionalen Varietäten. Zur Aufdeckung der Mehrsprachigkeit hilft gerade das Linguistic Landscaping als Verfahren, um die sprachlichen Landschaften eines bestimmten Raumes visuell zu erfassen und zu erschließen. Für die meisten Forscher ist auch die Sprachsituation und Sprachpolitik maßgebend (Istók – Tóth, 2020, S. 16).

Einer der Aspekte von LL, der in der heutigen modernen Welt von großer Bedeutung ist, ist die Mehrsprachigkeit, bei der in einem bestimmten Gebiet verschiedene Sprachen genutzt werden. Das Auftreten englischsprachiger öffentlicher Zeichen in den Ländern, in denen Englisch keinen offiziellen Status hat, spiegelt die Globalisierungstrends der Sprache, die Verbreitung von Markennamen und das Engagement auf dem Weltmarkt wider. Die Verwendung einer bestimmten Sprache in LL ist durch verschiedene Faktoren bedingt, unter denen eine rationale Wahl, Repräsentation, private und kollektive Identitäten, Macht, Rechte, Globalisierung und Mehrsprachigkeit erwähnt. Der Charakter der sprachlichen Landschaft wird von der jeweiligen Sprachpolitik des konkreten Staates geprägt (vgl. Gašová, 2020, S. 73).

Spezifikum des intraurbanen Raums – Štefan-Moyzes-Platz in Banská Bystrica

Die konkrete Straße – der Štefan-Moyzes-Platz – wurde nach dem slowakischen Bischof und Politiker benannt, dem ersten Präsidenten von Matica slovenská Štefan Moyzes (auch Moyses genannt). 1937 hieß der Platz noch Horné (Bárta, 2015).

Dokumentiert wurden 7 Häuser auf der linken Seite des Platzes (links aus der Sicht des Hauptplatzes des Slowakischen Nationalaufstandes), die Häuser Nr. 37/9 bis zum Haus Nr. 44/16 und 12 konkrete Läden im Rahmen eines Bauobjektes unter dem Marktplatz auf der rechten Seite des Štefan-Moyzes-Platzes. Die Gesamtlänge erstreckt sich auf 124,73 m auf der linken Straßenseite und 124,73 m auf der rechten Straßenseite, d. h. insgesamt 249,46 m (vgl. Lauková, 2020).

Abbildung 3 Štefan-Moyzes-Platz, Marktplatz (Trhoviško na terase)

Folgende interessante Feststellungen in Bezug auf die Mehrsprachigkeit wurden gemacht: Im Falle der analysierten *signs* (insgesamt 70 einzelne Einheiten) wurden im untersuchten Erhebungsraum insgesamt 6 Sprachen (inkl. Slowakisch) verwendet. Außer dem Slowakischen handelte es sich um die Sprachen Englisch, Französisch, Italienisch, Russisch bzw. Ukrainisch und Spanisch.

77% der Einheiten waren einsprachig, d. h. verwendet wurde nur die slowakische Bezeichnung/Benennung, 16% der Einheiten waren auf Englisch und auch auf Slowakisch. Zweisprachig waren 7 % der *signs* und außer der slowakischen Sprache wurde noch eine andere Fremdsprache verwendet, z. B. Italienisch, Französisch, Spanisch und Russisch bzw. Ukrainisch. Das Vorkommen der deutschen Sprache im Rahmen der Mehrsprachigkeit in diesem intraurbanen Raum wurde nicht dokumentiert (vgl. Lauková, 2020).

Das Auftreten englischsprachiger öffentlicher Zeichen ist für uns nicht so überraschend. Im unmittelbaren Zentrum der Stadt, das für die Touristen eine sehr attraktive Lokalität darstellt, ist die Verwendung englischsprachiger öffentlicher Zeichen ein Beweis der starken Globalisierungstendenzen (vgl. Jesenská, 2020, S. 26). Englische Bezeichnungen für Namen von Läden, Restaurants und Pubs (d. h. im Gastronomiebereich) usw. sind in den letzten Jahren zu einem festen Bestandteil der sprachlichen Landschaft europaweit und weltweit geworden. In den meisten Fällen geht es um einen bestimmten Usus, da auf Englisch meistens die konkreten Etiketten, Labels oder Namen der Produkte bezeichnet werden, wobei andere relevante Informationen in der slowakischen Sprache verzeichnet werden (Lauková, Molnárová, 2020, S. 103). Im Falle der englischen Benennung der Gesellschaft *Kooperativa Vienna Insurance Group* handelt es sich konkret um den Namen eines österreichischen Unternehmens, das zu den größten Versicherungskonzernen in Europa und auch in Zentral- und Osteuropa zu einer der führenden Versicherungsgruppen zählt.

Abbildung 4 *Kooperativa Vienna Insurance Group*

Der Kontext der französischen Sprache ist ein Beweis der stereotypisierten (inter)kulturellen und sprachlichen Konnotationen und steht eindeutig im Zusammenhang mit der Mode, Kleidung, dem Schmuck bzw. der Gastronomie (Lauková, Molnárová, 2020, S. 108). Die französische Sprache konnte im Falle des Imbisses' *Bonjour Palacinky – bagety – káva* (*Bonjour Pfannkuchen – Baguettes – Kaffee*) dokumentiert werden. Das französische Wort *Baguette* kann als Stangenweißbrot oder Pariser Weißbrot bezeichnet werden. Bekannt ist auch das Wort *Bonjour* (*Guten Morgen/Guten Tag*) und in Frankreich wird es als Grußformel nicht nur am Morgen, sondern auch tagsüber verwendet. Das nächste französische Wort ist *crepes*, was auf Deutsch *Pfannkuchen* bedeutet. Die richtige Transkription im Französischen ist *crêpes*. Der englischen Sprache entstammen die Wörter *hot-dog* und *coffee*.

Abbildung 5 Objekt unter dem Marktplatz – Bonjour Palacinky – bagety - káva

Das nächste Beispiel für Multilingualismus im intraurbanen Raum im Kontext der LL in der Stadt Banská Bystrica ist das Auftreten der italienischen Sprache in den *signs*. Das Italienische erscheint meistens im Zusammenhang mit dem Gastronomiebereich (auf den Schildern der Restaurants, Pizzerien, Cafés) oder im Kontext der Modebranche (Lauková, Molnárová, 2020, S. 106). Im folgenden Fall geht es um eine Pizzeria mit dem Namen *Da Luigi Pizza*, was man mit *Pizza von Luigi/Luigi's Pizza* ins Deutsche übersetzen kann. Diese Tatsache im Kontext der italienischen Sprache kann man auch als eine Art der kulturellen und auch sprachlichen Stereotype betrachten. Sie entspricht den internationalen Usualisierungen und Normen bezüglich der Essgewohnheiten (Pizza, Pasta als Speisen, Kultur des Kaffeetrinkens usw.).

Abbildung 6 Da Luigi Pizza

Einen ganz interessanten Zusammenhang mit Italien und der italienischen Sprache hat auch die Bezeichnung des Modegeschäfts *Moda Italy*. In diesem konkreten Fall kommen 5 Fremdsprachen vor. Natürlich geht es um die slowakische Sprache (*dámska kolekcia*), die englische Sprache, wobei das Wort *Moda* kein englisches Lexem ist, ein Äquivalent zur *Mode* ist *fashion* (*Moda Italy*; *fashion clothes* – *talianska móda/móda z Talianska*; *italienische Mode/Mode aus Italien/Modebekleidung*), Französisch (*boutique*), Russisch bzw. Ukrainisch (*модная одежда* – *Modebekleidung*) und Spanisch (*Ropa de moda* – *Modebekleidung*). In allen erwähnten Sprachen ist die Mode präsent.

Abbildungen 7 und 8 Moda Italy (Boutique)

Zusammenfassung

Die sprachlandschaftliche Forschung ist kein unabhängiges semiotisches System. Der Großteil der Linguistic Landscape-Studien widmet sich Manifestationen von Mehrsprachigkeit und fokussiert dabei stark auf bestimmte Themenbereiche, bei denen sich nicht nur ein Wettbewerb zwischen verschiedenen Sprachen dokumentieren, sondern gleichzeitig der ökonomische oder politische „Wert“ bestimmter Sprachen beobachten lässt. In den Blick genommen werden in diesem Bereich jedoch zunehmend auch weitere Aspekte wie die semiotische Unterstützung von Sprache; untersucht wird, in welchem Umfang die Verwendung von Regionalsprachen, Minderheitensprachen oder Dialekten durch weitere Mittel wie Farben, Fonts oder Hinweise auf besondere kulturelle Verfahren unterstützt bzw. verstärkt wird (vgl. Schulze, 2019, S. 22). Ebenso wie die Sprache als Traditionssystem verstanden werden muss, sind auch multimodale semiotische Systeme in den Traditionen des entsprechenden Raums eingebettet und vorstrukturiert.

Im vorliegenden Beitrag wurde ein ausgewählter Straßenabschnitt im intraurbanen Raum der mittelslowakischen Stadt Banská Bystrica aus der Sicht der semiotischen Gestaltung mit Fokus auf Mehrsprachigkeit beschrieben. Die partiellen Erforschungen wurden im Rahmen des schon erwähnten APVV-Projekts durchgeführt, bis jetzt wurde eine solche Forschung unseres Wissens noch nicht realisiert.

Folgende Resultate ergeben sich: Im Falle der analysierten *signs* wurden im untersuchten Erhebungsraum insgesamt 6 Sprachen (inkl. Slowakisch) verwendet. Außer dem Slowakischen handelte es sich um die Sprachen Englisch, Französisch, Italienisch, Russisch bzw. Ukrainisch und Spanisch. Das Vorkommen der deutschen Sprache im Rahmen der Mehrsprachigkeit in diesem intraurbanen Raum, wie schon vorher erwähnt, wurde nicht dokumentiert.

In den letzten Jahren sind englische Bezeichnungen für Namen von Läden, Restaurants und Pubs (d. h. im Gastronomiebereich) usw. zu einem festen Bestandteil der sprachlichen Landschaft weltweit geworden. In den meisten Fällen handelt es sich um einen bestimmten Usus, da auf Englisch meistens die konkreten Etiketten, Labels oder Namen der Produkte bezeichnet werden, wobei andere relevante Informationen in der slowakischen Sprache verzeichnet werden. Die Verwendung der französischen und italienischen Sprache ist ein Beweis der bestimmten Stereotypisierung im Zusammenhang mit dem Bereich der Gastronomie und Mode, was auch als ein Trend weltweit zu betrachten ist.

Weitere empirische Erforschungen des intraurbanen Raums der Stadt Banská Bystrica (mittels quantitativer und qualitativer Analyse) werden noch durchgeführt.

Literaturquellen

BÁRTA, V. a kol. 2015. *Banská Bystrica – ako sme tu žili*. Banská Bystrica: AB ART press, S. 128.

GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade „Krčmy na Zelenej“ v Bratislave. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2020, S. 69 – 81.

CHMIELEWSKI, S., LEE, D. J., TOMPALSKI, P., CHMIELEWSKI, T. J., WĘŻYK, P. 2016. Measuring visual pollution by outdoor advertisements in an urban street using intervisibility analysis and public surveys. In: *International Journal of Geographical Information Science*, roč. 30, č. 4, s. 801 – 818. [Online]. [Zitiert 2020-09-30]. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13658816.2015.1104316>

ISTÓK, V., TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, S. 16 – 23.

JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, S. 24 – 28.

KOLEČANI LENČOVÁ, I. 2020. Linguistic Landscape and Reading Comprehension in Foreign Languages Teaching. In: *AD ALTA*, 2020, Vol. 10, Issue 01, S. 160 – 164. Dostupné na: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1001/PDF/1001.pdf>

LANDRY, R., BOURHIS, R. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality – An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, Vol. 16, No. 1, pp. 23 – 49. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0261927X970161002>

LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, S. 47 – 54.

LAUKOVÁ, J., MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Banská Bystrica: Belianum, S. 97 – 111.

MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách. (Na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, S. 60 – 66.

SCHULZE, I. 2019. *Bilder – Schilder – Sprache. Empirische Studien zur Text-Bild-Semiotik im öffentlichen Raum*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, S. 227.

Elektronische Quellen

ANDROUTSOPOULOS, J. *Linguistic landscapes: Visuelle Mehrsprachigkeitsforschung als Impuls an die Sprachpolitik*. [Online] Verfügbar unter: <<https://jannandroustopoulos.files.wordpress.com/2011/05/j-a-2008-linguisticlandscapes.pdf>>. [zitiert am 2021.29.04]

Kontakt

Mgr. Jana Lauková, PhD.

Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta, Katedra germanistiky

Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika

Email: jana.laukova@umb.sk

GRAMATICKÁ KATEGÓRIA ČÍSLA V ANGLICKOM A SLOVENSKOM JAZYKU

THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN ENGLISH AND SLOVAK

EVA MAIEROVÁ

Abstract

The article introduces the theoretical aspects of the grammatical category of number on the semantic, morphological, and lexical levels. Particular attention is paid to the specific group of pluralia tantum, comparing their usage in the English language with Slovak. The paper points out possible negative language transfer from the native tongue to the foreign language in this area, which should be taken into account in the process of teaching English for specific purposes.

Keywords: grammatical category, number, pluralia tantum, singularia tantum, morphology.

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá teoretickými aspektmi kategórie čísla na sémantickej, morfolologickej a lexikálnej úrovni. Zvláštna pozornosť je venovaná špecifickej skupine plurálii tantum a ich používaniu v anglickom jazyku v porovnaní so slovenským. Zároveň sa v tejto jazykovej oblasti poukazuje na možný negatívny transfer z rodného do cudzieho jazyka, čo je potrebné brať do úvahy pri výučbe anglického jazyka pre špecifické účely.

Kľúčové slová: gramatická kategória, číslo, pluráliá tantum, singuláriá tantum, morfológia.

Úvod

Číslo je podľa niektorých autorov (Corbett, 2000) jednou z najviac podceňovaných gramatických kategórií najmä pre svoju prvoplánovú jednoduchosť. Už Otto Jespersen (1924, s. 188) konštatoval: „Číslo sa môže javiť ako jedna z najjednoduchších prirodzených kategórií, také jednoduché ako ‘dva a dva sú štyri.’ Avšak pri bližšom skúmaní predstavuje veľa problémov ako logických, tak aj lingvistických.” Uvedené platí ešte viac pri porovnávaní danej kategórie vo viacerých jazykoch a aj pre učiacich sa anglický jazyk ako cudzí predstavuje určitú výzvu s ohľadom na medzijazykovú interferenciu s rodným jazykom, najmä ak ide o rozdiely medzi analytickým jazykom, akým je angličtina, a syntetickým v prípade slovenčiny.

Teoretické základy gramatickej kategórie čísla

Juraj Dolník (1999, s. 53) definuje gramatickú kategóriu ako „najvšeobecnejší pojem vo vzťahu k istému relevantnému výseku skutočnosti, ktorého rozsahom je trieda rovnorodých objektov (v najširšom zmysle) z tohto výseku.” Pričom korelačné členy, v našom prípade singulárové a plurálové tvary, nazýva kategoriálnymi formami alebo gramémami (Dolník, 1999).

Gramatická kategória čísla je teda morfogramatická menná kategória v rôznych jazykoch vyjadrená formami substantív, adjektív, pronomín a gramatickou zhodou subjektu a predikátu, v angličtine tiež použitím neurčitého alebo nulového člena v jednotnom čísle. V anglickom aj v slovenskom jazyku ide o dvojčlennú opozíciu singuláru (jednotného čísla) a plurálu (množného čísla). V niektorých iných jazykoch existuje aj duál (dvojné číslo), triál (trojné číslo), kvadriál (štvorné číslo) a paukál (číslo označujúceho malý počet) (Corbett, 2000; McGregor, 2015). Napríklad duál existoval v slovanských jazykoch v starších obdobiach ich vývinu, pričom nebol úplne rozvinutý a zanikal v priebehu 10. – 15. storočia (Majtánová, 1976). Dnes sú z duálových foriem v slovenčine zachované len zvyšky ako *oba – obaja – obe, dvoma/dvomi, oči, uši* (oproti *oká, uchá*).

Opozícia singuláru a plurálu je založená na binárnom protiklade jednotnosti a mnohosti, respektíve na protiklade jednotnosti a nerozčlenenosti/nie mnohosti, pričom tu ide o privatívny protiklad, kde jeden člen tejto opozície je príznakový a druhý bezpríznakový (Dvonč, 1966). Všeobecne sa za bezpríznakový člen tejto opozície pokladá jednotné číslo pomenúvajúce jeden objekt a za príznakový množné číslo pomenúvajúce viac než jeden objekt (Dvonč, 1966; Lyons, 1968).

Bezpríznakovosť singuláru sa prejavuje okrem iného aj tým, že:

- formy jednotného čísla sú kratšie a jednoduchšie ako formy množného čísla,
- jednotné číslo je v jazyku frekventovanejšie ako množné,
- v singulári sa prejavujú viaceré prierezové dimenzie ako v množnom, t. j. gramatické kategórie pádu a rodu sú výraznejšie vyjadrené v singulári než v pluráli,
- bezpríznaková kategória sa vyskytuje v kontextoch, kde je opozícia singulár – plurál neutralizovaná,
- bezpríznaková kategória sa nachádza vo viacerých jazykoch a vo väčšine kontextov v rámci jedného jazyka, pričom existuje menej reštrikcií jej použitia (McGregor, 2015).

Tendencia vyjadrenia rodu a pádu v jednotnom čísle je očividne viac prítomná v slovenčine ako v syntetickom jazyku než v angličtine, v ktorej prevláda analytický charakter.

Proti názoru, že v určitých prípadoch môže byť aj jednotné číslo príznakovým členom opozície, namieta Z. Šiška (1969, s. 101): „Tvrdi-li se, že silným členem daného protikladu (t. j. singulár – plurál) může být také singulár, pak se obvykle zapomíná, že plurál může zastupovat singulár pouze v případě fakultativní transpozice, t. j. jen v postaveních, která jsou v systému periferiální, nebo se kritérium závazné transpozice neprávem nerespektuje.” Pod pojmom záväznej transpozície, resp. substitúcie, sa rozumie to, že slabý člen opozície, jednotné číslo, môže v pozícii sémantickej neutralizácie nahradiť silný člen, množné číslo. Ide o prípady typu: „Náš občan to pochopí“, kde je reálna mnohosť vyjadrená formou jednotného čísla, kde často ide o štylisticky zafarbené použitie singuláru.

Zároveň sa gramatická kategória čísla považuje za odrazovú kategóriu, „lebo pomerne jasne odráža z mimojazykovej skutočnosti tú stránku, že veci sa vyskytujú v rozličnom počte” (Oravec a kol., 1984, s. 19). Avšak pri porovnaní rôznych jazykov sa ukazuje, že nie vždy je tento odraz rovnaký. Takéto rozdiely nachádzame aj v rámci slovanských jazykov, napr. medzi slovenčinou a ruštinou: Vianoce – рождество, narodeniny – день рождения, lešenie – леса, peňažný vklad – авыары, váha – весы, alebo medzi slovenčinou a češtinou: pečieň – játra, chrbát – záda, (dvojité) rebriky – štafle, Uhorsko – Uhry a pod. Samozrejme sa tiež vyskytujú medzi rôznymi vetvami indoeurópskej rodiny jazykov, a teda logicky aj medzi slovenčinou a angličtinou. Napríklad slovo *ústa* je v slovenčine plurále tantum, kým v angličtine je to počítateľné substantívum *mouth* – *mouths*, podobne ako *dvere* – *door/s*, *hrable* – *rake/s*, *noviny* – *newspaper/s*, *husle* – *violin/s*, *hodinky* – *watch/es*, *hodiny* – *clock/s*, alebo slovenské plurále tantum *peniaze* zodpovedá anglickému singuláre tantum *money*. Nachádzame aj opačné príklady, keď pluráliá tantum v angličtine majú slovenský pendant vyskytujúci sa v jednotnom aj množnom čísle alebo v slovenčine sú to singuláriá tantum, napr. *clothes* – *oblečenie*, *furnishings* – *(bytové) zariadenie*, *riches* – *bohatstvo*, *belongings* – *majetok/majetky*, *tweezers* – *pinzeta/y*, atď. Práve dané odlišnosti spôsobujú pri osvojovaní si cudzieho jazyka určité problémy, ktorým sa budeme venovať ďalej.

Popri uvedených medzijazykových rozdieloch v rámci gramatickej kategórie čísla ako odrazovej kategórie, je tiež potrebné rozlišovať medzi reálnym a gramaticky vyjadreným číslom (Mistrík, 1983): pri pomenovaní látok, ktoré sa nepočítajú na kusy, sa používa singulár (*ryža* – *rice*, *tráva* – *grass*, *piesok* – *sand*) a pri pomenovaní jednej veci sa používa plurál (*nožnice* – *scissors*, *plúca* – *lungs*, *okuliare* – *glasses*). Vo všetkých týchto prípadoch je nutné venovať pozornosť interlingválnym odlišnostiam, ako napríklad *husle* – *violin*, *zelenina* – *vegetables* a pod.

Formy plurálu v anglickom jazyku

Formy množného čísla v anglickom jazyku sú jedným z gramatických javov, ktoré sú ľahko osvojiteľné už na najnižších úrovniach ovládania angličtiny ako cudzieho jazyka pre svoju relatívnu jednoduchosť, ktorá spočíva v pridávaní gramatickej morfémy -s a jej variantu -es. Aj v postupnosti osvojovania si gramatických kategórií u detí je číslo na prvom mieste, nasledované pádom a rodom predovšetkým v syntetických a aglutinačných jazykoch (Brooks, Kempe, 2014).

Samozrejme, študenti na vysokej škole tento základný princíp ovládajú, avšak menšie či väčšie problémy môžu spôsobovať iregulárne formy, a to najmä opozícia *woman* – *women* (vrátane výslovnosti), nepravidelnosti ako *Germans* verus *Englishmen*, čiastočne aj *shelf* – *shelves*, *tomato/es* verus *memo/s*, a tiež plurálové formy prevzaté z gréčtiny: *alumnus* – *alumni*, *focus* – *foci*, *stimulus* – *stimuli*, *radius* – *radii* a latinčiny: *criterion* – *criteria*, *memorandum* – *memoranda*, *erratum* – *errata*, *datum* – *data*, *stratum* – *strata*, *addendum* – *addenda* atď. Pri viacerých z nich však popri gréckych a latinských formách plurálu existujú aj regulárne formy tvorené morférou -(e)s: *focuses*, *radiuses*, *criteria*, *memorandums*, hoci niekedy ide pri použití rôznych plurálových koncoviek o zmenu významu, napr. *index* – *indices* (burzové indexy), *indexes* (indexy v knihách); *appendix* – *appendices* (prílohy v knihe), *appendixes* (slepé črevá). Podobný významový rozdiel je aj v prípade *mouse* – *mice* (zvieratá), *mouses* (počítačové myši).

V akademickom prostredí je potrebné upozorniť aj na zmeny v substantívach zakončených na -is: *analysis* – *analyses*, *axis* – *axes*, *basis* – *bases*, *thesis* – *theses*, *hypothesis* – *hypotheses*, *crisis* – *crises*, *parenthesis* – *parentheses*, keďže tieto podstatné mená sa v danom diskurze vyskytujú relatívne často.

Samostatným špecifikom je tvorenie plurálu kompozít, kde existuje niekoľko pravidiel (Manser, 2006): koncovka množného čísla sa všeobecne pridáva k substantívnej časti kompozita (*attorneys general*, *passers-by*, *whiteboards*, *onlookers*, *lookers-on*); ak sa kompozitum skladá z dvoch substantív, plurál sa tvorí pridaním z druhého substantíva (*businessmen*, *business people*, *house owners*, *post offices*); ak je kompozitum zložené z dvoch podstatných, medzi ktorými je predložka, plurálová morféma sa pridáva k prvému substantívu (*brothers-in-law*, *men-in-space*). Ak zložené podstatné meno neobsahuje substantívnu časť, morféma -s sa pripája ku koncu slova (*spin-offs*, *start-ups*, *forget-me-nots*). Pri niektorých kompozitách sú správne dva tvary – *courts martial/court martials*, kým pri ďalších je plurálová forma v oboch častiach kompozita – *(wo)menservants*, *Knights Templars* (tiež *Knights Templar*).

Na druhej strane stoja substantíva, ktoré majú identické singulárne a plurálové formy: *aircraft*, *fish*, *offspring*, *sheep* – *Several large fish live in the lake*, a kolektívne podstatné mená, ktoré sa aj v singulárnej forme môžu viazať so slovesom v pluráli: *audience*, *committee*, *community*, *crew*, *department*, *family*, *firm*, *government*, *group*, *police*, *team*, *the Bank of England* – *She's happy with the way the police have handled the case*. Keďže takéto prípady v slovenčine neexistujú, vo výučbe je im treba venovať adekvátnu pozornosť, na čo upozorňuje aj A. Dziemianko vo svojej štúdii venovanej kongruencii medzi subjektom a predikátom v angličtine v porovnaní s poľštinou, kde uvedený jav, ktorý autorka nazýva „*notional concord*“, predstavuje problém, keďže v slovanských jazykoch „sú gramatické vlastnosti menného subjektu rozhodujúce pre číslo slovesného predikátu vo vete“ (Dziemianko, 2008, s. 451).

Pre slovenských študentov predstavujú pomerne frekventovaný problém číslovky *dozen*, *thousand*, *hundred*, *thousand*, *million*, atď., ktoré tvoria plurál pravidelne, ale len za určitých okolností, preto je nesprávne používanie koncovky -s v týchto slovách s predchádzajúcou určitou číslovkou: *5 millions**, *1.3 billions** pomerne rozšírené aj na vyšších úrovniach ovládania angličtiny ako cudzieho jazyka.

Určitou výnimkou z tvorenia plurálu je pomenovanie peňažnej meny *euro*. Kým v prípadoch ako *dollar*, *pound*, *crown* má množné číslo pravidelné formy *dollars*, *pounds*, *crowns*, spoločná európska mena má dve formy plurálu: *(a million) euro* a tiež *euros* (Lexico, 2020). Táto nepravidelnosť v angličtine pravdepodobne vychádza z faktu, že pôvodné

odporúčanie Európskej únie bolo používať názvy *euro* a *cent* v množnom čísle bez plurálovej koncovky, kým v súčasnosti musí byť iba forma nominatívu singuláru identická vo všetkých oficiálnych jazykoch Európskej únie a plurálové formy sú akceptované, ak nenarušajú koreň *eur-* (European Union, 2019).

Pluráliá tantum

Termínom *pluráliá tantum* sa označujú substantíva, ktoré majú len formu množného čísla. V slovenskej jazykovednej literatúre sa používa aj pomenovanie *pomnožené podstatné mená*, pri ktorých singulárová forma úplne absentuje, a ktoré predstavujú podskupinu *skupinových podstatných mien*, kde je plurálová forma frekventovanejšia než singulárová (Dvonč et al., 1966).

Iné definície vymedzujú plurále tantum ako „substantívum vo forme plurálu, ale s významom singuláru, ako napríklad *scissors*, *pants* alebo *binoculars*“ (Trask, 1997, s. 172). Nie vždy musí slovo *scissors* označovať jeden predmet, ako upozorňuje Corbett (2019): *These scissors are blunt.* verus *All the scissors are blunt.* V oboch prípadoch je morfológia a syntax v súlade, ale v prvom prípade sémantika nie je v súlade s morfológiou a syntaxou a zároveň druhý prípad odporuje Traskovej definícii.

Wierzbickej definícia singulárií a plurálií tantum rozlišuje tieto dve triedy na morfológických a syntaktických základoch, ako aj na základe ich sémantiky. Podľa tejto autorky „kolektívne koncepty založené na súvislostiach a funkciách, ako napríklad *furniture*, sú singuláriá tantum, zatiaľ čo kolektívne koncepty založené na súvislostiach bez odkazu na funkciu, ako napríklad *leftovers* alebo *contents*, sú pluráliá tantum“ (Wierzbicka, 1984, s. 321).

Pluráliá tantum treba odlišiť od niektorých podstatných mien zakončených morféomou -s, akými sú napríklad názvy chorôb (*measles*, *mumps*, *rabies*), hier (*billiards*, *draughts/checkers*) a vedných disciplín (*economics*, *mathematics*, *physics*, *statistics*), ale aj samostatné slová ako *news*, *means*, *odds*, *series* ktoré sa prevažne alebo výlučne viažu so slovesom v singulári a/alebo s neurčitým členom, napr. *Mainstream economics to date has not exhibited an enthusiasm for entering into methodological debate.*; *No news is good news.*; *technology seen as a means to bring about emancipation*; *a series of events*. Napriek tomu ich vybrané gramatické príručky zaradujú medzi pluráliá tantum (Bauer et al., 2015). Niektorí autori preto upozorňujú na nesúlad medzi morfológiou a sémantikou (Acquaviva, 2008). Avšak zatiaľ čo morfológická a syntaktická stránka pomnožných podstatných mien je pomerne detailne spracovaná, sémantickému pohľadu na daný fenomén sa venovala len čiastočná pozornosť.

Z tradičného morfológického pohľadu, základom ktorého je forma množného čísla, sa v slavistickej i anglicistickej literatúre vyčleňujú nasledujúce významové skupiny plurálií tantum¹ (Bauer et al., 2015; Broughton, 1990; Petr, 1986):

- a) názvy odevov: *pants/trousers* – nohavice, *clothes* – šaty, *jeans* – džínsy, *tights* – pančuchy, *shorts* – šortky;
- b) názvy chorôb: *measles* – osýpky, *mumps* – príušnice, *goosebumps/willies/shivers* – zimomriavky;
- c) názvy nástrojov: *scissors* – nožnice, *pliers/pincers* – kliešte, *glasses/spectacles* – okuliare;
- d) ďalšie pluráliá tantum: *credentials* – poverovacie listiny, *funds* – finančné prostriedky, *groceries* – potraviny; *premises* – priestory, *savings* – úspory.

V slovenčine sa k uvedeným skupinám pridávajú aj

- a) názvy sviatkov: *Vianoce*, *narodeniny*, *meniny*,
- b) pomenovania častí tela: *plúca*, *ústa*, *prsia*,
- c) zemepisné názvy: *Tatry*, *Pusté Úľany*, *subtrópy*.

Popri tejto sémantickej typológii, je potrebné poukázať na lexikálne rozdiely v rámci jedného slova, respektíve dvoch lexém (Acquaviva 2008), ako sú napríklad *look* verus *looks*. Vo

¹ Vybrané príklady sú v oboch jazykoch pluráliami tantum.

význame *pohľad*, výraz je slovo *look* počítateľné, t. j. má obe formy gramatickej kategórie čísla: *let me get a closer look; the disinterested looks on the faces of the politicians*. Význam *vzhľad* (*obzvlášť niečia fyzická atraktivita*) je vyjadrený iba plurálovou formou *looks*: *Her looks improved as she grew older*. Podobné je to aj v prípade opozície *fund – funds* z oblasti ekonómie a hospodárstva: 1) *fund = fond* je počítateľným podstatným menom: *The hospital has set up a special fund to buy new equipment.*; 2) *funds = finančné prostriedky* sú plurále tantum: *The subsidies include direct cash payments, debt payments, and funds for capital projects*. V prípade lexém *damage* a *damages* ide o singulárne tantum na jednej strane vo význame *škoda, poškodenie* a plurále tantum na strane druhej vo význame *odškodnenie, odškodné, náhrada škody*: *bombing caused extensive damage to the town* oproti *she was awarded \$284,000 in damages*. Odlišný je vzťah medzi *good* a *goods*, kde ide o prídavné meno vo význame *dobrý* a plurále tantum označujúce tovar, majetok, pričom v slovenčine sú dané substantíva singulármi tantum.

Slová v pluráli sa vyskytujú tiež v idiómoch, hoci v inom kontexte majú singulár aj plurál, ako napríklad *good/my heavens, join/combine forces (with someone), raise the hackles, in fits and starts, the big boys, the big bucks, belts and whistles*. Keďže idiomy majú petrifikovanú formu, pri ich osvojovaní ich treba vnímať ako celok, hoci v niektorých prípadoch sú možné ich varianty vrátane použitia singuláru a/alebo plurálu: *line one's/somebody's pocket/s, on the ground/s of something, clear the deck/s, make allowance/s, the end/s justifies/justify the means, flex one's muscle/s, run the risk/run risks, cast/run an eye/your eyes over something*. Alebo je v určitých idiómoch jen singulár a v ďalších idiómoch obsahujúcich identické slovo zas len plurál, čo možno doložiť na príklade idiomatických výrazov s lexémou *eye – eyes*:

eye: *the apple of somebody's eye, as far as the eye can/could see, beauty is in the eye of the beholder, catch somebody's eye, cock an ear/eye at something/somebody, easy on the eye, my eye!, an eye for an eye (and a tooth for a tooth), get your eye in, have an eye for something, have/keep an/your eye on somebody/something, have a roving eye, hit somebody (straight/right) in the eye, in the blink of an eye, in the public eye, in the twinkling of an eye, keep a close eye/watch on somebody/something, keep your ears/eyes open, keep your eye on the ball, keep an eye open/out, your mind's eye, the naked eye, not a dry eye in the house, not see eye to eye with somebody, one in the eye, please the eye, see something out of the corner of your eye, take your eye off the ball, there is more to somebody/something than meets the eye, turn a blind eye, under the (watchful) eye of somebody, what the eye doesn't see (the heart doesn't grieve over), with an eye for/on/to the main chance;*

eyes: *bat your eyes, be all eyes, before/in front of somebody's (very) eyes, be up to your eyes in something, clap/lay/set eyes on somebody/something, somebody's eyes are bigger than their stomach, feast your eyes, for somebody's eyes only, have eyes in the back of your head, have (got) eyes like a hawk, in/to somebody's eyes, in the eyes of the law, world, etc., keep your ears/eyes open, keep your eyes peeled/skinned, keep a weather eye on somebody/something, not believe your eyes, not (be able to) take your eyes off somebody/something, only have eyes for/have eyes only for somebody, open your/somebody's eyes, pull the wool over somebody's eyes, see, look at, etc. something through somebody's eyes, shut/close your eyes to something, a sight for sore eyes, with your eyes open, with your eyes shut/closed* (Oxford Learner's Dictionaries 2020).

Z podstaty veci vyplýva, že použitie *eye* v jednotnom čísle je založené na metonymii a už na prvý pohľad je jasné, že obe skupiny idiémov sú približne rovnako veľké. V porovnaní so slovenčinou, ako aj pri iných idiómoch, sú niektoré frazémy paralelné: *as far as the eye can/could see – kam až oko dovidí, an eye for an eye – oko za oko, keep your eyes open – mať oči otvorené, keep one's eyes peeled – mať oči na stopkách*, iné sa odlišujú práve v aspekte čísla: *turn a blind eye – zatvárať/prižmúriť oči (nad niečím), in the public eye – na očiach verejnosti, catch one's eye – biť do očí*.

Podobná situácia ako pri frazémach je aj v terminológii, konkrétne v ekonomických, najmä viacsovných termínoch. Kým lexéma *account* patrí medzi počítateľné substantíva, v termínoch ako *accounts payable, accounts receivable, abbreviated accounts, annual accounts,*

approved accounts, audited accounts, club accounts, company accounts, final accounts, group accounts, interim accounts, nominal accounts, public accounts, real accounts (Cambridge English Business Dictionary 2011) je to plurále tantum. Ďalšie príklady zahŕňajú slová ako *economy* a *economies of scales/scope*; *payment* a *balance of payments*; *competency* a *managerial competencies*; *bill of sale* *cash sale, clearance sale, closing-down sale, point of sale* oproti *comparable-store sales, cost of sales, field sales, gross sales, net sales, retail sales, unit sales*.

Z vyššie uvedených dvoch príkladov použitia plurálových foriem podľa Paola Aquavivu (2008) vyplýva, že ovládanie určitého slova v sebe popri formálnej morfolologickej stránke zahŕňa aj jeho lexikálnu stránku, a preto hovorí o lexikálnom pluráli a morfosémantickom prístupe k nemu.

Zatiaľ čo pluráliá tantum v angličtine predstavujú pomerne limitovanú skupinu podstatných mien, skupina nepočítateľných substantív (*uncountable nouns*), nazývaných aj singuláriá tantum, je oveľa širšia, a preto aj náročnejšia pre učiacich sa na ich správne používanie, a to nielen pre absenciu formy množného čísla, ale najmä pre absenciu neurčitého člena *a/an*, ako aj výber kvantifikátorov *much, many, (a) few, (a) little*.

Je hodné pozornosti, že najväčšie problémy spôsobujú študentom tie slová, ktoré sú v slovenčine pluráliami tantum, resp. ich plurálová forma je oveľa častejšia, pričom v angličtine je ich pendantom singulárne tantum, napr. *peniaze* – *money*, (*dávať niekomu*) *radu* – *advice, informácie* – *information, vedomosti* – *knowledge, vlasy* – *hair*. Kým v slove *money* nepridávajú koncovku *-s*, veľmi často používajú nesprávnu kongruenciu podmetu a predikátu *money are**, v ostatných lexémach akosi prirodzene pod vplyvom rodného jazyka tvoria pravidelný plurál.

Záver

Do praxe výučby anglického jazyka ako cudzieho sa teoretické poznatky v oblasti gramatickej kategórie čísla a plurálií tantum premietajú do prezentácie jednotlivých lexém nie izolovane, ale v konkrétnom kontexte a v prípade rôzneho použitia čísla v oboch jazykoch je potrebné upozorňovať na rozdiely v ich výskyte a použití s ohľadom na interferenciu medzi oboma jazykmi a negatívny transfer z materinského do cudzieho jazyka. Hoci je teda gramatická kategória čísla na prvý pohľad z formálneho aj významového hľadiska pomerne jednoduchá, najmä na vyšších úrovniach ovládania angličtiny ako cudzieho jazyka je nutné dbať na jej korektné používanie a v čo najväčšej miere sa snažiť eliminovať negatívny transfer zo slovenčiny.

Literatúra

ACQUAVIVA, P. 2008. *Lexical Plurals: A Morphosemantic Approach*. Oxford: Oxford University Press. 312 s.

BAUER, L., LIEBER, R., PLAG, I. 2015. *The Oxford Reference Guide to English Morphology*. Oxford: Oxford University Press. 718 s.

BROOKS, P. J., KEMPE, V. 2014. *Encyclopedia of Language Development*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference. 784 s.

BROUGHTON, G. 1990. *Penguin English Grammar A – Z for Advanced Students*. London: Penguin Books. 320 s.

Cambridge Business English Dictionary. 2011. Cambridge: Cambridge University Press. 947 s.

CORBETT, G. G. 2000. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press. 380 s.

CORBETT, G. G. 2019. Pluralia tantum nouns and the theory of features: a typology of nouns with non-canonical number properties. In: *Morphology* 29, s. 51 – 108.

DVONČ, L. et al. 1966. *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 895 s.

- DZIEMIANKO, A. 2008. Subject-Verb Concord with Collective Nouns or the Count-Mass Distinction: Which is More Difficult for Polish Learners of English? In: *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, vol. 44, no. 4, 2008, s. 449 – 468.
- EUROPEAN UNION. 2019. *The official website of the European Union*. Dostupné dňa 26. 4. 2020: <https://europa.eu/european-union/about-eu/euro/design-euro>
- JESPERSEN, O. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London, New York: Routledge. 709 s.
- LEXICO. 2020. *Euro*. Oxford: Oxford University Press. Dostupné dňa 26. 4. 2020: <https://www.lexico.com/definition/euro>
- LYONS, J. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 534 s.
- MAJTÁNOVÁ, M. 1976. Postavenie duálu a používanie duálových tvarov v slovenčine predpisovného obdobia. In: *Slovenská reč*, 41, 1976, č. 2, s. 77 – 84.
- MANSEY, M. H. 2006. *The Facts On File guide to good writing*. New York: Facts On File Inc. 405 s.
- MCGREGOR, W. B. 2015. *Linguistics: An Introduction*. Second edition. London, New York: Bloomsbury. 408 s.
- MISTRÍK, J. 1983. *Moderná slovenčina*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 292 s.
- ORAVEC, J., BAJZÍKOVÁ, E., FURDÍK J. 1984. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 227 s.
- Oxford Learner's Dictionaries* 2020. Oxford: Oxford University Press. Dostupné 25. 4. 2020: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/eye_1?q=eye
- PETR, J. 1986. *Mluvnice češtiny. Tvarosloví*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd. 532 s.
- ŠIŠKA, Z. 1969. O gramatické kategorii čísla. In: *Československá rusistika, roč. 14, č. 3, s. 97 – 102*.
- TRASK, R. L. 1997. *A student's dictionary of language and linguistics*. London: Arnold. 254 s.
- WIERZBICKA, A. 1984. *apples are not a "kind of fruit": the semantics of human categorization*. In: *American Ethnologist*, 11, s. 313 – 328.

Kontakt

PhDr. Eva Maierová, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra anglického jazyka
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: eva.maierova@euba.sk

METAFORY SÚVISIACE S PANDÉMIOU KORONAVÍRUSU V EKONOMICKEJ ŠPANIELČINE

METAPHORS RELATED TO THE CORONAVIRUS PANDEMIC IN SPANISH ECONOMIC LANGUAGE

ŽELMÍRA PAVLÍKOVÁ

Abstract

In contemporary linguistics, metaphor is understood not only as a language phenomenon, but also as a phenomenon of thinking and acting. It is not just a simple transfer of a name from one object to another, but a complex process of conceptualizing reality through experience and knowledge. It is based on the assumption that human thinking is essentially metaphorical, a fact which is adequately reflected in language. The paper investigates metaphors associated with the coronavirus crisis in economic Spanish. The study aims to analyze metaphors related to the coronavirus pandemic selected from the periodical *El País* and, throughout to semantic analysis, to classify them according to their meaning.

Keywords: metaphor, crisis, coronavirus, pandemic, professional language, economic language.

Abstrakt

Metafora sa v súčasnej lingvistiky chápe nielen ako fenomén jazyka, ale aj myslenia a konania. Nie je to iba jednoduchý prenos pomenovania jedného objektu na iný, ale zložitý proces konceptualizácie skutočnosti prostredníctvom skúseností a poznania. Príspevok skúma metaforu súvisiacu s krízou koronavírusu v ekonomickej španielčine. Cieľom štúdie je analyzovať metafory vyselektované z periodika *El País*, ktoré sa začali používať v súvislosti s pandémiou koronavírusu a na základe sémantickej analýzy ich zaradiť do jednotlivých skupín podľa významu.

Kľúčové slová: metafora, kríza, koronavírus, pandémie, odborný jazyk, ekonomický jazyk.

Úvod

Počiatky opisu a výskumu klasickej metafory siahajú až do čias antiky. Len ťažko by sme hľadali súčasné práce z tejto oblasti, ktoré by sa neodvolávali na Aristotelovu *Poetiku*, kde Aristoteles ako jeden z prvých definoval metaforu a opísal spôsob prenosu pomenovania jedného objektu na iný na základe podobnosti alebo analógie. Tvorba metaforických výrazov je podľa Aristotela prejavom intelektuálnej schopnosti a talentu autora. Pomocou metafory sa pomenúvajú veci menami, ktoré im v skutočnosti neprináležia (Aristoteles, 1996). Preto bola metafora vnímaná ako odchýlka od normy a metaforický prenos ako jav, ktorý sa vymyká prísnej logike.

Na rozdiel od výskumov, ktoré vnímali metaforu predovšetkým ako básnickú ozdobu, či stylistickú figúru, súčasný pohľad na metaforu je obohatený o kognitívny aspekt. V 80. rokoch 20. storočia sa fenomén metafory dostáva do popredia záujmu americkej jazykovedy vďaka Lakoffovi a Johnsonovi v diele *Metaphors we live by* (1980), ktoré svojím originálnym pohľadom na metaforu ani po toľkých rokoch nestratilo na svojej aktuálnosti. Za prvoradá a východiskový princíp považujú autori teórie vedomie komplexnosti náhľadu na metaforizáciu ako proces, pričom berú do úvahy nielen jazykové pozadie a výskumy v rámci jazykovedy a literárnej vedy, ale predovšetkým poznatky vedeckej psychológie či jazykové a filozofické aspekty.

Pavelka v *Anatómii metafory* (1982) definuje metaforu ako „slovné spojenie, ktoré má sémanticko-gramatický kontext a zároveň obsahuje najmenej jedno slovo s iným ako základným lexikálnym významom. Vznikajú tak metaforické formy, ktoré sa dajú hodnotiť zo syntaktického

hľadiska ako elementárne, teda nie, ktoré sú tvorené len časťou syntaktickej vetnej konštrukcie odlúčenej od predikátu, a tie, ktorých konštrukčnou osou je sloveso, sú teda vetné“ (Pavelka, 1982, s. 28). Okrem syntaktických štruktúr je pre autora dôležitý pragmatický kontext ako kľúč metaforického významu. Uvádza, že práve na pozadí pragmatického kontextu prostredníctvom konotačných zložiek významu, možno chápať metaforický význam ako proces konceptualizácie. Na rozdiel od Pavelku *Slovník literárnovedných termínov* (1987) radí metaforu medzi nepriame (obrazné) pomenovania zvané trópy. Definícia metafory sa prenáša z javu na jav na základe ich vzájomnej podobnosti. „*Metafora sa snaží vymaňovať veci z konvenčných vzťahov odvrátiť a ozvlášť skutočnosť, objavovať jej neznáme stránky a nepoznaný zmysel. Má nielen obraznú (poetickú) funkciu, ale i poznávaciu (noetickú) funkciu*“ (Findra, Gombala, Plintovič, 1987, s. 206).

Záujem o metaforu sa ešte zvýšil koncom 20. storočia kedy bol prijatý názor, že metafora okrem fixácie na podobnosť, vytvára rovnako aj videnie sveta – jeho obraz. Metafora umožňuje získať z predmetu jeho príznaky a obrátiť svet predmetov na svet zmyslov a významov. Tvorba metafory je pritom úzko spojená s mnohými ďalšími procesmi, z ktorých možno spomenúť rozvoj synonymických prostriedkov v komunikácii, vytváranie nových významov a ich odtieňov, či rozvoj emocionálnej a expresívnej lexiky. Podstatou metafory je dnes chápanie a prežívanie jedného druhu veci z hľadiska veci inej. Všeobecne ju však prijímame skôr ako proces ľudského myslenia a keď hovoríme o metafore, máme na mysli metaforický pojem.

Odborný jazyk

Odborný jazyk, vedecký jazyk, technický jazyk, špecifický jazyk sú len niektoré z pomenovaní jazyka, ktoré používajú rôzni odborníci v rôznych sférach. Môžeme hovoriť o jazyku právnickom, administratívnom, ekonomickom, novinárskom, vojenskom, informatickom, lekárskom, atď. Podľa Spišiakovej (2018, s. 42) vďaka novým formám komunikácie, ako je internet, sociálne siete a televízia, k nám prichádzajú informácie v rekordne krátkom čase. „*Toto tempo rozvoja sa odráža v jazyku tak, že sa stierajú rozdiely medzi jednotlivými štýlmi. Napr. do hovorového jazyka prenikajú prvky a lexémy jazyka odborného (balanza – bilancia, crédito – kredit/úver, bolsa – burza, banca – bankovníctvo, bono – dlhopis, déficit – deficit, rentabilidad – návratnosť, acreedor – veriteľ, finiquito – vyrovnanie, estafa – podvod a pod.)¹ alebo naopak do odborného jazyka sa dostávajú formy a prvky hovorového a literárneho štýlu (metafory, frazeológia)*“ (Spišiaková, 2018, s. 42).

Odborný jazyk je charakteristický tým, že používa špeciálne jazykové prostriedky. Moreno Fernández (1999, s. 5) charakterizuje odbornú španielčinu ako jazyk, ktorý používa gramatiku bežného jazyka s určitými formulkami alebo konštrukciami. Napr. v právnickom jazyku sa objavujú špecifické formy oslovenia (*señoría, letrado*)², ale aj špecifické slovesné tvary (budúci konjunktív, činné prídavné-gerundium) a tiež sa často stretávame so špecifickou slovotvorbou. Odborný jazyk, ktorý využíva tak všeobecný jazykový základ spisovného jazyka (slovnú zásobu a gramatiku), ako aj odbornú terminológiu, tvorí najmenej tri štvrtiny všetkej písanej a tlačenej produkcie toho-ktorého spisovného jazyka. „*Kým spisovný jazyk je určený všetkým jeho používateľom, pre odborný jazyk je príznačné, že na jeho porozumenie je potrebný určitý stupeň odborného vzdelania alebo aspoň všeobecný rozhľad v danom odbore, pretože termíny ako pomenovania pojmu spravidla svoj význam len naznačujú*“ (Poštolková, Roudný, Tejnor, 1983, s. 11) Ich presný význam pozná len odborník, najmä pri menej zvyčajných výrazoch.

Podľa Slančovej (1996) je odborný jazyk štýl komunikácie vedeckých, odborných a pracovných poznatkov. Je to súhrn všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v určitom odbore na dorozumievanie medzi odborníkmi, ktorí pracujú v tomto odbore a zároveň

¹ Príklady z Gómez-Pablos, 2016

² Nepreložiteľné, ide o oslovenie sudcov v Španielsku

je to súhrn jazykových prostriedkov, ktoré sú viazané na určitú oblasť ľudskej činnosti, sú charakteristické pre určitý špecifický štýl a odlišujú sa od iných štýlov. Pod pojmom odborný jazyk teda chápeme systém jazykových prostriedkov, ktorý umožňuje komunikačný proces v rámci skupiny príslušníkov určitého vedného odboru, a ktorý sa od bežného jazyka v určitých aspektoch odlišuje. Je teda zrejmé, že špecifický účel odborného jazyka má za následok aj určité charakteristické črty. Seresová (2017, s. 47) dodáva, že väčšina lingvistov, ktorí sa fenoménom odborného jazyka zaoberajú, identifikujú tie isté základné vlastnosti. „*Avšak treba brať na vedomie, že neexistuje jeden jediný ucelený systém odborného jazyka, je ich viacero, čo súvisí s konkrétnymi oblasťami vedy. Rozoznávame teda napr. odborný jazyk prírodných vied (fyziky, chémie...), odborný jazyk ekonomický a pod.*“ (Seresová, 2017, s. 47).

Ekonomický jazyk

Ekonomika je sociálna veda empirickej a špekulatívnej povahy založená na interdisciplinárnych znalostiach a má svoju osobitosť v každodennom živote ľudí. Definícia tejto disciplíny je kontroverzná, pretože závisí od prístupu, podľa ktorého je analyzovaná. Santos López (2009, s. 123) uvádza, že z transakčného hľadiska a z pohľadu obchodu je ekonomika štúdiom takých činností, ktoré zahŕňajú výrobu a výmenu medzi ľuďmi. Z politického hľadiska táto veda analyzuje globálne pohyby – trendy v cenách, výrobe a zamestnanosti – tak, aby vlády mohli vykonávať hospodárske politiky. A nakoniec z finančného hľadiska ide o štúdium peňazí, úrokových mier, kapitálu a bohatstva.

Cabré (1993, s. 107 – 108) ju v skutočnosti považuje za voľne štruktúrovanú vedu, pretože umožňuje veľmi odlišné organizácie prejavu v závislosti od vybranej perspektívy, čo sťažuje jej kategorizáciu. Je to pomerne nehomogénna disciplína, takže ju musíme rozdeliť do dvoch skupín:

1. teoretická, vysoko formálna a technická;
2. aplikovaná, ktorá by sa nachádzala medzi odborným, vysoko vedeckým a hovorovým jazykom.

Pokiaľ ide o formovanie neologizmov v španielskom ekonomickom jazyku, je potrebné zdôrazniť, že je bežné využívanie *predpôn* a *prípon*. Medzi najčastejšie prípony radíme: *anti-*, *auto-*, *macro-*, *multi-*, *intra-*, *para-*, *re-*, *sub-*, *trans-*, *euro-* (*fiscalía anticorrupción* – protikorupčné stíhanie, *leyes antimonopolio* – protimonopolné zákony, *negocios multimedia* – multimediálny obchod, *renegociación* – opätovné vyjednávanie, *índices macroeconómicos* – makroekonomické indexy, *subsectores agrícolas* – poľnohospodárske subsektory). Najviac využívané prípony sú: *-ismo*, *-izar*, *-ista* (*secretismo* – utajenie, *optimizar* – optimalizovať, *bajista* – klesajúci). Zložené slovné spojenia sa tvoria podľa troch postupov: *disjunkcia*, *kontrapozícia* a *synapsa*. Z disjunkcií môžeme spomenúť:

- a) podstatné meno + prídavné meno: *coste fijo* – fixné náklady, *materia prima* – primárna surovina, *rentabilidad financiera* – finančná návratnosť;
- b) prídavné meno + podstatné meno: *alta dirección* – vysoký manažment, *pequeña empresa* – malý podnik, *grandes almacenes* – obchodný dom;
- c) podstatné meno + podstatné meno: *hora hombre* – osobohodina;
- d) sloveso + sloveso: *dejar hacer* – nechať robiť.

Kontrapozíciou vznikli nasledovné konštrukcie: *compra-venta* – nákup a predaj, *mercado prueba* – testovací trh, *conciente beneficio* – vedomý zisk. Medzi slovné spojenia vytvorené synapsiou patria: *coste del capital* – kapitálové náklady, *producciones por encargo* – výroba na zákazku, *impuestos sobre el beneficio* – dane zo zisku.

Ďalším rozšíreným javom v ekonomickom jazyku je používanie skratiek, ktoré môžu označovať inštitúcie alebo sociálno-ekonomické skutočnosti, ako napríklad *BCE* (*Banco Central Europeo* – Európska centrálna banka), *pyme* (*pequeña y mediana empresa* – malé a stredné podniky), *SA* (*Sociedad Anónima* – akciová spoločnosť), *ONG* (*Organización No Gubernamental* – mimovládna nezisková organizácia), *TIR* (*Tasa Interna de Rentabilidad* – vnútorná miera návratnosti) atď.

Pokiaľ ide o používanie prebratých slov, je veľmi dôležité spomenúť anglicizmy, pretože v súčasnosti je používanie výrazov anglosaského pôvodu veľmi rozšírené a existuje len málo vedeckých pokrokov alebo inovácií, ktoré nie sú označené po anglicky, napr. *broker, consulting, dealer, lobby, mailing, manager, rating*.

V ekonomickom jazyku je možné poukázať na dôležitú lexiku, ktorá ho charakterizuje. Preto sa odborný ekonomický jazyk vyučuje na mnohých ekonomických fakultách a univerzitách. Podľa Spišiakovej a Kittovej (2020) až 95% zamestnávateľov na Slovensku vyžaduje znalosť odborného anglického jazyka. Tá istá štúdia (Spišiaková, Kittová, 2020) potvrdila, že „*absolventi ekonomických odborov by mali ovládať odbornú terminológiu, a to hlavne z oblasti podnikania, financií, bankovníctva, účtovníctva, daní, obchodu, marketingu, kontroingu a medzinárodného obchodu*“ (Spišiaková, Kittová, 2020, s. 36).

Metafora je rovnako jedným z dôležitých zdrojov lexikálnej tvorby v ekonomickom jazyku. Môžeme konštatovať, že ekonomický jazyk tvorí texty humanitárneho a technického charakteru, ktoré sa často vo formálnych aspektoch približujú hovorovej forme. Jeho prezentácia a formát je na jednej strane vlastná odbornému jazyku, zvlášť keď hovoríme o jazyku ekonomickej teórie a na druhej strane, sa obchodný a finančný jazyk približuje bežnému hovorovému štýlu (je dvojzmyselný, ironický, metaforický atď.)

Predmet, ciele a metódy štúdia

Súčasná núdzová situácia spôsobená vírusom covid-19 uzavrela veľkú časť svetovej populácie doma a priťahuje pozornosť médií. Tieto médiá sú základným zdrojom informácií pre občanov, a preto spôsob, akým sa šíria informácie o pandémie môže ovplyvniť interpretáciu aktuálnych mimoriadnych udalostí verejnosťou. Napriek tomu, že čelíme výnimočnému scenáru, pretože všeobecný lockdown obyvateľstva nie je bežný, svet zažil v posledných desaťročiach niekoľko veľkých kríz. Všetky s hospodárskymi a finančnými dôsledkami, ktoré boli predmetom štúdia v rôznych odboroch. Bolo vypracovaných niekoľko analýz o opakovanom použití metafory v ekonomickom jazyku, a najmä o jej použití počas poslednej finančnej krízy, ktorá otriasla finančným systémom v Európe v roku 2008. V prípade situácie okolo covid-19 však čelíme kríze, ktorá bude mať podľa odborníkov, aj napriek tomu, že pochádza z oblasti verejného zdravia, katastrofické následky na ekonomiku.

Cieľom príspevku je nájsť všetky metaforické konštrukcie súvisiace s pandémiou koronavírusu v sekcii *Economía* v denníku *El País* v období od 4. do 10. januára 2021. Vyselektované metafory sme analyzovali z formálneho aj sémantického hľadiska. Materiál na analýzu tvoril korpus 180 konštrukcií. Do analyzovaného korpusu sme zahrnuli len tie metafory, ktoré sa v našom korpuse objavovali najčastejšie. Následne sme jednotlivé metafory podľa ich významu kategorizovali do piatich sémantických skupín: 1. zdravie, choroby, medicína, časti tela, 2. vojna, zbrane, konflikt, 3. cesta, pohyb, 4. meteorológia a prírodné javy, 5. mechanika, autá, údržba. Pri niektorých pomenovaniach sme považovali za vhodné napísať aj doslovný preklad, pretože ekvivalent v slovenčine nebol metaforický. Na dosiahnutie stanoveného cieľa sme používali metódy selekcie a rešerše na vyhľadávanie metafor a vypracovanie korpusu. Metódou sémantickej analýzy sme definovali metafory v kontexte a kategorizovali do vyššie spomínaných skupín. Štatistickou metódou sme vyhodnotili počet použitých typov metafor.

Stručná charakteristika denníka *El País*

El País je španielsky denník, ktorý patrí k najčítanejším a zároveň najpredávanejším novinám v Španielsku. Bol založený v Madride v roku 1976, rok po smrti diktátora Francisca Franca. Prvé myšlienky spojené s jeho vznikom sa objavili začiatkom 70. rokov medzi členmi skupiny akcionárov PRISA, ktorá je zároveň spoločnosťou, ktorá vlastní rôzne médiá, medzi inými aj *El País*. Prvé číslo denníka vyšlo 4. mája 1976. Zakladateľmi boli Jesús de Polanco a Juan Luis Cebrián. Periodikum takmer okamžite spôsobila malú revolúciu v španielskom

novinárstve a stalo sa z neho prvé periodikum s jasným proeurópskym a demokratickým hlasom. Ostatné, dlhšie existujúce noviny sa ešte stále prikláňali ku frankizmu.

V roku 1981 sa denník priamo zúčastnil manifestácie za demokraciu a podporil protestujúcich mimoriadnym nočným vydaním *El País con la Constitución*, čo by sa dalo voľne preložiť ako *El País za ústavu*. Jasne tak vyslovil svoj názor a vyzval ľudí, aby vyšli do ulíc. V 80. rokoch sa postupne stal lídrom španielskej dennej tlače.

V polovici 90. rokov bol druhým periodikom v Španielsku, ktoré ponúklo i elektronické vydanie na internete. Tvorcovia *El País*, na čele s riaditeľom Jeśúsom Ceberiom charakterizujú svoj denník ako noviny s proeurópskou tendenciou a sociálno-demokratickou ideológiou. Spolupracujú s inými, podobne orientovanými európskymi periodikami ako *La Repubblica* (Taliansko), *Le Monde* (Francúzsko) a *International Herald Tribune*. Aj keď v posledných rokoch v Španielsku vznikli viaceré úspešné tituly dennej tlače (*El Mundo*, *La Razón*), *El País* sa stále nachádza medzi najpredávanejšími španielskymi médiami.

Okrem novín redakcia denníka *El País* vydáva aj rôzne iné časopisy a noviny: *El País Semanal* (vychádza v nedeľu a obsahuje články, fotky a obrázky spojené s reflexiou a voľným časom), *S Moda* (týždenník venovaný móde), *Icon* (mesačník, ktorého obsah je venovaný umeniu, životnému štýlu a populárnym osobám z tejto oblasti), *Guía del Ocio* (týždenník, ponúka nápady ako tráviť voľný čas a program kultúrnych podujatí), *Domingo* (týždenník, ponúka širokú analýzu aktuálnych tém, reportáže a rozhovory), *Negocios* (týždenník, obsahuje ekonomické články), *Babelia* (týždenník, venuje sa literárnemu umeniu), *Revista Sábado* (týždenník, rozpráva o slávnych a mocných ľuďoch), *El Viajero* (týždenník, opisuje rôzne turistické destinácie), *Propiedades* (týždenník, je venovaný trhu s nehnuteľnosťami), *Motor* (mesačník zo sveta automobilov), *The New York Times* (štvrtková príloha, vychádza v spolupráci s americkým denníkom), *Buena Vida* (venuje sa ekológii, zdravému životnému štýlu a relaxu), *Quadern* (príloha *El País Cataluña* a *Levante* v katalánčine).

Analýza korpusu

V analyzovaných materiáloch sme našli 180 metaforických výrazov, ktoré súviseli s krízou vyvolanou koronavírusom. Analýza zahŕňa kľúčové slová, ktorými sú ekonomika, kríza, pandémia, vírus, koronavírus, covid-19. Sémantickou analýzou sme metaforické pomenovania z konkrétnych textov rozdelili do skupín. Čo sa týka vyrešeršovaných metaforických výrazov, v článku uvádzame len tie, ktoré sa v našom korpuse objavovali najčastejšie.

Zdravie, choroby, medicína, časti tela

Covid-19 sa javí ako vírus, ktorý postihuje ekonomiku. Ekonomika je chorý pacient, ktorý potrebuje liečbu. V jednotlivých článkoch možno v texte pozorovať paralelu medzi zhoršením krízy a šírením vírusu po celom svete. Podľa španielskej ekonomickej tlače je svetová ekonomika infikovaná vírusom, ktorý sa rýchlo šíri a spôsobuje škody na všetkých jeho orgánoch. Vlády jednotlivých krajín sa obracajú na zdravotníctvo, aby zachránili životy svojich občanov. Našli sme nasledovné príklady: *la economía tose por el coronavirus* (ekonómia kašle kvôli koronavírusu), *el turismo y comercio desangran* (cestovný ruch a obchod krvácajú), *la actividad económica recupera su pulso* (ekonomická činnosť znova získava pulz), *el contagio económico del coronavirus* (ekonomická nákaza koronavírusu), *las empresas necesitan la respiración asistida* (spoločnosti potrebujú asistované dýchanie), *la muerte política* (politická smrť), *un mundo fracturado* (zlomený svet), *la epidemia laboral* (pracovná epidémia), *las estadísticas sangrantes* (alarmujúce/krvávajúce štatistiky), *la crisis mal cicatrizada* (zle zahojená kríza), *la salida dolorosa* (bolestivý odchod), *dar síntomas de debilidad* (prejaviť známky slabosti), *la economía local aún muestra la buena salud* (domáca ekonomika sa ešte ukazuje v dobrom zdraví), *el mundo se encuentra al borde del colapso* (svet sa nachádza na pokraji zrútenia), *la recuperación económica* (obnovenie/vyliečenie hospodárstva), *el shock de la pandemia* (šok z pandémie), *la operación de fusión* (operácia zlúčenia), *convivir con el virus* (žiť/spolunažovať

s vírusom), *el mercado contiene la respiración* (trh zadržiava dych), *la caída más dolorosa* (najbolestivejší pád), *la agravación del estado* (zhoršenie stavu), *las heridas de una crisis* (rany krízy), *la salud financiera/económica* (finančné/ekonomické zdravie), *un comportamiento maniaco depresivo* (maniodepresívne správanie), *las inyecciones del dinero europeo* (injekcie európskych peňazí), *los sectores económicos registran un colapso* (hospodárske odvetvia zaznamenávajú kolaps), *un golpe mortal* (smrteľná rana), *Europa está de baja* (Európa je chorá/je na PN), *el infarto cerebral ha dejado al sistema europeo mutilado* (infarkt spôsobil zmrzačenie európskeho systému), *dar síntomas de agotamiento* (prejavovať príznaky vyčerpania), *el virus afecta la economía* (vírus škodí ekonomike), *la enfermedad social* (sociálna/spoločenská choroba), *curar/sanar la economía* (uzdraviť ekonomiku), *la economía está enferma/debilitada* (ekonomika je chorá/oslabená), *ignorar la fiebre de 39 grados del estado* (ignorovať 39 stupňovú horúčku štátu), *tomarle el pulso a la crisis* (zmerať kríze tep/pulz), *una economía sana es más resistente* (zdravé hospodárstvo je odolnejšie), *rejuvenecer a la economía* (oživiť/omladiť ekonomiku), *el cuerpo económico débil* (slabé telo ekonomiky), *el país infectado* (infikovaná krajina), *la economía mundial tiene problemas de salud* (svetová ekonomika má zdravotné problémy), *la enfermedad financiera* (finančná choroba), *una verdadera neumonía de la economía mundial* (skutočný zápal pľúc svetového hospodárstva), *el país estornuda* (krajina kýcha), *a la economía le ha dado un resfriado* (ekonomika prechladla), *larga resaca económica* (dlhá ekonomická „opica“/nečinnosť), *un crecimiento anémico* (anemický rast), *las cifras de muertos hablan por sí solas* (čísla mŕtvych hovoria samé za seba), *un coma económico* (ekonomická kóma), *el tiempo muerto* (stratený/mŕtvy čas), *sufrir la crisis en su propia carne* (zažiť/trpieť krízu na vlastnom tele), *trabajar codo con codo* (pracovať vedľa seba/bok po boku), *la salud del país está “en juego”* (zdravie krajiny je „v hre/v stávke“), *la pandemia mata* (pandémia zabíja), *inyectar el capital* (naočkovať kapitál), *el corazón financiero* (finančné srdce), *el termómetro económico* (ekonomický teplomer), *la fractura del mercado laboral* (zlomenina trhu práce), *la emergencia mundial* (svetová pohotovosť), *una economía humana* (ľudská ekonomika), *oxigenar la economía* (okysličovať ekonomiku), *la crisis contagió a Europa* (kríza nakazila Európu), *la cara oculta de la pandemia* (skrytá tvár pandémie), *ver la crisis de cara* (vidieť krízu tvárou v tvár), *los mercados financieros se paralizaron* (svetové trhy sa paralyzovali), *el mercado se estremeció* (trh sa otriasol), *la economía se encuentra en estado de coma* (ekonomika je v kóme), *un ajuste doloroso para la economía mundial* (bolestivé nariadenie pre svetovú ekonomiku), *el padecimiento económico* (ekonomické utrpenie), *la economía sobrevivirá* (ekonomika prežije).

Vojna, zbrane, konflikt

Svet čelí verejnému nepriateľovi, pred ktorým má chrániť život ekonomiky. Ekonomické správy v Španielsku prezentujú súčasnú mimoriadnu situáciu spôsobenú rýchlym šírením pandémie covid-19 ako vojnu, ktorej hlavným bojiskom je ekonomika. Súčasná kríza sa pri mnohých príležitostiach porovnáva so španielskou občianskou vojnou alebo druhou svetovou vojnou. Napríklad: *la guerra contra el virus* (vojna proti vírusu), *la batalla europea* (európska bitka), *la ola de violencia* (vlna násilia), *el enfrentamiento comercial* (obchodná konfrontácia/konflikt), *luchar contra el coronavirus en todo el mundo* (bojovať proti koronavírusu na celom svete), *el mundo se enfrenta a un nuevo fantasma* (svet čelí novému prízraku), *la destrucción del empleo* (zničenie pracovných miest), *el coronavirus ha golpeado a todas las provincias españolas* (koronavírus zasiahol/udrel vo všetkých španielskych provinciách), *más munición ante la crisis* (viac munície proti kríze), *una guerra económica* (ekonomická vojna), *la crisis/el virus amenaza* (kríza/vírus ohrozuje), *afrentar la gran batalla* (čeliť veľkej bitke), *jugarse la vida* (riskovať život/zahrávať sa so životom), *dar un golpe duro* (zasadiť tvrdý úder), *soportar el golpe* (vydržať/znášať úder), *atacar el problema* (zaútočiť na problém), *las empresas golpeadas por la crisis* (spoločnosti zasiahnuté/zbité krízou), *los trabajadores de primera línea* (pracovníci v prvej línii), *estrangular la economía europea*

(uškrtiť európsku ekonomiku), *caer en la trampa* (padnúť do pasce), *arremeter contra la crisis* (pustiť sa do boja s krízou), *la pandemia ha supuesto una hecatombe solo comparable a una guerra mundial* (pandémia spôsobila krvavý kúpeľ porovnateľný so svetovou vojnou), *la industria ha sufrido el mayor golpe desde la Segunda Guerra Mundial* (priemysel utrpel najväčší úder od druhej svetovej vojny), *las guerras fiscales* (daňové vojny), *caer como moscas* (padať ako muchy/zomierať vo veľkom počte), *ahogar las empresas* (potopiť/zničiť podniky), *en primera línea en la lucha contra covid-19* (v prvej línii v boji s covidom), *enfrentarse a la crisis* (čeliť/postaviť sa tvárou tvár kríze), *poner de rodillas a las empresas* (položiť spoločnosti na kolená), *la crisis como un arma de destrucción* (kríza ako ničivá zbraň), *la lucha contra la pandemia* (boj proti pandémie), *resistir con fortaleza* (úspešne odolávať), *combatir contra las medidas* (bojovať proti opatreniam), *para luchar contra el enemigo se necesitan las armas* (v boji s nepriateľom sú potrebné zbrane), *la economía de guerra* (vojnové hospodárstvo), *condenan a la Unión Europea* (odsudzujú Európsku úniu).

Cesta a pohyb

Dráha alebo cesta majú vždy počiatok a cieľ. Jednotlivé vlády aj napriek neúspechom pracujú na tom, aby dostali situáciu pod kontrolu a dostali ekonomiku späť do starých koľají. Metafora vozidla premieňa štáty a ekonomiky na dopravné prostriedky. Predstava uzatvárateľnej nádoby umožňuje vstúpiť a vystúpiť z recesie a otvoriť alebo uzavrieť ekonomiku. Do tejto skupiny zaraďujeme aj metafory, ktoré vychádzajú z priestorovej orientácie fyzickej konštitúcie ľudského tela, čo naznačuje smerovanie hore/dole, zvnútra/zvonku, spredu/zozadu atď. Z nášho korpusu uvádzame nasledovné príklady: *la crisis se traslada a Europa* (kríza sa presúva do Európy), *preparar camino para la crisis* (pripraviť cestu kríze), *la crisis no da marcha atrás* (kríza nezaradí spiatocku), *la caída de los precios* (pokles/pád cien), *poner en marcha* (dať do pohybu), *alejarse de la crisis* (dostať sa z krízy/vzdialiť sa kríze), *España se sitúa en el vagón de la cola de la inversión* (Španielsko s nachádza na chvoste investícií), *el precio aún sube con fuerza* (cena stále silno/prudko stúpa), *los precios crecieron* (ceny rástli), *el banco entró en la crisis* (banka vstúpila do krízy), *la solución no está al lado de la esquina* (riešenie nie je za rohom), *salir de las cifras negativas* (dostať sa zo záporných čísel), *subir el déficit* (zvýšiť deficit), *los movimientos de gigantes tecnológicos* (pochyby technologických gigantov), *el rumbo de la economía española* (smerovanie španielskej ekonomiky), *la economía va por el mal camino* (ekonomika je na nesprávnej ceste), *la pandemia recorre todo el mundo* (pandémia prechádza celým svetom), *el rumbo de fracaso* (cesta k neúspechu), *España volverá a entrar en recesión* (Španielsko opäť vstúpi do recesie), *remar en la misma dirección* (veslovať rovnakým smerom), *el desplome de la economía* (zrútenie ekonomiky), *la caída libre* (voľný pád), *el déficit se elevará* (deficit stúpne), *la deuda pública escalará* (verejný dlh stúpne), *las empresas están cogiendo un camino peligroso* (podniky idú nebezpečnou cestou), *dejar caer la economía* (nechať padnúť ekonomiku), *caer en la pobreza* (padnúť do chudoby), *el creciente desequilibrio* (rastúca nerovnováha), *eleva los ingresos* (zvýšiť príjmy), *cuando la economía obtenga la luz verde* (keď ekonomika dostane zelenú), *la tercera ola sigue cogiendo velocidad en España* (tretia vlna nabera rýchlость/nabera na obrátkach v Španielsku), *la curva de contagios crecía* (krivka nákazy rástla), *seguir en números rojos* (byť stále v červených číslach).

Meteorológia a prírodné javy

Meteorológia zdôrazňuje prirodzenosť, nevyhnutnosť a niekedy aj náhlosť skutkov, a preto je prednostne spájaná s burzou a financiami. V našom skúmaní je tiež spájaná s krízou koronavírusu nasledovne: *ante el abismo económico* (pred hospodárskou priepasťou), *el clima de crisis* (atmosféra krízy), *la situación mundial bajo la tormenta* (svetová situácia pod búrkou/sprevádzaná búrkou), *el huracán financiero* (finančný hurikán), *la situación catastrófica* (katastrofická situácia), *la sequía de los mercados* (sucho na trhoch), *las turbulencias financieras del euro* (finančné otrasy/turbulencie eura), *el epicentro de la catástrofe* (epicentrum katastrofy),

la ola de contagios (vlny nákazy), *la tormenta en los mercados mundiales* (búrka na svetových trhoch), *después de un mes y medio tormentoso* (po búrlivom mesiaci a pol), *el tsunami que está provocando el coronavirus en la economía* (tsunami, ktoré spôsobuje koronavírus v ekonomike), *un verdadero cataclismo económico* (skutočná ekonomická pohroma/katastrofa), *un terreno fértil para el contagio económico* (úrodná pôda pre ekonomickú nákazu), *el hundimiento de la economía española* (zrútenie/potopenie španielskej ekonomiky), *el fuerte deterioro de la actividad económica* (prudký pokles/poškodenie hospodárskej činnosti), *España se acerca al nuevo precipicio* (Španielsko sa blíži k novej priepasti), *la lluvia de críticas/de mentiras* (množstvo/spíška kritiky/klamstiev), *la pandemia congela los precios* (pandémia zmrazuje ceny), *el desastre financiero* (finančná katastrofa), *derrumbar la estabilidad* (zbúrať stabilitu), *la pandemia está devastando las economías* (pandémia ničí/devastuje ekonomiky).

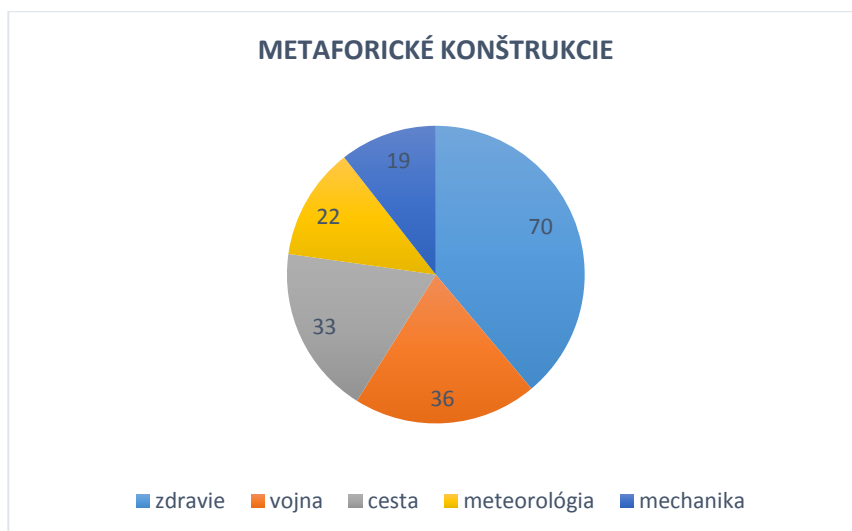
Mechanika, autá, údržba

Stroj sa skladá z rôznych mechanizmov, ktoré musia odborníci, vlády a finančné inštitúcie dokonale poznať, aby fungoval správne. Musia mať taktiež podobné nástroje na ich opravu. Ekonomiku považujeme za zložitý stroj s ozubenými kolieskami a silami pôsobiacimi opačnými smermi. Uvádzame nasledujúce príklady: *el coronavirus ha gripado el motor de la economía española* (koronavírus nakazil motor španielskej ekonomiky), *reactivar la economía española* (znova aktivovať/naštartovať španielsku ekonomiku), *el engranaje económico* (ekonomický ozubený prevod), *el desmontaje del Estado* (demontáž štátu), *las herramientas económicas* (ekonomické nástroje), *acelerar el deterioro* (urýchliť/naštartovať zhoršenie), *arrancar la crisis* (naštartovať krízu), *activar el freno* (aktivovať brzdu/zabrzdiť), *la desaceleración económica* (spomalenie ekonomiky), *el frenazo del consumo económico* (spomalenie ekonomickej spotreby), *cerrar el grifo de la emisión* (zatvoriť emisný kohútik), *los países mundiales como los componentes de la crisis* (svetové krajiny ako súčasť/komponente krízy), *la cadena de paros* (reťaz nezamestnanosti), *frenar la caída* (zastaviť/zabrzdiť pád), *instalar el pánico* (nastoliť/nainštalovať paniku), *la reparación del sistema bancario* (oprava bankového systému), *el motor de la recuperación* (motor oživenia/zlepšenia), *subirse al carro de la digitalización* (nastúpiť do auta/naskočiť na vlak digitalizácie), *el motor del crecimiento mundial* (motor svetového rastu).

Záver

Súčasná hospodárska kríza pramení zo zdravotnej krízy spôsobenej vírusom, ktorý prinútil vlády vyhlásiť núdzový stav a zabrániť tak nákaze. Na rozdiel od finančnej krízy z roku 2008 a predchádzajúcich kríz, ju nespôsobil ľudský faktor svojimi špekuláciami, ale nekontrolovateľná sila prírody. Ako je vidieť, nie je núdza o kritiku opatrení prijatých na zníženie nákazy a že koniec koncov ide o politické rozhodnutia, ktoré majú vplyv na ekonomiku. Pravdepodobne v neskorších fázach vývoja krízy budú tieto kritiky a ideologické zámery jasnejšie alebo budú mať presnejšie smerovanie. Prehľad jednotlivých metafor skúmaných v našom korpuse môžeme vidieť na grafe č. 1.

Na záver môžeme konštatovať, že z celkového počtu 180 metaforických konštrukcií až 70 zaradujeme do kategórie zdravie, choroby, medicína, časti tela. Do tejto kategórie zároveň patrili metafory, ktoré sa v našom korpuse opakovali najviac. Najčastejšie používané slová v tejto kategórii boli: *shock/choque* – šok, *colapso* – kolaps, *inyección* – injekcia, *contagio* – nákaza, *virus* – vírus, *pandemia* – pandémia, *salud* – zdravie, *curar/sanar* – vyliečiť, *herida* – rana, *muerto* – mŕtvy, *enfermedad* – choroba, *enfermo* – chorý, *infectado* – nakazený atď. Aktuálna situácia spôsobená pandémiou koronavírusu bola tiež často v španielskych ekonomických textoch prirovnávaná k vojne, bitke, boju proti kríze alebo nepriateľovi. Španielska ekonomika evidentne utrpela ťažký úder a kvôli tomu trpí. Napriek neľahkej ekonomickej situácii v krajine, veľa článkov bolo venovaných práve jej záchrane a obnove.

Graf č. 1: Metaforické konštrukcie

Najčastejšie opakované slová v tejto kategórii boli: *guerra* – vojna, *batalla* – bitka, *destrucción* – zničenie, *golpe* – úder, *violencia* – násilie, *luchar/combatar* – bojovať, *enfrentarse* – čeliť, *atacar* – zaútočiť. Najmenej používané metafory v našom korpuse patrili do kategórií meteorológia, prírodné javy, mechanika, autá a údržba.

Literatúra

- ARISTOTELES. 1996. *Poetika*. Preložil Milan MRÁZ. Praha: Svoboda.
- CABRÉ, M. T. 1993. *La terminología. Teoría, metodología, aplicaciones*. Barcelona: Editorial Antártida/Empúries, s. 107 – 108.
- FINDRA, J., GOMBALA, E., PLINTOVIČ, E. 1987. *Slovník literárnovedných termínů* (2. dopl. vyd.). Bratislava: SPN, s. 206.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M. 2002. *Metafory, ktorými žijeme*. Preložil Mirek Čejka. Brno: Host (z anglického originálu *Metaphors We Live By* 1980).
- MORENO FERNÁNDEZ, F. 1999. *Lenguas de especialidad y variación lingüística*. In: *Lenguas para fines específicos (VI). Investigación y enseñanza*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 1999, s. 3 – 14.
- PAVELKA, J. 1982. *Anatomie metafory*. Brno: Nakladatelství Blok, s. 28.
- POŠTOLKOVÁ, B., ROUDNÝ, M., TEJNOR, A. 1983. *O české terminologii*. Praha: Academia, 1983, s. 11.
- SANTOS LÓPEZ, J. 2009. *El lenguaje económico*. In: *Las lenguas de especialidad en español*. Roma: Carocci Editore, 2009, s. 123 – 130.
- SERESOVÁ, K. et al. 2017. *Komunikácia v akademickej sfére so zameraním na písomný prejav*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2017, s. 47.
- SLANČOVÁ, D. 1996. *Praktická štylistika*. Bratislava: Slovacontact. 180 s.
- SPIŠIAKOVÁ, M. 2018. *Súčasný španielsky ekonomický jazyk*. In: *Lingua et vita: vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie*, roč. 7, č. 13, s. 42 – 54.

SPIŠIAKOVÁ, M., KITTOVÁ, Z. 2020. Labour Market Requirements for Foreign Language Education with a Focus on Spanish. Registrovaný: Web of Science. In: *Advanced Education*. Kyiv: National Technical University of Ukraine, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, 2020, no. 14, s. 29 – 37. Dostupné na: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.196817>

Kontakt

Mgr. Želmíra Pavliková
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra romanistiky
Gondova 2, 814 99 Bratislava
Slovenská republika
Email: pavlikova150@uniba.sk

SLOVESNO-MENNÉ KOLOKÁCIE V NEMECKOM JAZYKU Z POHĽADU ICH KATEGORIZÁCIE

VERB-NOMINAL COLLOCATIONS IN THE GERMAN LANGUAGES FROM THE PERSPECTIVE OF THEIR CATEGORIZATION

KATARÍNA SERESOVÁ

Abstrakt

Medzi javy, ktoré sa opäť dostali do popredia záujmu lingvistov patria kolokácie, pozostávajúce zo substantívnej zložky ako hlavného nositeľa sémantického významu celej kolokácie a funkčného, sémanticky slabého slovesa. Hlavným zámerom predkladaného príspevku je vysvetliť, na akej báze tieto kolokácie fungujú a poskytnúť ich klasifikáciu pohľadu rôznych lingvistov ako aj z pohľadu rôznych kritérií. Medzi tieto kritériá zaradíme hľadisko syntaktickej štruktúry kolokácií, hľadisko morfológického prostredia funkčného slovesa, hľadisko slovesného spôsobu alebo hľadisko priebehu slovesného deja. Metodicky príspevok vychádza z analýzy prác mnohých nemeckých a slovenských lingvistov ako aj analýzy nemeckých textov.

Kľúčové slová: slovesno-menné kolokácie, klasifikačná typológia, morfológické prostredie, slovesný spôsob, priebeh slovesného deja.

Abstract

Among the phenomena that have once again come to the forefront of linguists' interest are collocations, consisting of the noun component as the main bearer of the semantic meaning of the whole collocation and a functional, semantically weak verb. The main purpose of this paper is to explain on what basis these collocations work and to provide their classification from the point of view of different linguists as well as from the point of view of different criteria. These criteria include the aspect of the syntactic structure of collocations, the aspect of the morphological environment of a functional verb, the aspect of the verbal form or the aspect of the course of a verbal action. Methodologically, the paper is based on an analysis of the work of many German and Slovak linguists as well as an analysis of German texts.

Keywords: verb-nominal collocations, classification typology, morphological environment, verb form, verb process.

Úvod

V priebehu posledných dvoch desaťročí sme mohli v rámci štúdia jazykovedných javov pozorovať v porovnaní s javmi z konca 20. storočia výrazné zmeny. Tieto zmeny možno charakterizovať ako obnovenie záujmu lingvistov o gramatické a lexikálne roviny jazyka a ich pomalý odklon od výlučného zameriavania sa iba na komunikačnú funkciu jazyka.

Učiteľia cudzích jazykov a niektorí lingvisti sa dlho zameriavali na komunikáciu na úkor rozvoja jazykových kompetencií študentov. Ovládanie gramatických pravidiel však prispieva k zvyšovaniu jazykových a komunikačných schopností študentov. Z tohto dôvodu sa v tejto práci chceme zamerať na jeden z morfológických javov, ktoré lingvisti (spolu s ďalšími zložkami jazykového systému) postavili do popredia svojich výskumov. Tieto javy zahŕňajú niektoré vybrané morfosyntaktické štruktúry, t. j. kolokácie, pozostávajúce zo substantívnej zložky ako hlavného nositeľa sémantického významu celej kolokácie a funkčného slovesa (sémanticky slabé sloveso). Tieto významovo slabé slovesá čiastočne stratili lexikálny význam a zvyčajne pôsobia ako nositeľ gramatických kategórií. Už v tridsiatych rokoch 20. storočia tento fenomén a jeho

historické pozadie opísal americký lingvista George O. Curme a členovia pražskej jazykovednej školy (Vachek, 1973). Vachek poukazuje na „častý posun sémantického ťažiska od konečného slovesa k niektorému nominálnemu prvku danej vety“ (Vachek, 1973, s. 53).

K slovesno-menným kolokáciám pristupujeme ako k lexikalizovaným kolokáciám, ktoré predstavujú konkrétny typ dvoj- alebo viacslovných kolokácií. Tieto spojenia predstavujú úplné a samostatné lexikálne jednotky. Konštitutívnym prvkom tohto lexikalizovaného spojenia je kategorizačné slovo (Kačala 1993, 2009), ktoré sa označuje ako funkčné alebo ľahké sloveso (Callou-Avelar 2013); druhou zložkou kolokácie je nekategorické slovo - podstatné meno, ktoré vyjadruje konkrétne zložky celého slova kolokácia.

Tento príspevok sa zaoberá slovesno-podstatnými kolokáciami klasifikovanými podľa rôznych kritérií. Náš prístup k klasifikácii slovesných kolokácií je založený jednak na našich vlastných skúsenostiach získaných pri excerpcii, analýze a interpretácii mnohých ekonomických textov v nemčine; na druhej strane o porovnaní prístupov k tejto téme viacerými nemeckými a českými a slovenskými jazykovedcami.

Prehľad literatúry

Na úvod sa zamyslime nad tým, ako nemeckí autori pristupujú ku klasifikácii slovesno-menných kolokácií. Nemecký jazykovedec Peter von Polenz (1963) rozdelil tieto kolokácie do dvoch skupín, teda na skupinu sloves s podstatným menom v akuzatívnych frázach a skupinu sloves s podstatným menom v predložkových frázach, resp. kolokáciách. Polenz (1987) sa vo svojej neskoršej práci zameral na predložkové slovesno-menné kolokácie a kolokácie s pasívnym významom, napríklad: *Anerkennung finden* (získať uznanie / byť uznaný). Ďalším kritériom, ktoré tento autor používa, je schopnosť slovesno-menných kolokácií vytvárať komutatívne rady. Táto podtrieda je rozdelená do troch skupín:

- 1) Konkrétne podstatné meno sa môže združovať s piatimi rôznymi slovesami a vytvárať slovesno-menné kolokácie, napr.: *in Bewegung bringen / kommen / sein / bleiben / halten* (uviesť do pohybu; dostať sa do pohybu; byť v pohybe; pokračovať v pohybe).
- 2) Konkrétne podstatné meno sa môže združovať so štyrmi slovesami a vytvárať slovesno-menné kolokácie; najčastejší prípad je napr.: *in Umlauf bringen / kommen / sein / bleiben* (uviesť do obehu; dostať sa do obehu; byť v obehu; zostať v obehu).
- 3) Konkrétne podstatné meno sa môže spojiť s dvoma slovesami a vytvoriť slovesno-menné kolokácie (táto možnosť je veľmi zriedkavá), napr.: *zur Sprache bringen / načať tému / zur Sprache kommen* (byť predmetom diskusie) (P. von Polenz, 1987, s. 175).

Klasifikácia podľa Helbiga

Nemecký lingvista G. Helbig (1979) popisuje niekoľko typov slovesno-menných kolokácií, ktoré sa líšia formou, ale iba dva z nich možno označiť ako ohniskové:

- Funkčné sloveso + predložka + podstatné meno, napr.: *zur Anwendung kommen* (uviesť do používania / použiť);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v akuzatívnom prípade, napr.: *Abschied nehmen* (odísť od niekoho / rozlúčiť sa);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v nominatíve, napr.: *es besteht eine Übereinstimmung* (existuje zhoda);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v datíve, napr.: *sich einer Prüfung unterziehen* (podrobiť sa skúške);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v genitíve, napr.: *einer Untersuchung bedürfen* (vyžadovať vyšetrenie); *der Meinung sein* (zastávať názor / byť názoru).

Klasifikácia sloveso-menných kolokácií inými autormi

Podobne ako Helbig, aj Richter (1988, s. 339) zastáva názor, že prvé dva typy klasifikácie sú v každodennej nemeckej konverzácii najrozšírenejšie. Problematiku slovesno-mennej

kolokačnej klasifikácie skúmali aj napr. L. Götze a E. W. B. Hess-Lüttich (1989), autori knihy „Knaurs deutsche Grammatik“, ktorí delia slovesno-menné kolokácie na tieto tri skupiny:

1. Funkčné sloveso + podstatné meno + predložka; napr. *in Anspruch nehmen* (uplatniť nárok);
2. Funkčné sloveso + člen + predložka + podstatné meno; v tejto skupine sa určitý člen spája s predložkou, napr.: *zur Verfügung stehen* (byť k dispozícii);
3. Funkčné slovesá + podstatné meno (v akuzatíve); napr.: *Abschied nehmen* (rozlúčiť sa), napr.: *Vereinbarungen treffen* (uzavrieť dohodu, dohodnúť sa) a podobne.

Klasifikačná typológia slovesno-menných kolokácií

V zásade možno slovesno-menné slovné spojenia rozčleniť z hľadiska ich syntaktickej štruktúry na dve skupiny.

Do prvej skupiny patrí kolokácia typu sloveso + predložka + podstatné meno, napríklad: *in Betracht kommen* (pripadať do úvahy); *in Einklang bringen* (uviesť do súladu / harmónie / rovnováhy); *im Vordergrund stehen* (stáť v popredí); *zum Schluß kommen* (dospieť k záveru); *unter Druck setzen* (dostať pod tlak); *zum Ergebnis führen* (viesť k záveru); *in die Falle geraten* (padnúť do pasce) a mnoho ďalších. (V nemčine je v súlade s princípom vetného rámca sloveso na konci frázy / kolokácie).

Druhá skupina zahŕňa kolokácie pozostávajúce z slovesa a podstatného mena v akuzatíve, t. j. bez predložky, napríklad: *Dienste leisten* (poskytovať služby); *Kontakt halten* (udržiavať kontakt); *Schluß ziehen* (vyvodiť záver); *eine Frist setzen* (stanoviť lehotu); *Entscheidungen fällen* (urobiť rozhodnutie / rozhodovať); *einen Mißgriff tun* (urobiť chybu); *die Oberhand gewinnen* (vyhrať prevahu).

Klasifikácia funkčných slovies podľa ich morfológického prostredia

Iný prístup ku klasifikácii slovesno-menných kolokácií je založený na morfológickom prostredí funkčných slovies, ktoré sú súčasťou týchto kolokácií. (Helbig, 1979), napríklad:

1. Nemecké slovesá, ktoré sa kolokujú iba s predložkovým podstatným menom, napr. *sich befinden, bleiben, gehen, gelangen, geraten, kommen, liegen, sein, setzen, stehen, treten, versetzen* a ďalšie. Porovnaj: *im Zentrum stehen* (byť / stáť v strede); *zur Verfügung stehen* (byť k dispozícii); *im Verhältnis stehen* (byť vo vzťahu); *im Gegensatz stehen* (byť v rozpore); *zur Wahl stehen* (mať možnosť voľby).
2. Slovesá, ktoré sú spojené s podstatným menom iba v akuzatíve, napr.: *aufnehmen, ausüben, bekommen, besitzen, erfahren, erheben, genießen, leisten, machen, treffen, üben, unternehmen* atď. Porovnajme nasledujúce dvojice slovesno-podstatných kolokácií: *Ausdruck finden* (vyjadriť); *Anwendung finden* (použiť); *Niederschlag finden* (uplatniť); *Ende finden* (ukončiť); *Gebrauch machen* (využiť); *Abschreibungen machen* (robiť odpisy); *Einschränkungen machen* (robiť obmedzenia); *Unterschied machen* (urobiť rozdiel / rozlišovať); *Entscheidungen / Maßnahmen / Annahme / Voraussetzung treffen* (rozhodovať; prijímať opatrenia; predpokladať).
3. Slovesá, ktoré kolokujú s podstatnými menami s predložkami a tiež s podstatnými menami v akuzatíve, napr. *führen, geben, haben, halten, nehmen, stellen* a ďalšie; porovnaj: *im Auge haben* (mať na mysli); *Einfluß / Wirkung haben* (mať vplyv / účinok); *in Kauf / zur Erklärung nehmen* (vziať do úvahy; vysvetliť pomocou niečoho); *Abstand / Einfluß / Verlauf nehmen* (dištancovať sa); mať vplyv / vplývať; prebiehať).

Kritérium slovesného spôsobu (Aktionsart)

Kolokácie slovies a podstatných mien možno rozdeliť aj vzhľadom na iné aspekty, napríklad vzhľadom na všeobecný význam slovesného spôsobu (Aktionsart):

1. Slovesno-menné kolokácie, ktoré vyjadrujú stav a označujú sa ako duratívne, napríklad: *Entscheidung treffen / fällen* (urobiť / prijať rozhodnutie, rozhodnúť).

2. Slovesno-menné kolokácie, ktoré vyjadrujú zmenu stavu (začiatok deja), sa označujú ako inchoatívne, napríklad: *in Betracht ziehen* (brať do úvahy); *in Erwägung ziehen* (zohľadniť); *in Gebrauch nehmen* (používať); *zur Kenntnis nehmen* (uznať, vziať na vedomie).
3. Slovesno-menné kolokácie, ktoré vyjadrujú ovplyvnenie stavu alebo zmenu stavu cudzím zapríčinením, sa označujú ako kauzatívne, napríklad: *in Bewegung nehmen* (uviesť do pohybu); *in Betrieb nehmen* (uviesť do prevádzky); *in Umlauf setzen* (uviesť do obehu).

Kritérium spôsobu priebehu slovesného deja

Ďalším klasifikačným kritériom slovesno-menných kolokácií je ich gramatický význam, konkrétne to, či kolokácia vyjadruje aktívny alebo pasívny význam.

Prvú skupinu tvoria slovesno-menné slovné spojenia vyjadrujúce nepasívny slovesnorodový význam, ktoré je možné transformovať na konštrukciu pasívneho významu pomocou pasívneho tvaru zodpovedajúceho lexikálneho slovesa, napr.: *Das neue Buch findet Anerkennung* (nepasívny význam). (Kniha nachádza prijatie (u čitateľov)); *Das Buch wird anerkannt*. (Pasívny význam) (Kniha získava uznanie.)

Rovnako pasívna transformácia v nemčine je možná v prípade slovies: *sich befinden, bleiben, bekommen, erfahren, gehen, gelangen, genießen, geraten, kommen, laufen, liegen* a pod.

Druhú skupinu tvoria slovesno-menné slovné spojenia s aktívnym slovesnorodovým významom, ktoré je možné pomocou aktívnych slovesných tvarov zodpovedajúcich slovies transformovať do voľných syntaktických konštrukcií, napr.: *Wir bringen das Stück zur Aufführung*. (Kolokácia slovies a podstatných mien) (Uvádza hru.) *Wir führen das Stück auf*. (voľná syntaktická konštrukcia). (Uvádza divadlo.)

Podobne je aktívna transformácia možná pri slovesách *aufnehmen, ausüben, erteilen, führen, geben, halten, leisten, machen, nehmen, setzen, stellen, treffen, unternehmen, versetzen* a ďalší, napr.: *Der Professor führt eine heftige Diskussion*. (slovesno-menná kolokácia). (Profesor vedie vášnivú diskusiu. *Der Professor diskutiert heftig*. (voľná syntaktická konštrukcia obsahujúca plnovýznamové sloveso). (Profesor vášnivo diskutuje.) *Die Aktionäre müssen heute in der Hauptversammlung eine wichtige Entscheidung treffen*. (sloveso-menná meno kolokácia). (Dnes musia akcionári na valnom zhromaždení urobiť dôležité rozhodnutie.) *Die Aktionäre müssen heute über etwas Wichtiges entscheiden*. (voľná syntaktická konštrukcia). (Dnes musia akcionári rozhodnúť o niečom veľmi dôležitom.)

Tretia skupina obsahuje slovesno-menné slovné spojenia, ktoré sú medzi prvou a druhou skupinou a označujú stavy alebo vlastnosti, ktoré je možné transformovať na voľné syntaktické slovné spojenia s nepasívnym významom, spravidla pozostávajúcím z kopule a prídavného mena, napr.: *Er hat Mut*. (sloveso-menná kolokácia) Má odvalu. / *Er ist mutig*. (voľné syntaktické spojenie) / Je odvážny.

Podobne je to aj v prípade slovies *besitzen, sein a stehen* (porovnaj: Helbig, 1979). Posledným kritériom, ktoré vo svojej práci použil Helbig (1984), je rozdelenie založené na sémantike funkčných slovies (kontakt, emócia atď.). Autor však spochybňuje použiteľnosť kritéria založeného na príliš mnohých sémantických odtieňoch.

V slovenčine a nemčine znamená tendencia k používaniu viacсловných kolokácií trendy k multiverbizácii a nominalizácii. Horecký označuje multiverbizačné procesy ako indikátory prostriedkov trendov funkčného štýlu (Horecký, 1989, s. 251, cit. Ondrejová, 2015). Ondrejová poznamenáva, že rastúci počet slovesných a podstatných kolokácií v jazykoch (vrátane slovenčiny) naznačuje trend nominalizácie a vedie k zníženiu agentívnej povahy textov (Ondrejovič, 1988). Zatiaľ čo v slovenskom jazyku je tento trend zreteľný v štýle politického písania a v administratívnom štýle, kde tieto konštrukcie zvyšujú abstraktnú povahu textu, v nemčine sa multiverbizácia používa vo formálnej aj neformálnej komunikácii. V porovnaní s ich jednoslovnými ekvivalentmi sú multiverbiálne kolokácie vnímané ako formálnejšie. Slovenskí jazykovedci tiež rozlišujú slovesné a slovné spojenia podľa stupňa fixného charakteru, napríklad Jarošová (2007). Ondrejová (2015) rozlišuje dve skupiny, v prvej sa kolokácia skladá z

vymeniteľného slovesa a podstatného mena, napr. analyzovať / dominovať / vstúpiť / preniknúť atď. a druhú skupinu tvoria multiverbiálne kolokácie, ktoré sa označujú ako analytické slovesné-podstatné mená kolokácií, napríklad urobiť / prijať rozhodnutie), uskutočniť / uskutočniť platbu.

Záver

Kolokácie sloves a podstatných mien patria k novoobjaveným prvkom jazyka, ktoré študovali početní lingvisti v rôznych jazykoch (napr. Callou – Avelar, 2013; Seresová, 2009). Podľa nášho názoru je táto pozornosť pochopiteľná, až nevyhnutná, pretože spolu s terminológiou patria slovesno-menné slovné spojenia k najvýraznejším charakteristickým znakom profesionálnej komunikácie, ktorá sa v dôsledku spoločenských a politických zmien v poslednom čase posúva do popredia pozornosti lingvistov (napr. Ološtiak, 2012; Ondrejová, 2015). Avšak na rozdiel od slovenčiny, kde sú pre vedecké alebo administratívne registre charakteristické multiverbiálne kolokácie, v nemčine sa tieto kolokácie často používajú aj v každodennom rozhovore. Tento jav a jeho výskyt v rôznych registroch úspešne opísali členovia pražskej školy (Vachek, 1973). vzhľadom na skutočnosť, že štúdium odbornej komunikácie neustále nadobúda na význame, mali by sa študenti a učitelia vysokých škôl a univerzít so študijnými programami zameranými na štúdium cudzích jazykov alebo na aplikovanú lingvistiku zaoberať trendmi a charakteristickými jazykovými prostriedkami odbornej komunikácie.

Literatúra

- CALLOU, D., AVELAR, J. 2013. Ter/Haver-Constructions and Verbal Agreement. In: *Journal of Portuguese Linguistics*, 12-2 (2013), s 187 – 208.
- EISENBERG, P. 1999. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Bd.2. Der Satz. Stuttgart: Metzler.
- HELBIG, G.. 1979. Probleme der Beschreibung von Funktionsverbgefügen im Deutschen. In: *Deutsch als Fremdsprache* 16, s. 273 – 286.
- HELBIG, G. 1984. *Studien zur deutschen Syntax*, Bd. 2. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, s. 163 – 188.
- HELBIG, G., BUSCHA, J. 1999. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. 19. vydanie, Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt.
- HERRLITZ, W. 1973. *Funktionsverbgefüge vom Typ 'in Erfahrung bringen'*. Ein Beitrag zur generativ-transformationellen Grammatik des Deutschen. Vol. 1 Linguistische Arbeiten, Tübingen: Niemeyer.
- JAROŠOVÁ, A. 2007. Collocation: The Problem of Definition. In: *Jazykovedný časopis*, 58 (2), s. 81 – 102.
- KAČALA, J. 1993. Kategoriálne slová v slovných spojeniach. In: *Jazykovedný časopis*, 44 (1), s. 14 – 24.
- KAČALA, J. 2009. Analytické pomenovanie typu sloveso – príslovkový výraz. In: *Kultúra slova*, č. 43, 2009, 3, s. 129 – 37.
- OLOŠTIK, M., IVANOVÁ, M., GENČI, J. 2012. Slovník viacslovných pomenovaní (lexikografický, lexikologický a komparatívny výskum). Koncepcia projektu. In: *Slovenská reč*, 5 – 6, 2012, s. 257 – 274.
- ONDREJOVÁ, Z. 2015. Multiverbizačné spojenia v odbornom anglickom jazyku a ich nácvik na seminároch ESP. In: *Interdisciplinárny pohľad na výskum cudzích jazykov : zborník vedeckých prác [e-source]*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV, s. 150 – 161. CD-ROM. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave.
- PAULINY, E. 1989. *Slovenská gramatika*. Bratislava: SPN. 323 s.

POLENZ, P. VON. 1989. Funktionsverbgefüge im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. In: *Internationales Handbuch zur Lexikographie. HSK 5.1.*

RICHTER, G. 1988. Funktionsverbgefüge in der gegenwärtigen deutschen Alltagssprache und frei gesprochenen Wissenschaftssprache – einige methodische Grundfragen und Analyseergebnisse. In: *Deutsch als Fremdsprache*, 25 (6), s. 337 – 341.

SERESOVÁ, K. 2009. Charakteristik der Funktionsverbgefüge. In: *Lingvistika a lingvodidaktika IV. : zborník vedeckých prác [elektronický zdroj]*. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 32 – 40.

VACHEK, J. 1973. *Selected Chapters from English Syntax*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Kontakt

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.
Ekonomická univerzita
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra jazykovedy a translatológie
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: katarina.seresova@euba.sk

POLITIKA ZAMERANÁ NA UPLATŇOVANIE RODOVO VYVÁŽENÉHO JAZYKA V NEMECKOM JAZYKOVOM PROSTREDÍ

POLICY FOR GENDER-FAIR LANGUAGE IN GERMAN LANGUAGE ENVIRONMENT

JANA ŠTEFAŇÁKOVÁ

Abstrakt

Cieľom predkladanej štúdie je poskytnúť náhľad na aktuálnu jazykovú politiku zameranú na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka v nemecky hovoriacom prostredí v kontexte európskej a medzinárodnej rodovej politiky a rodovej politiky v nemecky hovoriacich krajinách. V centre pozornosti stojí analýza politického a legislatívneho rámca rodovej rovnosti v Rakúsku, Nemecku a vo Švajčiarsku s akcentom na oblasť rodovo vyváženého jazyka a analýza stratégií na rodovo vyvážené označenie osôb v nemčine.

Kľúčové slová: rodová rovnosť, rodová politika, rodovo vyvážený jazyk, jazyková politika, nemecký jazyk, nemecky hovoriace krajiny.

Abstract

We study current language policy aimed at applying gender-balanced language in German-language environment in the context of European and international gender policy and gender policy in German-speaking countries. The focus is on an analysis of the policy and legislative framework for gender equality in Austria, Germany and Switzerland, with an emphasis on gender-fair language, and on an analysis of specific strategies for gender-fair forms in German language.

Keywords: gender equality, gender policy, language policy, Gender-fair language, German language, German-speaking countries.

Úvod

Rodová rovnosť je v súčasnosti jednou zo základných zásad práva Európskej únie. Je zakotvená v konkrétnych článkoch Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva. Európska únia zaväzuje členské štáty uplatňovať vo všetkých politikách opatrenia pre jej posilňovanie. Amsterdamská zmluva zaviedla cieľ eliminovať nerovnosti vo všetkých oblastiach občianskeho života a podporovať rovnosť medzi mužmi a ženami. Na trhu práce bol pre oblasť rovnakého zaobchádzania so ženami a mužmi vypracovaný komplexný súbor právnych predpisov upravujúci napríklad problematiku prístupu k zamestnaniu, pracovné podmienky, skončenie zamestnania, ochranu dôstojnosti v pracovnoprávných vzťahoch, zákaz sexuálneho obťažovania, postavenie mužov a žien v systémoch sociálneho zabezpečenia a iné.¹ Na podporu rodovej rovnosti bol vypracovaný duálny prístup, ktorý predstavuje na jednej strane konkrétne politiky zamerané na nápravu situácií spôsobených nerovnosťami medzi mužmi a ženami, a na druhej strane *gender mainstreaming* ako integrovaný, právne záväzný prístup EÚ k rodovej rovnosti. Obidva postupy sa navzájom dopĺňajú, pričom spoločnou snahou je dosiahnutie rodovej rovnosti. Je zrejmé, že uplatňovanie princípu rodovej rovnosti sa stalo novou dynamikou pre 21. storočie. V posledných desaťročiach sa v súlade s európskou a medzinárodnou rodovou politikou do vedomia dostala aj otázka uplatňovanie rodovej rovnosti v jazyku, z ktorej vyplynula diskusia týkajúca sa používania inkluzívneho resp. rodovo vyváženého jazyka vo viacerých vyspelých krajinách. Diskurz rovnosti žien a mužov sa

¹ porov. <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=333744>

v mnohých krajinách stal dôvodom na politicky korektné zmeny v jazyku. Feministicky orientované výskumy jazyka, ktoré kritizovali neprimerané používanie *generického maskulina*, podnietili v mnohých jazykoch vytvorenie stratégií na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka. V krajinách, kde je korektnosť vyžadovaná aj právnymi nástrojmi, došlo k dosiahnutiu povedomia o rodovo vyváženom používaní jazykových prostriedkov. K takýmto krajinám patria aj nemecky hovoriace krajiny Nemecko, Rakúsko a Švajčiarsko, ktoré sú objektom záujmu v našej štúdii. Predkladaná štúdia si kladie za cieľ poskytnúť náhľad na aktuálnu jazykovú politiku zameranú na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka v nemeckom jazykovom prostredí, a to v kontexte európskej a medzinárodnej rodovej politiky a politiky rodovej rovnosti v nemecky hovoriacich krajinách. Najskôr sa zameriame na analýzu kľúčových východiskových pojmov *rodová rovnosť* a *rodová politika* a skúmanie legislatívneho rámca rodovej rovnosti v Rakúsku, Nemecku a vo Švajčiarsku s akcentom na oblasť rodovo vyváženého jazyka. Ďalej pozornosť upriamime na stratégie, ktoré boli vytvorené na rodovo vyvážené označenie osôb v nemčine a na odporúčania Rady pre nemecký pravopis vo vzťahu k rodovo citlivému vyjadrovaniu v nemčine. Tie doložíme výsledkami vlastného výskumu textov nemeckých, rakúskych a švajčiarskych novín v Nemeckom referenčnom korpuse DeReKo s využitím metód korpusovej analýzy.

Rodová rovnosť a rodová politika

Rodová rovnosť (angl. gender equality) je zadefinovaná ako spravodlivé zaobchádzanie so ženami a mužmi, čo môže znamenať rovnaké zaobchádzanie a tiež zaobchádzanie, ktoré je rozdielne, ale je ekvivalentné z hľadiska práv, výhod, povinností a možností. Všetky ľudské bytosti majú právo slobodne rozvíjať svoje schopnosti a vyberať si z možností bez obmedzení rodovými rolami. Rodová rovnosť znamená rovnaké sociálne postavenie mužov i žien vo všetkých sférach verejného a súkromného života. Jej cieľom je zabezpečenie plnohodnotného spoločenského uplatnenia na základe individuálnych kvalít a schopností. V širšom meradle znamená spravodlivé zaobchádzanie so ženami a mužmi, zohľadňujúce ich špecifické potreby a životné situácie.

Rodová politika sa zaoberá pomermi medzi rodmi. Jej korene sa formovali už od 17. storočia na báze rôznych protidiskriminačných aktivít za práva žien. Podľa Pietruchovej a Magurovej (2011) vychádza rodová politika z toho, že biologické rozdiely v pohlaví neopravňujú k vytváraniu spoločenských rodových rozdielov (Pietruchová a Magurová, 2011, s. 10). Na vznik rodovej politiky mala podľa Kobovej zásadný vplyv tzv. druhá vlna feminizmu (porov. Kobová, 2010, s. 160). Ženy v tomto období opisovali svoju situáciu ako vylúčenie z verejnej sféry, kedy nemali možnosť rozhodovať o tom, čo ovplyvňuje ich život. Feministické hnutie poukázalo na problémy, ktoré neboli predmetom verejného záujmu, vnieslo ich do verejnej diskusie a následne sa usilovalo o ich nastolenie ako predmetu inštitucionálnej politickej agendy. Chápanie politiky rozšírilo toto hnutie o aktivizmus na "neformálnej" či kultúrnej úrovni. V tomto období sa podľa Dončevovej sformovala hlavná filozofia rodovej politiky, ktorá je aktuálna dodnes (porov. Dončevová, 2013, s. 22).

V súčasnosti patrí rovnosť medzi mužmi a ženami medzi základné hodnoty demokratických krajín a je vnímaná ako vyjadrenie sociálne spravodlivej demokratickej spoločnosti. Podľa Dončevovej je podstatou rodovej politiky tematizovať všetky oblasti verejného a súkromného života, ktoré sú „postihnuté” mocenskou nerovnováhou (porov. Dončevová, 2013). K jej cieľom patrí najmä dosiahnutie *rodovej senzibility/citlivosti* (akceptovanie rodovej rozmanitosti), *vytvorenie rodovej spravodlivosti* a *eliminovanie rodovej zaťaženia* (Dončevová, 2013, s. 54). Aby bola rodová politika vo svojej realizácii úspešná, bolo potrebné vytvoriť nástroje a prostriedky na priame či nepriame pôsobenie v tých sférach, kde je to nevyhnutné. K najdôležitejším nástrojom rodovej politiky ako verejnej politiky tak v súčasnosti patria: *gender analysis/rodová analýza*, *gender mainstreaming/uplatňovanie rodovej rovnosti* a *gender gudgeting/rodovo citlivé rozpočtovanie* (porov. Dončevová, 2013). *Gender mainstreaming* predstavuje stratégiu na dosiahnutie rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach verejného a súkromného života. Je právne záväznou

požiadavkou vyplývajúcou z článku 29 smernice Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania (prepracované znenie).

V súvislosti s rodovou politikou a jej presahom do rôznych politík, považujeme za relevantné poukázať na pojem *politická korektnosť* (z anglického termínu *political correctness*). Týmto pojmom sa označuje relatívne nový fenomén v novodobej západnej spoločnosti, počiatky ktorého sa spájajú najmä s tendenciou alebo hnutím vytvoreným v USA v druhej polovici 20. storočia. Dnes sa pod *politickou korektnosťou* rozumie hlavne úsilie, ktoré prostredníctvom zámerného ovplyvňovania jazyka smeruje k odstráneniu niektorých označení alebo pojmov (konceptov). Za jednu z najdôležitejších domén *politickkej korektnosti* sa považuje regulácia jazyka. Ide o stratégiu, keď sa v dôsledku *politickkej korektnosti* namiesto tradične používaných pojmov vytvárajú nové výrazy alebo náhradné termíny, ktoré súčasne menia význam menovanej veci. Častým dôvodom politicky korektných zmien v jazyku je podľa Bellinga práve *diskurs rovnosti žien a mužov*, ktorý sa cielene snaží uchopiť jazyk ako najmocnejšiu zbraň postmoderného človeka (porov. Belling, 2006). Dnes sa v mnohých jazykoch uskutočňujú zmeny, v ktorých sa odrážajú snahy presadiť rovnosť rodov aj na jazykovo politickej úrovni. O rodovej spravodlivosti v jazyku sa teda uvažuje aj v širšom rámci *politickkej korektnosti*. Feministicky orientované výskumy jazyka, ktoré poukázali na to, že používanie mužských označení pre osoby oboch pohlaví (tzv. *generického maskulína*) je pre ženy diskriminačné a znevýhodňujúce, viedli v mnohých jazykoch ku zmenám pri označovaní osôb, pričom sa vytvorili rôzne stratégie alebo špecifické jazykové tvary na uplatnenie rodovo vyváženého jazyka. Tieto stratégie zahŕňajú rôzne možnosti vyjadrenia rodovej symetrie v príslušnom jazyku. V spoločnostiach, kde je politická či jazyková korektnosť vyžadovaná aj právnymi nástrojmi, došlo k dosiahnutiu určitého vedomia o tom, ako používať jazyk rodovo symetricky. K takýmto krajinám patria aj nemecky hovoriace krajiny Nemecko, Rakúsko a Švajčiarsko, kde sa povedomie pre používanie rodovo vyváženého jazyka začalo vytvárať skôr ako v postsocialistických krajinách, ku ktorým patrí aj Slovensko.

Rodovo vyvážený jazyk v medzinárodnom kontexte

Jazyk je nástroj nielen na dorozumievanie, ale aj na opis reality a zároveň jej formovanie. S rozvíjaním politiky rodovej rovnosti sa formovala aj inkluzívna forma jazyka. Tento proces prešiel dlhším vývojom a nebol jednoduchý. Dnes je už v inštitúciách OSN, EÚ, Rady Európy používanie inkluzívneho nediskriminačného jazyka samozrejmou. Rastúci záujem o riešenie otázok vo vzťahu k problematike rodovej rovnosti v rôznych spoločenských oblastiach sa odrazil aj v oblasti práva. Záujem o riešenie právnych otázok v súvislosti s použitím rodovo vyváženého jazyka ale možno sledovať až v posledných rokoch. Pod vplyvom výskumu jazyka podnieteného feministickým hnutím a tiež medzinárodnej rodovej politiky dnes už vo viacerých krajinách sveta a v medzinárodných organizáciách existujú právne či politicko-právne normy, ktoré podporujú, upravujú alebo dokonca používajú rodovo vyvážený jazyk. Vo vzťahu k rodovo vyváženému jazyku tak podľa Terkaniča možno hovoriť o práve, ktoré podporuje rodovo vyvážený jazyk len nepriamo, pričom vytvára predpoklady pre jeho uplatňovanie, ako aj o práve, ktoré už špecificky upravuje používanie rodovo vyváženého jazyka, pričom právne normy rozličnej právnej sily upravujú zásady používania rodovo vyváženého jazyka v súkromnoprávných vzťahoch, vo vzťahoch verejného práva, alebo dokonca v právnych predpisoch. Niektoré právne normy už medzičasom vyjadrujú obsah rodovo korektným spôsobom, pričom sa v jazyku upúšťa od dominancie mužského gramatického rodu a zviditeľňuje sa existencia žien používaním rodovo vyváženého jazyka (porov. Terkanič v Cviková a kol., 2014). Pre nemecky hovoriace krajiny Nemecko, Rakúsko a Švajčiarsko, na ktoré upriamujeme pozornosť v predmetnej štúdii, vyplývajú záväzky v oblasti rovnoprávnosti žien a mužov predovšetkým z členstva v Organizácii spojených

národov, v Rade Európy a v Európskej únii.² Členské štáty týchto organizácií sa zaviazali naplňať spoločné ciele, ku ktorým patrí aj odstraňovanie nerovnosti žien a mužov a presadzovanie rovného zaobchádzania so všetkými ľuďmi bez ohľadu na ich pohlavie a rod.

Z medzinárodných zmlúv má dôležité miesto Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW, 1979), ktorý sa prostredníctvom zákonov a iných prostriedkov snaží prakticky uskutočniť zásady rovnoprávnosti mužov a žien, pričom verejným orgánom a inštitúciám stanovuje povinnosť zdržiavať sa zapojenia do akéhokoľvek aktu diskriminácie žien. Ďalším dôležitým dokumentom pre súdnu prax je Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, podľa ktorého nie je prípustná žiadna forma diskriminácie kvôli pohlaviu, rase, farbe pleti, jazyku, náboženstvu, politickému alebo inému zmýšľaniu, národnostnému alebo sociálnemu pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu alebo inému postaveniu (čl. 14). Dohovor je vo všetkých členských štátoch EÚ záväzný (porov. Štefaňáková, 2020, s. 80). Členské štáty EÚ musia vychádzať z primárneho práva EÚ, zakotveného v tzv. Lisabonskej zmluve a Charte základných práv Európskej únie. Od tohto primárneho práva sa následne odvíja sekundárne právo EÚ, napríklad smernice pre oblasť rodovej rovnosti, ako aj rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie, ktoré do veľkej miery usmerňujú právnu prax v jednotlivých členských štátoch Európskej únie. Uvedené dokumenty pokladáme z hľadiska súčasnej praxe za kľúčové, pokiaľ ide o právne aspekty rodovo vyváženého jazyka v nemecky hovoriacich krajinách. Podľa Tolstokorovej (2009) možno používanie rodovo vyváženého jazyka zaradiť aj pod tzv. lingvistické práva upravené vo Všeobecnej deklarácii lingvistických práv z roku 1996. Terkanič poukázal na to, že „*žiadna z citovaných formulácií vybraných medzinárodných dokumentov explicitne nepomenúva používanie rodovo vyváženého jazyka ako súčasť zásady rovnosti, hoci inštitúcie zastrešujúce tieto dokumenty dlhodobo poskytujú výklad, ktorý reflektuje mimoriadny význam jazyka pri presadzovaní rovnosti žien a mužov v dôstojnosti a právach priznaných ľuďom bez ohľadu na pohlavie*“ (Terkanič, 2014, s. 29 v Cviková a kol., 2014). Na úrovni OSN je základným dokumentom v oblasti rovnosti žien a mužov Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien z roku 1979. I keď v texte Dohovoru sa požiadavka používania rodovo vyváženého jazyka nespomína, OSN túto požiadavku od dohovoru odvodzuje (Terkanič, 2014, s. 30 v Cviková a kol., 2014). Dôležitým míľnikom pre používanie rodovo vyváženého jazyka bolo oficiálne vznesenie požiadavky Kanady a európskych severských štátov Dánsko, Fínsko, Švédsko, Island a Nórsko z roku 1987, aby sa v oficiálnych dokumentoch prestal používať sexistický jazyk. O dva roky neskôr vzniklo k tejto problematike prvé usmernenie pre anglický, francúzsky a španielsky jazyk. V roku 1990 bola uverejnená nová edícia usmernení v šiestich oficiálnych jazykoch OSN – arabčine, čínštine, angličtine, francúzštine, ruštine a španielčine (porov. Terkanič, 2014, 30 v Cviková a kol., 2014).

Konkrétne politicko-právne záväzky v oblasti používania rodovo vyváženého jazyka možno nájsť aj v dokumentoch Rady Európy. Rada Európy (*angl. Council of Europe – COE*) je medzinárodná (medzivládna) organizácia, ktorá má 47 členských štátov z celej Európy (vrátane nemecky hovoriacich krajín a Slovenska). Členské štáty sa zaviazali naplňať ciele *Dohovoru o ochrane ľudských práv*. V roku 1990 Rada Európy prijala *Odporúčanie č. R (90) 4 na odstránenie sexismu z jazyka*³. Výbor ministrov v ňom odporúča, aby vlády členských štátov podporovali používanie rodovo symetrického jazyka a prijali opatrenia, ktoré považujú za vhodné na dosiahnutie nasledovných cieľov: a) v najväčšej možnej miere podporovať používanie nesexistického jazyka, ktorý by zohľadňoval prítomnosť, postavenie a úlohy žien v spoločnosti, rovnako ako to robí súčasná jazyková prax u mužov; b) uviesť terminológiu používanú v právnych textoch, verejnej správe a vzdelávaní do súladu s princípom rodovej rovnosti a c)

² Švajčiarsko nie je členskou krajinou EÚ, preto pre neho vyplývajú záväzky z členstva v OSN a Rade Európy.

³ Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to member states on the elimination of sexism from language.

podporovať používanie rodovo vyváženého jazyka v médiách (porov Štefaňáková, 2020, s. 84). Vo vzťahu k presadzovaniu rovnosti vznikli aj ďalšie odporúčania, napr. *odporúčanie Rec (2003) 3 o vyváženej účasti žien a mužov na politickom a verejnom rozhodovaní* z roku 2003⁴ a *odporúčanie CM/Rec (2007) 17 o štandardoch a mechanizmoch rodovej rovnosti* z 21. novembra 2007.⁵ V zmysle odporúčania z roku 2007 by členské štáty mali prijať usmernenia požadujúce používanie rodovo vyváženého jazyka v úradných dokumentoch, osobitne v právnych textoch, v úradnom styku, vo vzdelávaní a v médiách. V súlade s odporúčaniami by členské štáty Rady Európy mali prijať aj administratívne opatrenia, aby úradný jazyk odrážal vyvážený podiel na moci medzi ženami a mužmi (porov. Terkanič, 2014 v Cviková a kol., 2014). Na báze uvedených odporúčaní Švajčiarska vláda v roku 1993 rozhodla o používaní rodovo vyváženého jazyka v celej administratíve a pre nemecký jazyk bola v roku 1996 prijatá Príručka na rovnocenné používanie jazyka (nem. Leitfaden zur sprachlichen Gleichbehandlung im Deutschen). V Nemecku vstúpil v roku 2001 do platnosti spolkový zákon o rovnosti žien a mužov, ktorý ustanovuje povinnosť zohľadňovať rodovo vyvážený jazyk v legislatíve i v úradnom styku. Prístup Rady Európy sa však neobmedzuje len na uvedené odporúčania. Prijali sa aj usmernenia týkajúce sa konkrétneho používania rodovo vyváženého jazyka. V roku 2018 Generálny sekretariát Rady Európy vydal usmernenie s názvom *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*, ktoré vyšlo vo všetkých úradných jazykoch Európskej únie. Obsah tohto usmernenia je špecifický pre jednotlivé jazyky, keďže každý jazyk má svoj vlastný gramatický, syntaktický systém a štýl. Usmernenie obsahuje typy na nezaújaté vyjadrovanie napr. vo vzťahu k ženám a mužom, k osobám so zdravotným postihnutím a iným skupinám. Toto usmernenie ale nezahŕňa právne predpisy.

Európsky parlament sa zaviazal používať rodovo citlivý jazyk vo všetkých svojich publikáciách a oznámeniach až potom, ako v roku 2008 deklaroval: „*Používanie rodovo neutrálneho jazyka je niečím viac ako len vecou politickej korektnosti. Jazyk významne ovplyvňuje postoj, správanie a vnímanie. Európsky parlament ako inštitúcia plne podporuje zásadu rodovej rovnosti, čo by sa malo odrzrkadiť aj v jazyku, ktorý používa*“ (Rodovo neutrálny jazyk v Európskom parlamente, 2009, s. 3).⁶ Usmernenie, ktoré vydal Európsky parlament s cieľom presadiť používanie rodovo neutrálneho jazyka obsahuje časť, ktorá sa vzťahuje na všetky jazyky Európskej únie a časť, ktorá zohľadňuje osobitosti konkrétnych jazykov. Vo všeobecnej časti pomenúva aj účel rodovo neutrálneho jazyka – „*vyhnúť sa používaniu slov, ktoré sa môžu chápať ako zaujaté, diskriminačné alebo ponižujúce z dôvodu, že implikujú nadradenosť jedného pohlavia nad druhým, keďže pohlavie osoby je, alebo by vo väčšine prípadov malo byť, nepodstatné*“ (Rodovo neutrálny jazyk v Európskom parlamente, 2009, s. 3). Rodovo neutrálny jazyk pritom preferuje neutralizáciu rodu, teda používanie takých výrazov a označení osôb, pri ktorých rod označovanej osoby či osôb nemožno určiť.

Na úrovni Európskej únie sa už od roku 1982 prijímajú štvorročné akčné programy pre oblasť rodovej rovnosti, z ktorých niektoré si kladú za cieľ eliminovať sexistické používanie jazyka. Tieto akčné plány mali výrazný vplyv aj na koncipovanie *Charty základných práv EÚ*, v ktorej bola snaha obsah vyjadriť rodovo citlivým jazykom. Rodovo citlivý/vyvážený jazyk sa v jednotlivých jazykových verziách tohto dokumentu ale uplatňuje v rôznej miere (porov. Terkanič, s. 35 v Cviková a kol., 2014). Z predchádzajúcej analýzy vyplýva, že Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko sú v oblasti rodovej rovnosti a nediskriminácie viazané viacerými medzinárodnými dokumentmi, ktoré sa implementujú do ich legislatívy a praxe (porov. Štefaňáková, 2020, s. 89).

⁴ Recommendation Rec (2003) 3 of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision making

⁵ Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms

⁶ https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187110/GNL_Guidelines_SK-original.pdf

V ďalšej kapitole upriamime pozornosť na politiku uplatňovania rodovo vyváženého jazyka v Nemecku, Rakúsku, Švajčiarsku na pozadí legislatívy týchto krajín, pričom pozornosť venujeme aj konkrétnym predpisom, ustanoveniam a aktivitám podporujúcich uplatňovanie rodovo vyváženého v zmysle *gender mainstreamingu*.

Vývoj rodovo vyváženého nemeckého jazyka a jeho uplatňovanie v nemecky hovoriacich krajinách v kontexte feministickej a rodovej politiky

Počiatky politiky zameranej na rodovo vyvážený jazyk sa v nemecky hovoriacom prostredí spájajú s feministickou jazykovou politikou, ktorej cieľom bolo najmä eliminovať sexistické prejavy v jazyku (porov. Samelová, 2000, s. 124). Feministická lingvistika sa pod vplyvom ženského hnutia začala v nemecky hovoriacom prostredí rozvíjať najskôr v Nemecku, kde vznikli aj prvé pokyny a odporúčania na používanie nesexistického resp. rodovo vyváženého jazyka pre nemčinu. Ženy v Nemecku začali už na začiatku 20. storočia bojovať za zrovnoprávenie v rôznych oblastiach (politickej, hospodárskej, kultúrnej a sociálnej) a organizovali sa v rôznych združeniach. Prvá vlna trvala do 1933. V medzivojnovom období a počas národného socializmu v Nemecku neexistovalo žiadne nezávislé hnutie žien, až po roku 1945 sa obnovili niektoré združenia a zjednotili sa v tzv. „Nemeckej rade žien“ (*Deutscher Frauenrat* – porov. Samelová, 2000). Druhá vlna ženského hnutia, nazývaná aj nové ženské hnutie, sa spája najmä so ženským študentským hnutím „68“. Samelová poukázala na to, že ženy v tomto období odmietali akceptovať svoju jedinou rolu matky a ženy v domácnosti a chceli sa viac angažovať v politike (Samelová, 2000, s. 17). Z tohto dôvodu začali vznikať rôzne ženské centrá a politické spolky žien, v ktorých sa čoraz viac dostávala do popredia téma jazyka. V 70. a 80. rokoch 20. storočia sa do centra pozornosti dostala otázka použitia jazyka vo verejnej sfére. Kritizoval sa sexistický a diskriminačný obsah niektorých slov. V tomto období prejavili pracovné skupiny na rôznych nemeckých univerzitách snahu vypracovať jazykovo-politické usmernenia, aby tak podporili nesexistické používanie jazyka. Prvé oficiálne návrhy na používanie rodovo vyváženého jazyka vznikli na úradoch a ministerstvách a stali sa predmetom intenzívnych diskusií rôznych feministických, nefeministických, lingvistických či nelingvistických konferencií a kolokvií (porov. Kegyesne Szekeres, 2005).

V roku 1980 vyšli v Nemecku prvé usmernenie s názvom „*Usmernenia na zamedzenie používania sexistického jazyka*“ (*Richtlinien zur Vermeidung des sexistischen Sprachgebrauchs* (Trömel-Plötz, Pusch, Hellinger, Guentherodt, 1980), v ktorom autorky apelovali najmä na tvorcov právnych textov, rôznych nariadení, formulárov, pracovných inzerátov, učebníc, rozhlasových a televíznych textov, aby používali rodovo vyvážený jazyk. Základnou požiadavkou bolo zviditeľnenie žien a symetrický spôsob označovania žien a mužov v jazyku. Christine Bierbach a Marlis Hellingerer vypracovali v roku 1993 na žiadosť UNESCO odporúčania s názvom „*Jeden jazyk pre obidve pohlavia - pokyny pre nesexistické používanie jazyka*“ (*Eine Sprache für beide Geschlechter – Richtlinien für einen nicht-sexistischen Sprachgebrauch*). Usmernenia sa zaoberali lexikálnymi a gramatickými pravidlami a zahŕňali pravidlá slovotvorby (najmä na označenia osôb ženského rodu), pravidlá týkajúce sa výberu formy pre jazykovo vyvážené vyjadrovanie, pravidlá kongruencie (najmä pri zámenách a podstatných menách označujúcich osoby) a štylistické pravidlá (na odstránenie asymetrie v jazyku). Prvé dokumenty, ktoré vznikli v oblasti feministickej jazykovej politiky slúžili ako vzor a predloha pre mnohé ďalšie v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku. Usmernenia v týchto krajinách boli vypracované z poverenia ministerstiev, súdov alebo iných inštitútov (porov. Štefaňáková, 2020, s. 94).

V Rakúsku sa diskusia ohľadom používania rodovo vyváženého jazyka začala neskôr ako v Nemecku. Prvé usmernenie s názvom „*Lingvistické odporúčania o rovnakom jazykovom zaobchádzaní žien a mužov vo verejnej oblasti*“ (*Linguistische Empfehlungen zur sprachlichen Gleichbehandlung von Frau und Mann im öffentlichen Bereich*). vydalo Ministerstvo sociálnych vecí v roku 1987. Z poverenia ministerstva vyšlo na konci 90. rokov 20. storočia ďalšie usmernenie s názvom „*Kreatívne formulovanie. Návod na rodovo vyvážené používanie jazyka*“ (*Kreatives Formulieren. Anleitungen zu geschlechtergerechtem Sprachgebrauch* (porov. Kargl a kol., 1997).

Tieto usmernenia boli niekoľkými z mnohých, ktoré vydali rôzne inštitúcie (napr. vydavateľstvá, odborné združenia, odborové organizácie) v 90. rokoch 20. storočia ako odporúčania vo forme príručiek alebo brožúr. Na univerzitách sa v tomto období vytvorili pracovné skupiny, ktoré formulovali a vydávali návody na používanie rodovo vyváženého jazyka. Tie platia na univerzitách dodnes ako záväzné pri formulovaní oficiálnych dokumentov, vyhlásení, pokynov a usmernení pre študentov či študijného poriadku. V rokoch 2000 až 2002 rakúska spolková vláda prijala niekoľko smerníc, podľa ktorých sa v zmysle stratégie *gender mainstreaming* musí venovať osobitá pozornosť uplatňovaniu rodovo vyváženého jazyka vo všetkých rezortoch. Uznesením ministerskej rady z 2. mája 2001 o „rodovo vyváženom používaní jazyka na všetkých federálnych ministerstvách“ sa ministerstvá zaviazali k tomu, že v jazyku budú zohľadňovať obe pohlavia (porov. Štefaňáková, 2020, s. 99).

Vo Švajčiarsku vznikli prvé usmernenia a odporúčania týkajúce sa používania rodovo vyváženého jazyka v 80. rokoch 20. storočia. Vo feministických kruhoch a jazykovedných spolkoch sa o rovnoprávnom zaobchádzaní mužov a žien v jazyku začalo diskutovať už v 70. rokoch 20. storočia, trvalo ale dlhšiu dobu, kým sa táto problematika preniesla aj do sféry jazyka verejnej správy a práva. V roku 1981 bol vo švajčiarskej ústave referendum prijatý *Článok o rovnoprávnom zaobchádzaní* (Gleichstellungsartikel, článok 8 ods. 3). Táto téma sa dostala do povedomia ale len koncom 80. rokov, keď vznikla pracovná skupina poverená vypracovaním pravidiel na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka vo verejnej sfére. V roku 1991 vyšla správa „Rovnaké zaobchádzanie so ženou a mužom v právnom a administratívnom jazyku“ (*Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann in der Gesetzes- und Verwaltungssprache*), v ktorej sa poukazovalo na možnosti a hranice používania rodovo vyváženého jazyka a opisovali sa kreatívne riešenia na používanie rodovo vyváženého jazyka pre tri švajčiarske úradné jazyky (pozri Adamzik a Alghisi, 2017). Snahou bolo najmä obmedziť používanie generického maskulina a umožniť uplatnenie rôznych stratégií na rodovo vyvážené používanie jazyka. V roku 1993 Spolková rada ustanovila, že odporúčania tejto správy by sa mali zásadne implementovať do jazyka verejnej správy a právneho jazyka, pričom mali byť záväzné pre všetky texty vydávané v nemčine (Schweizerischer Bundesrat, 1993). Na základe tejto požiadavky boli následne vypracované usmernenia pre tri hlavné úradné jazyky, ktoré sa podrobne zaoberajú možnosťami použitia rodovo vyváženého jazyka: najskôr bolo vypracované usmernenie v nemeckom jazyku (Schweizerische Bundeskanzlei, 1996), potom nasledovalo usmernenie vo francúzskom jazyku (2000) a talianskom jazyku (2012). Téma rovnoprávného zaobchádzania žien a mužov v jazyku a uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka sa ale v týchto jazykoch posudzuje rozdielne (porov. Štefaňáková, 2020, s. 102).

Z predchádzajúceho výkladu je zrejmé, že v nemecky hovoriacom prostredí prebieha posledné desaťročia intenzívna diskusia týkajúca sa používania rodovo vyváženého jazyka. Poukazuje sa najmä na nadmerné používanie generického maskulina ako zástupného mužského rodu. Problematikou zobrazovania rodovej rovnosti v nemčine sa zaoberali vo svojich publikáciách viacerí autori. Odporúčania boli vydané aj na mnohých nemeckých a rakúskych univerzitách, napr. na Univerzite Kolín/nem. Universität zu Köln (*Odporúčania Univerzity v Kolíne nad Rýnom*, 2009), na Východobavorskej technickej vysokej škole v Regensburgu/nem. Ostbayerische Technische Hochschule Regensburg/*Príručka pre rodovo vyvážený jazyk, OTH Regensburg*, (2016), na Univerzite v Lipsku/nem. Universität Leipzig a Univerzite v Potsdame/Universität Potsdam/*Smernice pre rokovací poriadok* (2013), na Univerzite Johanna Keplera v Linci/nem. Johannes Kepler Universität Linz, na Dunajskej univerzite v Kremse/nem. Donau-Universität Krems a pod. Usmernenia ohľadom používania rodovo korektných jazykových foriem ponúka aj slovník *DUDEN: Richtig gendern. Wie Sie angemessen und verständlich schreiben/DUDEN: Správne použitie rodu v jazyku. Ako primerane a zrozumiteľne písať*. (2017). Okrem toho v nemecky hovoriacom prostredí vznikli ďalšie usmernenia alebo odporúčania, napr.: *Návod na rodovo korektné formulovanie v nemčine v rámci inštitúcie „Schweizerische Bundeskanzlei“*, ktorý vyšiel v roku 2009 pod názvom *Návod na rovnaké zaobchádzanie v jazyku/Leitfaden zur sprachlichen Gleichbehandlung*, ďalej *Smernice na rodovo*

korektné vyjadrovanie pre krajinskú správu Južného Tirolska – Bolzano/Richtlinien für eine geschlechtergerechte Sprache in der Südtiroler Landesverwaltung – Bozen (2012) alebo príručka pre rakúske ministerstvá, opierajúca sa o Zákon rovnoprávnosti mužov a žien s názvom *Rodovo korektný jazyk v Rakúsku/nem. Gendergerechte Sprache in Österreich* (1993). Dôležité usmernenia obsahuje aj Stanovisko nemeckých spravodajských agentúr k používaniu rodovo korektného jazyka (podľa Bericht und Vorschläge der AG „Geschlechtergerechte Schreibung“ zur Sitzung des Rats für deutsche Rechtschreibung am 16. 11. 2018 – Revidierte Fassung aufgrund des Beschlusses des Rats vom 16. 11. 2018 [Správa a návrhy pracovného združenia „Rodovo vyvážené písomný jazyk“ zo zasadania Rady pe nemecký pravopis dňa 16.11.2018 – Upravené znenie na základe ustanovenia Rady zo 16.11.2018]).⁷

Početné usmernenia a odporúčania poukávajú na rôzne možnosti riešenia rodovej nerovnosti a implementáciu rodovo vyváženého jazyka, ktoré možno zhrnúť do nasledovných prístupov: rodová špecifikácia/zviditeľnenie rodu, rodová neutralizácia a rôzne kreatívne riešenia. Na rozdiel od stratégie rodovej špecifikácie, ktorá poukazuje na rozmanitosť pohlaví, neutrálne formulácie v nemčine (rovnako ako v slovenčine) pohlavie zneviediteľňujú. Na zviditeľnenie žien a mužov v nemeckom jazyku v súčasnosti existujú nasledovné spôsoby: *člen ženského alebo mužského rodu pred podstatným menom alebo spodstatným prídavným menom (die/der Verwaltungsangestellte/die Verwaltungsangestellten – (tá) administratívna pracovníčka/(ten) pracovník/ (tí) administratívni poradcovia), upresňujúce prívlastky „weiblich“/ženský alebo „männlich“/mužský, ktoré poskytujú dodatkovú informáciu o tom, či ide o ženský alebo mužský rod (weibliches/männliches Personal – ženský/mužský personál), rodovo špecifická prípona pre ženský a mužský rod (Bibliothekarin/Bibliothekar), slová odkazujúce na ženský alebo mužský rod na základe svojho významu alebo slová obsahujúce „Mann“, „Frau“ (Kaufrau/Kaufmann – obchodníčka/obchodník), vymenovania oboch pohlaví v celom znení v páre prostredníctvom spojky (die Besucherinnen und Besucher/návštevníčky a návštevníci), splitting: dvojité označenia osôb s lomkou (die Autorin/der Autor alebo Autor/in/autorka/autor), splitting: dvojité označenia osôb so zátkou (Lehrer(in)/učiteľ(ka), Kolleg(inn)en/kolegovia+kolegyně), Binnen-/Vl'ké I pred koncovkou (MitarbeiterInnen, ein/e HerausgeberIn – porov. Štefaňáková, 2020). V dôsledku zviditeľnenia problematiky intersexuality a transsexuality sa v nemecky hovoriacom prostredí začalo poukazovať na to, že binárny systém resp. existencia dvoch pohlaví mužov a žien už v jazyku nepostačuje a na zobrazenie celého spektra pohlaví v nemčine sa začali používať najmä jazykové formy s názvom „Gender-Gap“ „_“ (rodový podtržník – Student_innen), Gender-Sternchen „*“ (rodová hviezdička – Student*innen) a tzv. „X-Form“ (StudierX, ProfessX (porov. Štefaňáková, 2020, s. 148). Pri stratégii rodovej neutralizácie v nemčine možno použiť napr. nasledovné spôsoby: názvy abstrahujúce od biologického rodu (die Person/osoba, der Mensch/človek, das Mitglied/člen, die Leute/ludia, die Eltern/rodičia, die Geschwister/súrodenci, die betroffene Person/osoba, ktorej sa to týka, das stimmberechtigte Mitglied/člen oprávnený voliť), podstatné meno v tvare prídavia prítomného (Lehrende/vyučujúci, Interessierte/zájemcovia, Promovierende/promujúci, opis pomocou väzby s podstatným menom (Fachbereichsleitung/odborné vedenie), označenie funkcie, úradu alebo skupiny namiesto označenia osôb (das Rektorat/rektorát, das Dekanat/dekanát). Na vyjadrenie rovnosti rodov v nemčine možno použiť aj ďalšie kreatívne riešenia, ktorými je možné vyjadriť rod neutrálne, napr.: odvodené slová s koncovkou -ung, -ion, -ium, -kraft (Wir suchen Personen, die kompetent in der Softwareberatung sind./Hľadáme osoby kompetentné pre prácu v oblasti softvérového poradenstva. namiesto Wir suchen kompetente Softwareberater/Hľadáme kompetentných softvérových poradcov), použitie trpného rodu (Für das Archiv wurde eine neue Benützungordnung erarbeitet./Pre archív bol vypracovaný nový knižničný poriadok. namiesto Die Mitarbeiter des Archivs erarbeiteten eine neue Benützungordnung./Spolupracovníci vypracovali nový knižničný poriadok), prídastie minulé alebo prídavné meno (herausgegeben*

⁷ https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdr_2018-11-28_anlage_3_bericht_ag_geschlechterger_schreibung.pdf

von/vydané/i (kým) namiesto *Herausgeber/vydavateľ*) a pod. Otázkami použitia rodovo symetrického jazyka sa pravidelne zaoberá aj *Rada pre nemecký pravopis/Rat für Deutsche Rechtschreibung*, ktorá 16. novembra 2018 vydala oficiálne odporúčania k používaniu rodovo vyváženého jazyka – *Empfehlungen zur „geschlechtergerechten Schreibung“ – Beschluss des Rats für deutsche Rechtschreibung vom 16. November 2018*.

Rada pre nemecký pravopis vypracovala všeobecné odporúčania pre oblasti a druhy textov, v ktorých je táto problematika relevantná, napr. zmluvy, úradné dokumenty, oficiálne texty (zákony, nariadenia atď), prednášky, príhovory, komunikácia vo verejnom priestore, akými sú školy či vysoké školy. Reagovala tak na časté otázky verejných inštitúcií a súkromných osôb, ako správne používať rodovo vyvážený jazyk. Cieľovými skupinami takýchto odporúčaní sú z pohľadu Rady najmä vydavateľstvá, tlač, verejná správa, súdnictvo a tiež grémiá, ktoré vypracovávajú učebné plány. Uvedené odporúčania zahŕňajú najmä označovanie mužského a ženského rodu, ale v prípade potreby aj iné pohlavia. Tie ale nie sú záväzné, keďže *Rada pre nemecký pravopis* nemá kompetenciu ustanovovania noriem. Jej odporúčania reflektujú požiadavku presadiť rovnaké zaobchádzanie s pohlaviami. Odporúčané sú najmä dvojité označenia osôb a rodovo neutrálné formulácie so snahou vyhýbať sa používaniu generického maskulina v čo najväčšej možnej miere. Pokiaľ ide o skrátené tvary, existujú rôzne návrhy, v popredí však stojí tzv. „Binnen-I“/veľké I pred koncovkou označenia osôb. Pri používaní skrátených foriem je relevantný aktuálny druh textu a tiež gramatické, syntaktické a štylistické kritériá. Pri uplatňovaní rodovo vyváženého jazyka v textoch odporúča *Rada pre nemecký pravopis* brať do úvahy nasledujúcich šesť kritérií, a síce texty by mali byť korektné po vecnej stránke, zrozumiteľné a čitateľné, vhodné aj na čítanie nahlas, zaručovať právnú istotu a jednoznačnosť, uplatniteľné v nemecky hovoriacich krajinách s viacerými úradnými a menšinovými jazykmi a mali by tiež čitateľom, resp. poslucháčom zabezpečiť možnosť koncentrácie na vecné obsahy a kľúčové informácie. Okrem toho je potrebné venovať pozornosť rozdielnym cieľovým skupinám a funkciám textov. V oblasti jazyka verejnej správy a práva sa Rada snaží svojimi odporúčaniami v najväčšej možnej miere prispieť k jednotnosti a zrozumiteľnosti pravopisu v nemecky hovoriacom priestore (porov. Štefaňáková, 2020, s. 141). Na báze korpusových analýz *Rada pre nemecký pravopis* odporúča používať všetky už etabované jazykové formy na rodovo vyvážené označenie osôb pomocou štylistických a gramaticko-syntaktických stratégií. Nimi sa môžu opisovať okrem mužského a ženského pohlavia aj iné pohlavia. Vhodné sú všetky štylisticko-tvorivé jazykové prostriedky. Vhodné je ale vyvarovať sa viacnásobnému používaniu dvojitých označení osôb. Každý tvorca textu musí v súlade s odporúčaniami sám zvážiť, akú kombináciu štylistických a gramaticko-syntaktických stratégií bude používať. Opodstatnené je aj používanie *generického maskulina* napr. v informačných textoch. Na báze korpusových analýz rôznych druhov textov *Rada pre nemecký pravopis* odporúča používať na označenie dvoch pohlaví skrátené tvary pomocou tzv. Splittingu s lomkou (napr. *Lehrer/in*, *Lehrer/-in*), so zátvorkou (napr. *Lehrer(in)*), ako aj s použitím tzv. „Binnen-I“, teda veľkého I pred koncovkou. Tvary s hviezdikou (*) sa na báze korpusových analýz momentálne používajú prevažne na vysokých školách ako skrátená forma písania zahŕňajúca mužov aj ženy, ale aj osoby ďalších pohlaví (inter, trans). X-tvar, ako aj podčiarkovník sú podľa korpusových analýz rozšírené len v určitých skupinách a komunitách a z veľkej časti nezodpovedajú kritériám Rady na korektné písanie textov.⁸

Príspevkom do oblasti skúmania rodovo vyváženého nemeckého jazyka je aj náš výskum zameraný na uplatňovanie vybraných spôsobov rodovo symetrického označenia osôb v textoch

⁸ Bericht und Vorschläge der AG „Geschlechtergerechte Schreibung“ zur Sitzung des Rats für deutsche Rechtschreibung am 16.11.2018 - Revidierte Fassung aufgrund des Beschlusses des Rats vom 16.11.2018/Správa a návrhy pracovného združenia „Rodovo vyvážený písomný jazyk“ zo zasadania Rady pre nemecký pravopis dňa 16.11.2018 - Upravené znenie na základe ustanovenia Rady zo 16.11.2018 (https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdr_2018-11-28_anlage_3_bericht_ag_geschlechterger_schreibung.pdf)

nemeckých, rakúskych a švajčiarskych novín a vo všetkých verejne dostupných korpusoch nemeckého písaného jazyka (okrem Wikipédie a nových akvizícií), ktorý sme realizovali v Nemeckom referenčnom korpuse DeReKo (porov. Štefaňáková, 2020). Našou snahou bolo poskytnúť obraz o používaní rodovo vyváženého jazyka v publicistickej oblasti vo vymedzenom časovom horizonte od roku 1990 po rok 2020, pričom sme na báze metódy korpusovej analýzy zisťovali výskyt vybraných rodovo vyvážených označení osôb v textoch troch preddefinovaných korpusov novín: „sz – *Süddeutsche Zeitung*, 1991-2019“, „dpr – *Die Presse*, 1991-2019“ a „zta – *Tages-Anzeiger*, 1996-2019“ a v korpuse všetkých verejne dostupných textov archívu písaného jazyka v Nemeckom referenčnom korpuse DeReKo s názvom „*W-ohne Wikipedia-öffentlich - alle öffentlichen Korpora des Archivs W (ohne Neuakquisitionen, ohne Wikipedia)*.“ Korpusy troch denníkov sme si vybrali s intenciou poskytnúť náhľad na daný jav kontrastívne v pluricentrickom kontexte, teda so zreteľom na použitie nemeckého jazyka v Nemecku, Rakúsku a vo Švajčiarsku. Pri analýze textov vybraných korpusov sme sa zamerali na zistenie výskytu jazykových stratégií na vyjadrenia rovnosti rodov v nemčine z hľadiska tvaru podstatných mien, ktoré odporúča *Rada pre nemecký pravopis* na báze korpusových analýz overovaním ich použitia v rôznych typoch textov. Rovnako ich odporúčajú aj iní odborníci v rôznych príručkách a návodoch na rodovo symetrické označenie osôb. Objektom nášho záujmu boli stratégie: *dvojité, párové označenie osôb v celom znení, splitting: koncovka ženského rodu za lomkou v jednotnom čísle, splitting: koncovka ženského rodu za lomkou v množnom čísle, splitting: koncovka ženského rodu v zátvorke, splitting: člen der/die pred pomenovaním osôb, Binnen-I/Velké I pred koncovkou, Gender Gap („_“): podčiarkovník pred koncovkou podstatných mien, Gender-Sternchen („*“): hviezdica pred koncovkou podstatných*, ktoré sme vyhľadávali pomocou vytvorených reťazcov znakov a metaznakov v systéme Cosmas II. Z nášho korpusového výskumu vyplynulo, že v textoch nemeckých, rakúskych a švajčiarskych novín sa v rôznej miere uplatňujú všetky vybrané odporúčané spôsoby na rodovo vyvážené označenie osôb, pričom zistené údaje nám umožnili porovnať výskyt rodovo vyvážených jazykových tvarov v rámci každého jedného korpusu, aj medzi korpusmi nemeckých, rakúskych a švajčiarskych novín navzájom. Zistili sme, že aj napriek odporúčaniu *Rady pre nemecký pravopis* obmedziť používanie dvojitých označení v písanom jazyku pre zachovanie plynulosti textu a tiež z hľadiska jazykovej ekonomie, sa vo všetkých korpusoch v najväčšej miere vyskytujú *dvojité/párové označenia osôb v celom znení*. Ako druhý najčastejší spôsob rodovo vyváženého označenia osôb sa vo všetkých denníkoch uplatňuje tzv. *Binnen-I/Velké I pred koncovkou* a tretím najpoužívaným spôsobom vo všetkých korpusoch novín sme zistili tzv. *Splitting – dvojité označenie osôb s lomkou*.

Záver

Cieľom predkladanej štúdie bolo poukázať na jazykovú politiku vo vzťahu k uplatňovaniu rodovo vyváženého jazyka v nemecky hovoriacom prostredí v kontexte európskej a medzinárodnej rodovej politiky a rodovej politiky v nemecky hovoriacich krajinách. S intenciou poskytnúť komplexný náhľad na daný jav sme opísali kľúčové pojmy *rodová rovnosť* a *rodová politika*. Následne sme skúmali legislatívny rámec rodovej rovnosti v Rakúsku, Nemecku a vo Švajčiarsku s akcentom na oblasť rodovo vyváženého jazyka a predstavili stratégie na rodovo vyvážené označenie osôb aj s odporúčaniami *Rady pre nemecký pravopis* na rodovo citlivé vyjadrovanie v nemčine. Použitie rodovo vyváženého jazyka v nemecky hovoriacom priestore sme podložili výsledkami nášho výskumu, ktorý bol zameraný na skúmanie rodovo vyvážených jazykových tvarov v publicistickej oblasti na báze korpusovej analýzy textov v nemeckých, rakúskych a švajčiarskych novinách. Zistené výsledky potvrdili už nastúpený trend zmien v nemeckom jazyku vo vzťahu k uplatňovaniu inkluzívneho, rodovo vyváženého jazyka. Náš výskum preukázal používanie všetkých odporúčaných spôsobov na rodovo vyvážené označenie osôb, čo je podľa nášho názoru výsledok cielenej jazykovej politiky vydavateľstiev nemeckých, rakúskych a švajčiarskych denníkov, v ktorej sa odrážajú aktuálne tendencie vývoja nemeckého jazyka vo vzťahu k rodovej politike a jazykovej politike na báze jazykového plánovania

prostredníctvom usmernení na používanie rodovo symetrického jazyka v príslušných nemecky hovoriacich krajinách.

Literatúra

- CVIKOVÁ, J. 2014. *Ako používať rodovo vyvážený jazyk. Možnosti, otázky, príklady*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR. [online] [cit. 2021-03-13] Dostupné na internete: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/5/9/9/1599_8a6542.pdf
- CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J., KOBOVÁ, Ľ., MAĎAROVÁ, Z., OSTERTÁGOVÁ, A., SATINSKÁ, L., VRÁBLIOVÁ, J., TERKANIČ, M. 2014. *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SROV. 183 s.
- DONČEVOVÁ, S. 2013. *Rodová politika: možnosti implementácie vo verejnej správe*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. 136 s.
- HÄBERLIN, S. SCHMID, R. WYSS, E. 1992. *Übung macht die Meisterin. Ratschläge für einen nichtsexistischen Sprachgebrauch*. München. 110 s.
- KARGL, M. A KOL. 1997. *Kreatives Formulieren: Anleitungen zu geschlechtergerechtem Sprachgebrauch*. Wien: Bundeskanzleramt, Abt. Schriftenreihe der Frauenministerin.
- KEGYESNE SZEKERES, E. 2005. Sprachlicher Sexismus und sprachliches Gender mainstreaming im Fokus der Europäischen Sprachenpolitik. In *European Integration Studies*, Volume 4. Number 2/200), Miskolc, s. 25 – 44. [online] [cit. 2021-03-04] Dostupné na internete: <http://arranca.org/ausgabe/28/performing-the-gap>
- KOBOVÁ, Ľ. 2010. Feministické je politické: problémy feministickej politickej teórie. In: KICZKOVÁ, Z., SZAPUOVÁ, M., ZEŽULOVÁ, J. 2010. *Úvod do rodových štúdií. (Gender mainstreaming vo vzdelávaní na vysokej škole)*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PIETRUCHOVÁ, O., MAGUROVÁ, Z. 2011. *Metodická štúdia sledovania legislatívnych úprav rodovej rovnosti vo vybraných krajinách EÚ a aplikácia v právnom poriadku SR*. Bratislava: Centrum vzdelávania Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny.
- SAMEL, I. 2000. *Einführung in die feministische Sprachwissenschaft*. 2. vyd. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- SPENDER, D. 1980. *Man Made Language*. London: Pandora Press.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. *Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu*. Monografia. Banská Bystrica: Belianum.
- TOLSTOKOROVA, A. 2009. *Gender Equality in Language and Communication. Human Rights Perspective*. Prednesené na výročnom stretnutí International Communication Association 25. 5. 2009. [online] [cit. 2020-09-14] Dostupné na internete: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/1/3/4/4/pages13444/p13444-1.php
- TRÖMEL-PLÖTZ, S., PUSCH, L. F., HELLINGER, M., GUENTHERODT, I. 1980. Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. In: *Linguistische berichte* 71, s. 1 – 7.

Kontakt

Mgr. Jana Štefaňáková, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Filozofická fakulta, Katedra germanistiky

Tajovského 51, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika

Email: jana.stefanakova@umb.sk

SÚČASNÉ PERSPEKTÍVY ROZVOJA POLITICKEJ LINGVISTIKY NA SLOVENSKU

CURRENT PERSPECTIVES OF POLITICAL LINGUISTICS DEVELOPMENT IN SLOVAKIA

RADOSLAV ŠTEFANČÍK

Abstrakt

Politická lingvistika síce nemá na Slovensku dlhú tradíciu, ale tak medzi lingvistami ako aj politológmi si našla svojich zástupcov. Hoci zástupcovia tejto vednej disciplíny publikujú svoje zistenia spravidla v rôznych domácich a zahraničných časopisoch, od roku 2016 sa na Ekonomickej univerzite v Bratislave koná každoročná konferencia s názvom Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Práve na tejto medzinárodnej vedeckej konferencii sa stretávajú vedúci osobnosti skúmajúce vzťah medzi jazykom a politikou. Cieľom tohto textu je identifikovať základné línie, ktorými sa uberá súčasná politická lingvistika. K záverom prichádzam po obsahovej analýze príspevkov z uvedenej konferencie.

Kľúčové slová: politická lingvistika, politika, lingvistika, politológia, politický jazyk.

Abstract

Political linguistics does not have a long tradition in Slovakia, but it has already found its representatives among both linguists and political scientists. Although representatives of this scientific discipline usually publish their findings in various domestic and foreign scientific journals, since 2016, an annual conference entitled Language and Politics. Between linguistics and Political Science has been held at the University of Economics in Bratislava. This international scientific conference brings together the leading scientific and academic figures to discuss the relationship between language and politics. The aim of this paper is to identify the basic lines that political linguistics is currently taking in Slovakia. I come to conclusions after the content analysis of the papers from the conference Language and Politics. Between Linguistics and Political Science.

Keywords: political linguistics, politics, linguistics, political science, political language.

Úvod

V roku 2016 sa na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave konala prvýkrát medzinárodná vedecká konferencia s názvom Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Pôvodne malo ísť o malú, komornú konferenciu, na ktorej mali zástupcovia dvoch vedných disciplín – lingvistiky a politológie – predstaviť svoje pohľady na ten istý objekt výskumu – jazyk politiky. Keďže zborník z konferencie bol niekoľko mesiacov po jeho vydaní indexovaný v databáze Web of Science, rozhodli sa usporiadatelia podujatie zopakovať aj nasledujúci rok. V súčasnosti má táto konferencia za sebou piaty ročník. Hoci ten jubilejný – piaty ročník – mal byť v roku 2020 slávnostný, nakoniec sa oslava z objektívnych príčin – pandémie ochorenia COVID-19 – nekonala. Konferencia prebehla vo virtuálnom priestore a jej usporiadatelia veria, že v roku 2021 sa budú môcť stretnúť s pravidelnými účastníkmi tohto podujatia na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave opäť, a konečne osobne.

Cieľom príspevku je nadviazať na tradíciu tohto medzinárodného vedeckého podujatia a identifikovať základné línie, ktorými sa politická lingvistika v súčasnosti na Slovensku uberá.

Keďže politická lingvistika je hraničná disciplína nachádzajúca sa medzi lingvistikou a politológiou (Dulebová, 2011, Zavrl, 2016), budem si všímať tak témy, ktoré predstavujú

odborníci z politológie, prípadne iných spoločensko-vedných disciplín, ako aj témy, ktorými sa zaoberajú lingvisti. Prvý pokus predstaviť podobu nielen slovenskej, ale aj českej politickej lingvistiky, uskutočnila vo svojej štúdii z roku 2011 slovenská rusistka Irina Dulebová (2011) na základe analýzy desiatok rôznych publikácií uverejnených v rozličných časopisoch a zborníkoch. Tento text ale nestojí na analýze publikácií uverejnených v rozličných zdrojoch, naopak ako výskumný materiál poslúži päť zborníkov z menovanej interdisciplinárnej konferencie venovaných primárne práve tejto oblasti výskumu. Hlavnou výskumnou metódou tak bude obsahová analýza publikovaných článkov v konferenčnom zborníku *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie I až V*. Ako vzor analýzy jednotlivých zborníkov mi poslúži štúdia slovenskej politologičky Viery Žuborovej (2016), ktorá podrobila obsahovej analýze dva slovenské politologické časopisy. Keďže účastníci konferencie *Jazyk a politika...* neboli iba slovakisti, naopak väčšinu tvorili učitelia a bádatelia rôznych cudzích jazykov, zaujíma ma otázka, čomu sa venujú okrem slovakistov aj germanisti, rusisti, anglisti, hispanisti, či nachádzajú spoločné témy, alebo sa ich záujem primárne venuje jednému konkrétnemu jazykovému areálu. Svoj príspevok chápem ako vklad do rozvoja slovenskej politickej lingvistiky. Desať rokov od publikovania priekopníckej štúdie venovanej tejto otázke (Dulebová, 2011) považujem za dostatočne dlhé obdobie na to, aby sme sa pozreli na vývoj politickej lingvistiky na Slovensku znovu. A to najmä v situácii, kedy sa už päť rokov pravidelne koná konferencia venovaná primárne výskumu vzťahu medzi jazykom a politikou. Práve výstupy z tohto zborníka dnes slúžia ako jeden z hlavných ukazovateľov základného smerovania tejto stále pomerne novej vednej disciplíny.

Politická lingvistika. Ako ju definovať?

Jazyk a politika patria od nepamäti k sebe, preto je prirodzené, že sa o vzťah politiky a jazyka (Spišiaková, 2019) zaujímajú autori z rôznych vedných disciplín. Nejde teda iba o objekt výskumu lingvistov, naopak jazyk politiky si všimajú aj filozofi, psychológovia, historici a v neposlednom rade aj politológovia. Bola teda len otázka času, kedy sa v prostredí humanitných a spoločenských vied vytvorí vedná disciplína, ktorej primárny objekt skúmania bude práve jazyk politiky. V súčasnej vede je ňou politická lingvistika, ku ktorej sa ako synonymum používa aj výraz politolingvistika (z nemeckého *Politolinguistik*) (Adamka, 2016). V nemeckých podmienkach výskumu vzťahu medzi jazykom a politikou je za autora pojmu tohto považovaný lingvista Armin Burkhardt (1996). Ďalší nemecký autor Josef Klein (1998) považuje politickú lingvistiku za súčasť aplikovanej lingvistiky, preto ju vníma ako „empirickú vedu“ (Klein, 1998, s. 190).

Podľa Pavla Adamku (2016) sa politická lingvistika formovala na pomedzí politológie a lingvistiky, pričom politológiu zdôrazňuje ako prvú disciplínu v tomto vzťahu. A to zrejme z dôvodu, že pôvod politickej lingvistiky nachádza v skúmaní uvažovania autorov, ktorých texty sú dnes povinným čítaním študentov politológie (prípadne politickej sociológie), ako napríklad George Kennan, Walter Lippmann, Paul Felix Lazarsfeld alebo George Orwell. „V súčasnosti sa ciele politickej lingvistiky definujú podstatne širšie: stanovenie zákonitostí vzájomného pôsobenia spoločensko-politických udalostí na zmeny v jazyku a naopak, t. j. skúma sa nie len jazyk využívaný v politických cieľoch (diskurzívna analýza politických prejavov), ale i vzájomné pôsobenie jazyka na politiku ako takú“ (Adamka, 2016, s. 13).

Podľa Iriny Dulebovej politická lingvistika „patrí v súčasnom svetovom lingvistickom bádani k najdynamickejšie sa rozvíjajúcim a najproduktívnejším vedeckým smerom. Výskum využívania jazykových prostriedkov v zápase o politickú moc a v manipulácii spoločenským vedomím je, pravda, len jedným z aspektov skúmania širšej problematiky vzťahu medzi jazykom, komunikáciou a myslením, avšak predstavuje mimoriadne atraktívny výsek tejto problematiky aj v krajinách strednej a východnej Európy, pretože sa priamo dotýka verejnej komunikácie a širokých vrstiev spoločnosti v stále relatívne nových podmienkach politickej plurality“ (Dulebová, 2011, s. 1).

Podľa nemeckého lingvistu Armina Burkhardta (1996) spôsob výskum v rámci politickej lingvistiky sa môže niekedy prikláňať viac k politológii, inokedy zasa k lingvistike. Príklon k jednej, či druhej disciplíne bude závisť od toho, akú problematiku autori práve skúmajú, prípadne z ktorej vednej oblasti daný bádateľ pochádza. Spoluprácu lingvistov s politológmi považuje Burkhardt pre formovanie politickej lingvistiky za nevyhnutnú. Keďže Burkhardt v polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia konštatoval nedostatočný záujem zástupcov politickej vedy o túto oblasť výskumu, apeloval na intenzívnejšie zapojenie práve politológov do výskumu jazyka politiky. Politologické kompetencie pri výskume objektu politickej lingvistiky predpokladá aj Paul Danler (2020). Pri výskume politických textov, či v písanej alebo verbálnej podobe, totiž nejde len o výskum jazyka, ale do určitej miery aj o výskum politiky.

Ak sa pozrieme na výskum jazyka a politiky na Slovensku, je evidentné, že tento nedostatočný záujem politológov pretrvával dlho aj na Slovensku. Politická lingvistika bola zväčša záležitosťou lingvistov a len sporadicky sa v politologických prácach objavil záujem o výskum vzťahu medzi politikou a jazykom. Žuborová (2016) napríklad pri dôkladnej analýze obsahu dvoch slovenských časopisov identifikuje za obdobie 2001 až 2015 identifikuje len štyri články venované politickej komunikácii, tieto sa však primárne nevenujú politolingvistickej analýze jazyka politiky. Tento pôvodný nezáujem o jazyk politiky sa však rýchlo mení, a to v prvom rade pod vplyvom väčšieho záujmu o výskum politického diskurzu (Androvičová, 2015, Štefančík, Hvasta, 2019).

Ak sa vrátíme späť k cieľom politickej lingvistiky, všeobecne sa vedecký záujem v rámci tejto vednej disciplíny orientuje do troch veľkých oblastí: lexiky, rétoriky a pragmatiky. V lexikálnej rovine sa výskum jazyka politiky zameriava na politické heslá a slogany, na proces používania slov v určitých politických kontextoch a diskurzno-sémantické otázky. Aktuálna politická lingvistika sa zameriava na výskum jazykových stratégií, v ktorých je možné pozorovať cielené používanie, prípadne naopak, cielené vyhýbanie sa určitým slovným výrazom (Niehr, 2014). Autori v tomto kontexte rozlišujú niekoľko druhom politických slovníkov: inštitucionálny, rezortný, ideologický a slovník bežnej politickej interakcie. Dôležitou súčasťou politickej lingvistiky je vymedzovanie vlajkových a stigmatických slov. Z pohľadu rétoriky sa pozornosť sústreďuje na výskum metafor, eufemizmov a rétorických figúr. Zaujímavou sa napríklad javí, ako politici obsadzujú niektoré výrazy, ako sa k nim hlásia a privlastňujú si ich (Niehr, 2014). Na druhej strane je ale rovnako otázne, aké komunikačné stratégie volia politici, aby pojmami pomenovali ten istý politický jav. Demisia Igora Matoviča môže byť jednou stranou vnímaná ako štátnické gesto, iní budú na ňu nazerať ako na absenciu schopnosti viesť vládu. Zatiaľ čo Robert Fico zvykol hovoriť o Radičovej vláde ako o zlepci, v politologickej literatúre išlo o typickú koalíčnú vládu. Robertovi Fico sa ale podarilo medzi svojimi voličmi presadiť výraz nesúci negatívnu konotáciu, hoci na čele podobnej vlády stál po roku 2016 aj on sám. Napokon v pragmatickej rovine sa politická lingvistika snaží uchopiť „komplexnosť“ a prepojenie jednotlivých komunikačných javov (Liphardt, 2005, s. 12). V pragmatickej perspektíve ide v prvom rade o otázku, ako sa politické výrazy používajú v konkrétnych komunikačných situáciách (Štefančík, Dulebová, 2017). Ako ukážem v nasledujúcej analýze, všetky tri úrovne výskumu jazyka politiky je možné identifikovať aj v zborníkoch zo skúmanej konferencie.

Politolingvistická tradícia na Ekonomickej univerzite v Bratislave

Keďže objektom výskumu pracovníkov Fakulty aplikovaných jazykov je jazyk v jeho aplikovanej podobe, je pochopiteľné, že táto vedná disciplína si svoje uplatnenie práve na tomto pracovisku. Za priekopníčku tejto disciplíny na pôde Ekonomickej univerzity považujem jej bývalú internú pracovníčku docentku Irinu Dulebovú, ktorá v súčasnosti prednáša na Univerzite Komenského v Bratislave. Irina Dulebová využila svoje politologické i lingvistické vzdelanie, a preto sa jej vedecký záujem uberal pochopiteľne práve týmto smerom. Jej publikačné výstupy v oblasti politickej lingvistiky sú mimoriadne bohaté, pričom vo svojich analýzach sa okrem tradičných mien politického diskurzu ako van Dijk, Wodak alebo Foucault opiera najmä o zdroje

z rusky hovoriaceho areálu, kde je výskum vzťahu jazyka a politiky na mimoriadne vysokej úrovni a teší sa medzi akademikmi veľkému záujmu. Osobitne hodnotné sú jej vedecké state k definovaniu politického diskurzu (Dulebová, 2012b, 2013), k téme politickej korektnosti a eufemizácie (Dulebová, 2012a), k bezpečnosti v politickom diskurze (Dulebová, 2016), či k výskumu precedenčných výrazov v ruskom politickom diskurze (napr. Dulebová, 2018a). Do histórie slovenskej politickej lingvistiky sa určite zapíše jedným z prvých pokusov zmapovať stav výskumu v oblasti politickej lingvistiky (Dulebová, 2011), aktualizovaný v roku 2018 (Dulebová, 2018b). Netreba zabudnúť ani na jednu z jej ostatných monografií publikovaných v spolupráci s docentkou Ninou Cingerovou na tému jazyka a konfliktu (Cingerová, Dulebová, 2019).

Irina Dulebová bola dlho jedinou zamestnankyňou Ekonomickej univerzity v Bratislave, ktorá sa primárne zaujímala o vzťah jazyka a politiky. V každom prípade je potrebné význam jej výstupov vyzdvihnúť, pretože práve ona položila základy výskumu politického jazyka. Na týchto základoch už nebolo zložité stavať ďalej. Výraznejší krok však bol zaznamenaný až v roku 2016, kedy Fakulta aplikovaných jazykov v spolupráci s Ústavom politických vied SAV a Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku pri SAV usporiadali konferenciu s názvom Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.

Táto konferencie mala byť len jednorazovým vedeckým podujatím, ale vzhľadom na to, že zborník z konferencie bol prijatý po posúdení do databázy Web of Science, rozhodli sa organizátori usporiadať druhý a následne ďalšie ročníky konferencie s rovnomeným názvom. Keďže konferencia sa primárne venuje vzťahu politiky a jazyka, témy jednotlivých príspevkov sú tematicky príbuzné. Prostredníctvom analýzy jednotlivých kľúčových slov môžeme identifikovať, ktorým témam sa autori venovali primárne. V roku 2016, teda v prvom ročníku konferencie, zborník otvárali témy, ktoré sa venovali definíciám základných pojmov ako politický jazyk (funkcie, oblasti) a politická lingvistika. Objavili sa aj témy spojené s výskumom politického diskurzu. Keďže k pravidelným účastníkom sa zaradili rusisti, viacero príspevkov sa venovalo témam k výskumu práve tohto jazykového areálu. Z priloženého word cloudu však vyplýva, že okrem anglického jazyka je dôležitým výskumným jazykom aj angličtina. Vzhľadom na charakter konferencie je pochopiteľné, že k dominantným výrazom v kľúčových slovách sa stal adjektív politický (tak v slovenskom ako aj anglickom jazyku).

Okrem toho, že v roku 2017 sa niektoré témy podobali, noví účastníci priniesli nové pohľady na nové oblasti výskumu politickej lingvistiky. Politický diskurz sa stal dominantným objektom výskumu účastníkov konferencie. Podľa Iriny Dulebovej (2012, s. 1) „analýza politického diskurzu zvyčajne prekračuje nielen hranice konkrétneho textu, ale aj hranice vedných disciplín a nadobúda charakter interdisciplinárneho výskumného smeru“. Je preto pochopiteľné, že súčasťou interdisciplinárnej konferencie Jazyk a politika... výskumníci z rôznych vedných disciplín predstavujú vlastný výsledky rôznych typov diskurzu, v prvom rade politického diskurzu.

V odbornej literatúre sa stretneme s celým radom definícií politického diskurzu. Medzi popredných predstaviteľov výskumu politického diskurzu patrí aj holandský akademik Teun A. van Dijk, podľa ktorého politický diskurz identifikujú jeho aktéri alebo autori, v prvom rade politici. Veľká väčšina štúdií o politickom diskurze sa spravidla týka textu a prejavov profesionálnych politikov, resp. držiteľov významných politických inštitúcií, ako prezidenti a predsedovia vlád, členovia vlády, parlamentu alebo politických strán, a to na miestnej, národnej aj medzinárodnej úrovni (van Dijk, 1997). V tomto duchu sa uberať analýza aj účastníkov konferencie, ktorí sa zameriavajú na skúmanie aktérov svetovej politiky ako ruskí a americkí prezidenti, domáci politici, prípadne zástupcov konkrétnej politickej strany.

Obrázok 1: Kľúčové slová v roku 2016

V roku 2017 sa na analyzovanej konferencii v oveľa menšej miere objavoval pokus definovať jazyk politiky a politickú lingvistiku, naopak autori sa venujú konkrétnym témam ako politická korektnosť, politické metafory, manipulácia prostredníctvom jazyka, jazyk pravicového extrémizmu alebo politický marketing. K rusky hovoriacemu areálu sa jazyk politiky skúma aj na príklade nemecky hovoriacich štátov. Pre predstaviteľov výskumu cudzích jazykov je tak charakteristický príklon k tomu jazykovému areálu, ktorého jazyk učia, resp. vyučujú v ňom na svojom akademickom pracovisku. Napriek tomu, že v príspevkoch absentuje ambícia podrobiť jednotlivé jazykové javy vzájomnej komparácii, práve jednotlivé prípadové štúdie môžu v budúcnosti poskytnúť platformu pre komparatívny výskum.

Zo zborníka vyplýva záujem skúmať všetky tri roviny politického jazyka: lexikálnu, rétorickú i pragmatickú. Skúmané sú rôzne druhy politických textov: parlamentné prejavy, volebné prejavy, programové dokumenty, či rôzne vyjadrenia na verejných podujatiach. Nejde pritom len o dlhé politické prejavy, ale aj o kratšie verzie politických textov, až po krátke textové vyjadrenia na sociálnej sieti Twitter.

Na príklade príspevkov z tohto zborníka môžeme vidieť, aký široký je predmet výskumu politickej lingvistiky. V širšej perspektíve je to určite jazyk politiky, prípadne politický jazyk, ako ho definoval ešte v roku 1996 definoval Armin Burkhardt. Burkhardt (1996) ho identifikoval v štyroch oblastiach: v hovorení o politike, v politickom jazyku médií, jazyku politiky, teda vnútornú a vonkajšiu komunikáciu politikov, a napokon v jazyku byrokracie a súdnej zložky štátnej moci. Takéto členenie je však veľmi povrchné, nejde do hĺbky a neodhaľuje konkrétne situácie, od ktorých môže závisieť, aký typ jazyka, aké výrazové prostriedky použijeme. Je pochopiteľné, že jazyk politika sa bude líšiť od jazyka štátneho byrokrata, alebo sudcu ústavného súdu. Ale aj jazyk politika môže líšiť podľa toho, na akom mieste hovorí, čo hovorí a akému publiku svoje posolstvá adresuje. V neposlednom rade dôležitú úlohu zohrávajú aj politické podmienky, resp. politický režim. Hoci funkcia politického jazyka – persuázia – bude v oboch prípadoch rovnaká, spôsob, aký je jazyk použitý, bude iný. V nedemokratických režimoch sa používa inak, sú používané rozdielne lexikálne výrazy. Zatiaľ čo demokratických podmienkach hovoríme o volebnej kampani, v totalitnej forme vládnutia je forma presvedčania založená na

propagande. Táto spravidla vychádza z jednej ideológie, ktorá spravidla nemá konkurenciu, pretože vyznávať iné ideové východiská je zakázané.

Obrázok 2: Klúčové slová v roku 2017

V roku 2018 k dominantným téma patrila opäť politická korektnosť, politické metafory a frazeológia, výskum politického diskurzu, jazyka politiky v rusky hovoriacom areáli, ale objavujú sa aj nové témy spojené s výskumom politickej komunikácie nielen v nedemokratických, ale aj demokratických štátoch. Dôležité bolo aj zapojenie politológov z iného, než domáceho pracoviska (Gbúrová, 2018; Řádek, 2018). Okrem rusky a nemecky hovoriacich areálov boli zaznamenané aj príspevky, ktorých autori sa venujú otázkach vzťahu medzi jazykom a politikou v iných jazykových areáloch, ako frankofónny, hispánsky a samozrejme aj anglicky hovoriaci areál. Zborník tak svojimi príspevkami poskytuje významnú studnicu poznania pre tých, ktorí jazyk daného geografického areálu neovládajú.

V roku 2019 bol rokom s najväčším počtom príspevkov. K témam príspevkov patrila popri výskumu politického diskurzu alebo metafor a frazeologizmov, aj výskum idiolektov, rečových aktov, eufemizmov, dysfemizmov, neologizmov, prípadne jazyk pravicového populizmu a totalitných režimov. Skúmajúc politicko-ekonomický kontext mediálneho spravodajstva je podľa Niny Mockovej (2019) práve metafora „najpoužívanejšou figúrou podieľajúcou sa na vytváraní expresívnych obrazných pomenovaní“. Aj z tohto dôvodu jej lingvisti skúmajúci politický jazyk venujú v jednotlivých ročníkoch skúmaných zborníkov značnú pozornosť.

Osobitnú pozornosť je náležité venovať migračnému diskurzu. Ten je v podmienkach Slovenska pomerne novou témou, ale záujem o tento druh diskurzu narastá na Slovensku rýchlym tempom, a to nielen medzi lingvistami, ale aj medzi politológmi (Androvičová, 2015, Liďák, 2019). Migračný diskurz sa v krajinách západnej Európy venuje rôznym oblastiam medzinárodnej migrácie, v prvom rade prisťahovalectvu, integrácii a azylu. Na mieste je však aj otázka, ako uchopiť fenomény migrácie a jej aktérov (Niehr, 2020). Niehr (2020) uvádza, že v migračnom diskurze sa objavujú pri analýze migračných procesov najmä metafora spojená s vodou (*vlna*, *prílev*, *prúdiť*, *zaplaviť*, *zaplavené*). Podľa Kainza (2016) charakteristickým

Obrázok 4: Klúčové slová v roku 2019

Možno očakávať, že v ďalšom zborníku 2021 bude opäť táto téma do skupiny prioritných. Paradoxne, málo príspevkov sa venoval téme parlamentných volieb, ktoré sa na Slovensku v danom roku uskutočnili práve posledný februárový deň. Z tohto možno usúdiť, že téma pandémie koronavírusu zaujala aktérov konferencie v oveľa väčšej miere ako parlamentné voľby. Pritom práve volebná kampaň patrí medzi témy, ktorým sa politolingvisti venujú s veľkým záujmom.

Konferencia Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie mala pôvodne zostať len jednorazovým komorným vedeckým podujatím. Cieľom organizátorov nebolo masové podujatie, kde by sa príspevky venovali rôznym témam z rozličných oblastí. Realita však ukázala, že k vzťahu medzi jazykom a politikom je možné pristupovať z rôznych perspektív, a preto jedna konferencia na prezentovanie existujúceho poznania nestačí.

Keďže primárnym záujmom bolo prehliť poznatky zo sféry politickej lingvistiky, jej účastníci sa pravidelne opakujú, ale rady participujúcich sa zároveň aj rozširujú. Dominantnou krajinou, z ktorej účastníci pochádzajú podľa pracoviska (nie podľa štátnej príslušníci), bolo prirodzene Slovensko, nasledovala Česká republika a potom Ruská federácia. V troch rokoch sa tohto podujatia zúčastnili aj autori z Rakúska. Rok 2017 bol z pohľadu medzinárodného zastúpenia najsilnejším ročníkom. Okrem troch tradičných štátov a Ruska organizátori konferencie privítali aj autorov z Veľkej Británie a Maďarska.

aj z UPJŠ v Košiciach. Medzi autormi sme privítali aj zástupcov politickej geografie z Prešovskej univerzity v Prešove.

Krajina pôvodu/rok	2016	2017	2018	2019	2020 35
EU v Bratislave	14	24	20	19	13
UK v Bratislave	8	9	6	8	7
UKF v Nitre	2	5	3	9	-
PU v Prešove	3	6	6	4	4
TU v Košiciach	1	-	1	-	-
TnU AD v Trenčíne	1	1	1	6	-
UCM v Trnave	-	2	2	5	2
UMB v Banskej Bystrici	-	3	1	4	2
Akadémia PZ v Bratislave	-	1	-	-	-
UJS v Komárne	-	1	-	1	-
Slovenská akadémia vied	-	2	1	1	-
UPJŠ v Košiciach	-	-	1	-	-

Tabuľka 2: Pracovisko autorov príspevkov zo Slovenska Zdroj: vlastné spracovanie.

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo predstaviť formovanie politickej lingvistiky na základe analýzy konferenčných príspevkov z konferencie *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, ktorá sa koná od roku 2016 každoročne na Fakulte aplikovaných jazykov Ekonomického univerzity v Bratislave v spolupráci s Ústavom politických vied SAV a Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku pri SAV. Na základe analyzovaných konferenčných príspevkov je možné konštatovať, že vďaka tejto konferencii sa politická lingvistika na Slovensku pevne ukotvila, pričom práve túto konferenciou boli vytvorené základné predpoklady na jej ďalší rozvoj. Môžeme konštatovať, že toto podujatie výraznou mierou prispieva k formovaniu slovenskej politickej lingvistiky. Ak sa raz niekto v budúcnosti pokúsi o zmapovanie dejín tejto hraničnej vednej disciplíny, práve konferenciu *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* určite nebude môcť obísť.

Z analýzy vyplýva, že na Slovensku je politická lingvistika zatiaľ záležitosťou prevažne lingvistov, pričom zástupcovia politickej vedy sa v rámci tejto hraničnej vednej disciplíny objavujú len sporadicky. V zborníku z konferencie sa vyskytujú články, ktorých autori sú politológovia, títo sa však vzťahy jazyka a politiky nevenujú systematicky. V jednotlivých konferenčných zborníkoch tak publikujú len príležitostne, ale primárne sa venujú úplne iným, pre politológiu typickým témam (politické strany, nacionalizmus, politické systémy mikroštátov). Napriek tomuto konštatovaniu sa čoraz častejšie objavujú články analyzujúce politický diskurz na rôzne témy, v súčasnosti hlavne na tému medzinárodnej migrácie a pravicového populizmu. Práve tieto, zatiaľ len sporadické pokusy uchopiť politický diskurz aj z perspektívy politológa, vytvárajú predpoklad na naplnenie požiadavky nemeckého politolingvistu Armina Burkhardta (1996), formovať modernú politickú lingvistiku intenzívnou spoluprácou medzi lingvistami a politológmi. A práve konferencia *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* je realizovaním požiadavky v podmienkach slovenského humanitného a spoločensko-vedného výskumu.

Literatúra

- ADAMKA, P. 2016. Politická lingvistika. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, 2016, s. 11 – 19.
- ANDROVIČOVÁ, J. 2015. Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. In: *Sociológia*, roč. 47, č. 4, s. 319 – 339.
- BURKHARDT, A. 1996. Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. In: KLEIN, J.; DIEKMANN-SHENKE, H. (Hrsg.): *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin: De Gruyter, s. 75 – 100.
- CINGEROVÁ, N., DULEBOVÁ, I. 2019. *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- DANLER, P. 2020. *Der klassische Populismus Lateinamerikas. Politolinguistische Perspektiven auf Argentinien, Brasilien und Mexiko*. Bielefeld: transcript-Verlag.
- DULEBOVÁ, I. 2011. Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 2, č. 8.
- DULEBOVÁ, I. 2012a. Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.
- DULEBOVÁ, I. 2012b. K otázke politickej korektnosti a eufemizácie v masmediálnej komunikácii na Slovensku a v Rusku. In: HORVÁTH, M. (ed.) *Žurnalistika, médiá, spoločnosť* 2. Bratislava: Stimul, s. 148 – 157.
- DULEBOVÁ, I. 2013. K otázke definície pojmu politický diskurz. In: ONDREJKOVIČ, S. (ed.) *Sociolinguistica Slovaca 7, Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: Veda, s. 45 – 51.
- DULEBOVÁ, I. 2016. Bezpečnosť ako rečový akt: pohľad kodanskej školy. In: *Jazyk – kultúra – spoločnosť* 3 (vzájomné súvislosti). Nitra: FF UKF v Nitre, s. 49 – 52.
- DULEBOVÁ, I. 2018a. Vytváranie obrazu EÚ prostredníctvom literárnych precedenčných výrazov v ruskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 241 – 250.
- DULEBOVÁ, I. 2018b. Issledovanija v oblasti političeskoj lingvistiky v sovremennoj Slovakii. In: *Medialingvistika*, roč. 5, č. 2, s. 162 – 173.
- GBÚROVÁ, M. 2018. Zákon o úradnom jazyku z roku 1990 v kontexte slovensko-maďarských vzťahov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 304 – 313.
- KAINZ, L. 2016. *People Can't Flood, Flow or Stream: Diverting Dominant Media Discourses on Migration*. Dostupné online: <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2016/02/people-can't> (25. 3. 2021).
- KÁŠOVÁ, M. 2020. Politická koronalexika. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 152 – 162.
- KLEIN, J. 1998. Politische Kommunikation – Sprachwissenschaftliche Perspektiven. In: JARREN, O.; SARCINELLI, U.; SAXER, U. (eds.): *Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. Ein Handbuch mit Lexikonteil*. Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, s. 186 – 210.
- LAUKOVÁ, J., MOLNÁROVÁ, E. 2019. Migračný diskurz z pozície aktérstva. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 443 – 454.

- LIĐÁK, J. 2019. Politický diskurz o migrácii v Čechách a na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 455 – 462.
- LIPHARDT, E. 2005. *Aporien der Gerechtigkeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- MOCKOVÁ, N. 2019. Metafory v politicko-ekonomickom kontexte mediálneho spravodajstva. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 419 – 431.
- NIEHR, T. 2014. *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- NIEHR T. 2020. Migrationsdiskurs. In: NIEHR T.; KILIAN J.; SCHIEWE, J. (eds): *Handbuch Sprachkritik*. Stuttgart: J. B. Metzler, s. 225-232.
- ŘÁDEK, M. 2018. Komunikačná stratégia KSČ v roku 1989. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 326 – 335.
- SPÁLOVÁ, L., SZABO, P. 2019. Mediálny diskurz o téme migrácie vo vyjadreniach ústavných činiteľov v SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 432 – 442.
- SPIŠIAKOVÁ, M. 2019. Farby v španielskej politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 548 – 566.
- ŠTEFANČÍK, R., DULEBOVÁ, I. 2017. *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EUBA.
- ŠTEFANČÍK, R., HVAŠTA, M. 2019. *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: EKONÓM.
- VAN DIJK, T. A. 1997. What is political discourse analysis. In: *Belgian Journal of Linguistics*, roč. 11, č. 1, s. 11 – 52.
- ZAVRL, I. 2016. Sprache der Politik. Nützliche Zweideutigkeit. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 11 – 27.
- ŽÚBOROVÁ, V. 2016. „Za textom“. História, vývoj a postavenie politických vied vo vybraných politologických časopisoch na Slovensku. In: *Annales Scientia Politica*, roč. 12, č. 2, 2016, s. 30 – 42.

Tento článok je výstupom projektu KEGA 015EU-4/2019 Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika.

Kontakt

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.
Ekonomická univerzita
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra interkultúrnej komunikácie
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: radoslav.stefancik@euba.sk

POMENOVANIE MODREJ FARBY V SLOVANSKÝCH JAZYKOCH

NAMES OF BLUE COLOUR IN SLAVIC LANGUAGES

MARTINA ULIČNÁ

Abstrakt

Lexémy slúžiace na pomenovania odtieňov modrej farby v slovanských jazykoch sa líšia svojím pôvodom, štruktúrou významov, ktoré môžu vyjadrovať, ale i svojím výskytom vo viacslovných pomenovaniach. Preto možno očakávať i rozdiely medzi lexémami, ktoré tieto svetlé a tmavé modré odtiene pomenúvajú v ruskom a v slovenskom jazyku. Štúdia v krátkosti opisuje súčasný stav v niektorých západoslovanských, južnoslovanských i východoslovanských jazykoch a tento synchronný opis je východiskom na detailnejšiu komparáciu výskytu adjektív *modrý* a *belasý* v slovenčine a *синий* a *голубой* v ruštine.

Kľúčové slová: názvy modrej farby v slovanských jazykoch, spoločné praslovanské východisko, kolorizmy v slovenskom a ruskom jazyku, synchronná slovensko-ruská komparácia.

Abstract

The names of shades of blue colour in Slavic languages differ in their origin, as well as in the structure of the meanings they can express, but also in their occurrence in multiword names. Therefore, differences between the names of these light and dark shades of blue in Russian and Slovak languages can be expected. The study briefly describes the current situation in some West Slavic, South Slavic and East Slavic languages, and this synchronous description is the starting point for a more detailed comparison of the occurrence of the adjectives *modrý* and *belasý* in Slovak and *синий* and *голубой* in Russian.

Keywords: blue colour in Slavic languages, Proto-Slavic origin, names of colours in Slovak and Russian, synchronous Slovak-Russian comparison.

Úvod

Využitie farieb ako kultúrnych symbolov národa, resp. významotvornej súčasti týchto symbolov do značnej miery vyplýva zo schopnosti národného jazyka pomenovať farebné odtienky výrazovými prostriedkami. Ak sa sústredíme na otázku vývinu tejto schopnosti, pre slovanské jazyky ako geneticky príbuznej, môže byť pomenovanie farby istou lexémou v každom z nich relevantným východiskom porovnávacieho výskumu tejto problematiky v celej jazykovej rodine. Do úvahy pritom treba brať univerzálnosť kolorizmov ako pomenovaní farieb, jedinečnosť konštituovania týchto pomenovaní a aj ich vzťah k pomenúvanej realite rovnako ako ich etymológiu. Problematika zobrazenia sveta pomocou farieb a vytvárania farebnej mapy sveta (porovnaj napr. Markova 2016, s. 73 – 74) nadobúda podrobnejšou analýzou týchto farebných charakteristík v príbuzných jazykoch a komparáciou štruktúry ich vzťahov ďalší rozmer.

V tejto štúdii sa sústredíme na pomenovania odtieňov modrej farby v ruštine a v slovenčine na pozadí ďalších slovanských jazykov. Modrá je v prírodnom prostredí takmer neuchopiteľný farebný odtieň. Sýte a tmavé modré odtienky sú v prvom rade pozorovateľné v premenlivej farbe vody, na druhej strane svetlý odtieň reprezentuje podobne premenlivé denné nebo. Okrem oblohy a vodnej hladiny sa modrá farba používa napríklad i vo vzťahu k ľudskému telu na pomenovanie farby očí ale na druhej strane i na pomenovanie bledosti, neprirodzenej farby pokožky zapríčinennej chladom alebo zdravotnými problémami. Protirečivé konotácie spojené s nebom, farbou oblohy na jednej strane a vodou a chorobou či smrťou na druhej strane

reprezentované dvoma rôznymi lexémami sa zreteľne prejavujú v ruskom jazyku (pozri napr. Vasilevič 2005, s. 42 – 51).

Možno práve táto polarita vo vnímaní vody a neba a ich farieb sú dôvodom, že modrá je farbou, svetlý a tmavý odtieň ktorej má vo väčšine slovanských jazykov rôzne pomenovania. Pritom lexémy pomenúvajúce modrú farbu sú v slovanských jazykoch veľmi rôznorodé: ako nadradený pojem zjednocujúci všetky modré odtiene sa napr. v južnoslovanských jazykoch ustálili v jednotlivých jazykoch lexémy *plav* – srbčina, chorvátčina, *син* – bulharčina a podobne *sinj* – slovinčina, vo východoslovanských jazykoch *синий* (ruština), *синій* (ukrajinčina), *сіні* (bieloruština); v záposlovanských jazykoch modrý – čeština, slovenčina a bĕlĕitny – poľština. Podobne existujú rozdiely vo vyjadrení svetlomodrého odtieňa, ktorý môže byť v jazyku pomenovaný len ako svetlý odtieň modrej, alebo môže existovať samostatná lexéma na jeho pomenovanie – čeština a bulharčina nemá samostatnú lexému, v slovenčine slúži na pomenovanie svetlomodrej farby lexéma *belasý*, v poľštine *niebieski*, v ruštine *голубой*, v ukrajinčine *голубий* i *блакитний*, v bieloruštine *блакітны*, v srbčine a chorvátčine *modar*. Ak vezmeme do úvahy i menej frekventované a často štylisticky príznakové lexémy, množstvo názvov pre modré odtiene sa v slovanských jazykoch ešte zvýši, napr. *blankytňý*, *azúrový* v slov. (kniž.), alebo *лазурный* v ruštine a *лазурен* v bulharskom jazyku (básnické) a pod.

Naším cieľom je v kontexte slovanských jazykov porovnať pomenovania modrej farby a jej odtieňov v slovenskom a v ruskom jazyku. Na prvý pohľad slov. modrý a *belasý* ako dve pomenovania pre tmavý a svetlý odtienok modrej farby zodpovedajú svojim významom dvojici *синий* a *голубой* v ruštine, napriek genetickej blízkosti jazykov majú však paralelné názvy modrých odtieňov v týchto jazykoch rôzny pôvod a nie je možné odvodiť ich od spoločného praslovanského základu. Vzhľadom na tento evidentný rozdiel medzi porovnávanými jazykmi z diachrónneho hľadiska je zaujímavé porovnať synchronne vzájomné vzťahy spomínaných kolorizmov v týchto dvoch jazykoch. Pritom štruktúra pomenovaní modrej farby v ďalších slovanských jazykoch a jej vzájomné porovnanie je pre nás východiskom, ktoré posluží ako základ na komparáciu vzťahu farby a jej pomenovania v slovenčine a ruštine a na pochopenie dôležitosti jednotlivých sémantických príznakov a ich realizácie v pomenovaniach odtienkov modrej a belasej farby slovenskom a v ruskom jazyku.

Kolokácie, v ktorých sa kolorizmy pomenúvajúce modré odtiene vyskytujú, majú istú predvídateľnosť a logiku, ktorú možno opísať pri porovnávacom štúdiu viacerých slovanských jazykov. Jazykový materiál, ktorý sme pri tomto komparatívnom opise využívali, sme čerpali z výkladových slovníkov slovanských jazykov a z materiálov korpusu ARANEA, ktorý okrem slovenčiny obsahuje i texty v bulharskom, poľskom a ruskom jazyku.

Modrá farba v južnoslovanských jazykoch

Z južnoslovanských jazykov je v slovinskom jazyku druhovo nadradenou lexémou, ktorá reprezentuje všetky odtienky modrej farby, kolorizmus *móder*. Tento kolorizmus môže ďalej pomocou komponentov *svetlo-* alebo *temno-* bližšie špecifikovať intenzitu modrej farby. Kolorizmus *móder* vyjadruje:

- modrú farbu objektu: *modro morje/nebo; oči ima modre, svetlo modra obleka*
- bledú, modrastú farbu ľudskej pokožky: *modre ustnice*, i prenesene o emicionálnom stave *ves moder od zavisti* (celý modrý od závidia).

Tento kolorizmus sa tiež často vyskytuje vo viacsovných pomenovaniach (neutrálnych, vlastných menách, terminologických, i frazeologických):

- *modre čelade* – i v slov. *modré prilby*,
- *modra galica* – i v slov. *modrá skalica*,
- *modra kri* – i v slov. *modrá krv*,
- *modri angel* – (expres.) policajt,
- *ves moder od zavisti* – i v slov. *modrý od závidia*,
- *modra frankinja* – i v slov. *modrá frankovka*,

- *módra knjiga* – zbierka listín ekonomického charakteru,
- *modra cona* – (motoristické) modrá zóna, v ktorej sa parkuje len na obmedzený čas,
- *Modra mošeja* – Modrá mešita (v Istambule).

Ako synonymum k *moder* sa hodnotí kolorizmus *plav*: *plavo morje, nebo* (modré more/nebo), *plav avto* (modré auto), *plavo obleko* (modré šaty), *ima plave oči* (má modré oči); a tiež vo význame sinavý o pokožke: *vsa je plava od modric* (expres., je celá sinavá/modrá od modrín).

Podobne ako *moder* sa vyskytuje i vo viacslovných pomenovaniach:

- *plavi ponedeljek* – i v slov. *modrý pondelok*,
- *plava garda* – modrá garda, organizácia spojená s Mihajlovičovým hnutím počas národnooslobodzovacích bojov v Slovinsku.

Na rozdiel od kolorizmu *moder* sa adj. *plav* nepoužíva na vyjadrenie nezdravého modrastého odtienka pokožky alebo častí tela (od chladu alebo choroby).¹

Svetlý odtieň modrej farby pomenúva v slovinčine adjektívum *sinji*: *sinje nebo; ima sinje oči*. Kolorizmus *sinji* sa vyskytuje napr. vo viacslovných pomenovaniach terminologického charakteru v zoológii: *sinji kit* (modrá veľryba – *vráskavec obrovský*), *sinji morskí pes* (*modrý žralok*), *sinje ribe* (ryby žijúce vo veľkých krdľoch, napr. sardinky či makrely).

Centrálnym kolorizmom, ktorý v bulharčine pomenúva modrú farbu, je *син*. Toto adjektívum pomenúva všetky odtienky modrej farby (i pomocou zložených slov s komponentom *светло-, ясно-, бледо-* oproti *тъмно-*).

Modré sfarbenie predmetu je v bulharskom možné pomenovať i pomocou kolorizmu *модър*, pričom hoci *модър* a *син* sú do istej miery vo výkladových slovníkoch prezentované ako synonymá, na rozdiel od *син* je kolorizmus *модър* menej frekventovaný, pričom ide o poetizmus alebo i nárečové slovo. V korpusoch sa vyskytuje v kolokáciách s názvami rôznych objektov i častí ľudského tela, pričom pomenúva modré zafarbenie týchto objektov alebo bledú, sinavú farbu pokožky a častí ľudského tela, napr. *модрото небе, модри звезди, модри стени* (modré nebo, modré hviezdy, modré steny) a tiež *модрите устни* (modré pery). Z frázy z korpusu ARANEA *планините като сини, модри или дори черни стени* (hory ako modré, (tmavo)modré alebo dokonca čierne steny) vidno, že odtienok pomenovaný kolorizmom *модър* sa chápe skôr ako tmavý odtieň modrej farby.

Lexéma *небесен* (nebový) v bulharčine pomenúva svetlomodrý farebný odtieň, farbu neba (je synonymá s adj. *светлосин, небесносин*): *небесни очи* i *небесен пуловер*. *Небесен* je pritom hodnotené ako *ясносин*, teda svetlomodrý alebo belasý, keďže však ide o poetizmus, je štylisticky príznakové podobne ako *модър*. Na rozdiel od ruštiny, v ktorej sa vyskytujú viacslovné pomenovania a frazeologizmy i s kolorizmom *голубой*, v bulharčine sú lexikograficky zdokumentované len viacslovné pomenovania s kolorizmom *син*:

- *син домати* (modrá paradajka) – baklažán,
- *син камък* (modrý kameň) – (chem.) ako slov. *modrá skalica*,
- *синя кръв* (kniž.) – ako slov. *modrá krv*,
- *ставам син-зелен* (stávam sa modrým-zeleným) – (hovor.) veľmi zblednúť od strachu, hnevu, jedu a pod.
- *синя каска* (modrá prilba) – príslušník mierových síl OSN, v slov. len mn. číslo,
- *синият кит* (modrá veľryba) – vráskavec obrovský,
- *синьо сирене* (modrý syr) – syr s modrou plesňou,
- *синият екран на смъртта* – i v slov. *modrá obrazovka smrti*,

¹Poznámka: podobne ako v slovenskom jazyku má adjektívum *plav* význam svetlý, ktorý sa realizuje v kolokácii s významom svetlá farba vlasov: *plavo dekle* (svetlovlasé dievča), *s plavimi lasmi* (so svetlými/plavými vlasmi).

- *Синята джамия* – Modrá mešita (v Istambule).

Okrem kolorizmu *син* sa v bulharčine vyskytuje i kolorizmus *синкав* – farebný odtienok blízky modrej, modravý, ktorý svojou kolokabilitou plne korešponduje so slov. *sinavý* (*синкави устни, синкавите струйки на дима* – v slov. *sinavé pery, sinavé kúdoly dymu*). Vo viacslovných pomenovaniach sa toto adjektívum nevyskytuje.

Modrá farba vo východoslovanských jazykoch

V ukrajinskom jazyku sa na pomenovanie modrej farby objektu používajú tri lexémy:

- **синій** – majúci zafarbenie jednej zo základných farieb spektra medzi belasou a fialovou, napr. *синє море, синє небо*; osobitne sa vyčleňuje bledosť ľudskej pokožky vo význame veľmi bledý, zblednutý alebo začervenený, ktorý nadobudol odtieň modrej farby (o tvári, pokožke a pod.): *сині губи*; využíva sa tiež v botanických, zoologických alebo iných názvoch, termínoch: *кит синій*;
- **голубий** – majúci zafarbenie jednej zo základných farieb spektra – uprostred medzi zelenou a tmavomodrou, farby jasného neba, svetlomodrý, belasý (blankytný): *голубі очі, голубе небо*;
- **блакитний** – farby neba, belasý: *блакитне небо, смугач блакитний* (v slov. *vráskavec obrovský*).

Kolorizmus *синій* je teda nadradený pojem a v ukrajinčine pomenúva modrú farbu so všetkými odtieňmi, a to i pomocou komponentov *світло-* alebo *темно-* (*світло-синій, темно-синій*) v zložených slovách, adj. *блакитний* a *голубий* sú synonymné a sú názvami pre belasý odtieň. Ak porovnáme ukrajinčinu s ruštinou ako dva blízko príbuzné východoslovanské jazyky, konštatujeme, že použitie koloratíva *синій* v ukrajinčine a *синий* v ruštine vo viacslovných pomenovaniach je takmer symetrické:

- **ukr. *синя панчоха* – rus. *синий чулок*;**
- **ukr. *синій птах, синя птиця* – rus. *синяя птица* (modrý vták ako symbol pravdy, dobra a krásy podľa divadelnej hry M. Maeterlincka);**
- **ukr. *синій екран смерті* – rus. *синий экран смерти*;**

ale **ukr. *сині мундіри* – rus. *голубые штаны*** (histor.) žandári v dorevolučnom Rusku, ktorí nosili uniformy svetlomodrej farby (porovnaj Vasilevič 2007, s. 44).

Niektoré ukrajinské frazeologizmy s kolorizmom *синій* nemajú ruský ekvivalent, napr. *бідний, аж синій* (veľmi biedny) a *Як бубен (пун) синій/синя* (= veľmi modrý, sinavý).

Vzťah synonymie kolorizmov *блакитний* a *голубий* sa prejavuje i vo využití týchto lexém vo viacslovných pomenovaniach. V niektorých prípadoch môžeme pri porovnaní ukrajinčiny a ruštiny konštatovať úplnú symetriu ako napr. ukr. *голубий песець* – rus. *голубой песец* (v slov. *modrá líška*), ukr. *Блакитна мечеть* – rus. *Голубая мечеть*.

Inokedy sú v ukrajinskom jazyku možné oba varianty, a to i ako voľné syntagmatické spojenia napr. *голубі очі, голубе небо* ale i *блакитні очі, блакитне небо*, no tiež ako viacslovné pomenovania s oboma kolorizmami vo funkcii atribútu, napr. *блакитна/голуба кров* – slov. *modrá krv*.

Vo vzťahu k ruským viacslovným pomenovaniam a frazeologizmom možno konštatovať, že vo výbere kolorizmu v niektorých prípadoch ukrajinčina dáva prednosť adjektívu *блакитний* pred *синій*:

- ukr. *блакитний гігант* – rus. *голубой гигант* (hviezda modrý obor),
- ukr. *блакитна мрія* – rus. *голубая мечта* (krásny a nedostihnuteľný sen),
- ukr. *блакитний океан* – rus. *голубой океан*, napr. ukr. *стратегія блакитного океану* oproti rus. *стратегия голубого океана* (z angl. *Blue Ocean Strategy*),
- ukr. *блакитне паливо* – rus. *голубое топливо* (zemný plyn),
- ukr. *блакитний сир* – rus. *голубой сыр* (v slov. *syr s modrou plesňou*).

Ako sme už spomenuli vyššie, v teoretických prácach venovaných kolorizmom v ruštine sa konštatuje, že lexéma *синий* si v ruskom kultúrnom prostredí dlho zachovávala negatívnu konotáciu. Adj. *синий* zrejme spočiatku pomenúvalo predovšetkým vodu ako sídlo bytostí negatívne naladených voči človeku a asociovala sa so smrťou a posmrtným životom (porovnaj napr. Markova, Solodilova, Vasilevič, Zavjalova). Na druhej strane belasá farba neba pomenovaná adjektívom *голубой* má jednoznačne pozitívne konotácie, je protipólom negatívne prijímaného tmavomodrého odtienka.

Kolorizmus *синий* v ruštine pomenúva odtieň medzi belasou a fialovou farbou farebného spektra – *синее летнее небо*, *синие глаза*; alebo zafarbenie s modravým odtienkom, sinavý: *У вас губы синие, значит, с сердцем неважно.* (Máte modré pery, so srdcom je teda zle.)

Vyskytuje sa i vo frazeologických viacslovných pomenovaniach: *синий чулок* (modrá pančucha), *синие воротнички* (modré goliere), *ни синь-пороха* (ani akomak, nepatrne), *Гори (всё) синим пламенем/огнём!* (Nech (všetko) horí modrým plameňom! – Čert vezmi (všetko)!). Pomocou komponentu *светло-* alebo *темно-* podobne ako iné slovanské jazyky ruština vyjadruje odtienky s rôznou intenzitou modrej farby.

Kolorizmus *голубой* pomenúva svetlomodrú farbu objektu: *голубые глаза*; v prenesenom význame 'niečo bez obmedzení, čo je zbavené všetkého neprijemného, ťaživého': *голубые сны*, *голубая мечта* (belasé sny, belasá túžba, v slov. *ružové sny*); o literárnej alebo filmovej postave 'idealizovaný, bez nedostatkov (až schematický)': *голубая роль* (belasá úloha) a v slangu sa *голубой* vzťahuje na homosexualitu, napr. *голубые отношения* (belasé vzťahy).

Adj. *голубой* sa tiež často vyskytuje v neutrálnych, odborných, i frazeologických viacslovných pomenovaniach: *голубая кровь* (belasá krv), *(делать что-нибудь) на голубом глазу* (robiť niečo na belasom oku – hovor. predstierať nechápavosť, naivitu), *поднести на блюдечке (тарелочке) с голубой каёмочкой* (doniesť na tanieriku s modrým lemom – dostať niečo ako na podnose); v perifrázach *голубые магистрали* (belasé magistrály – lodné trasy), *голубое топливо* (belasé palivo – zemný plyn), *голубой уголь* (belasé uhlie – veterná energia), *голубой экран* (belasá obrazovka – televízny prijímač).

Okrem kolorizmov *синий* a *голубой* sa na pomenovanie modrých farebných odtienkov v ruštine používa i pomerne málo frekventované adjektívum *лазурный*, ktoré sa okrem názvu francúzskeho pobrežia *Лазурный Берег* vyskytuje i v zoológii v názvoch živočíšnych (predovšetkým vtáčích) druhov (*лазурный травяной попугайчик*, *лазурные мухоловки*, *лазурный овсянковый кардинал*, *лазурные птицы*).

Na rozdiel od ukrajinčiny sa v ruštine veľmi zriedkavo vyskytujú kolorizmy *синий* a *голубой* ako rovnocenné varianty pre pomenovanie modrej farby v jednom viacslovnom pomenovaní: napr. ukr. *кит синій* alebo *смугач блакитний*, *блакитна (голуба) кров* – v ruštine *синий кит* tiež *голубой кит* alebo *синий полосатик*, tiež *голубой полосатик* (modrá veľryba) ale len *голубая кровь*.

Modrá farba v západoslovanských jazykoch

Ako sme už spomínali, v českom jazyku existuje len kolorizmus modrý, ktorý pomenúva všetky odtiene modrej farby i sinavý odtienok pokožky človeka: modré oči, rty modré zimou. Svetlý a tmavý odtienok sa v češtine pomenúvajú pomocou zložených slov s komponentom *светле-* alebo *темн-*. Na vyjadrenie svetlého odtienku má čeština i adjektíva *blankytný* a *азуровый*: *азуровá obloha*, *blankytné moře*. Adj. *sinavý*, *sinálý* na vyjadrenie bledého odtieňa pokožky sú v češtine hodnotené ako knižné.

Nestálosť a premenlivosť farby neba, ktoré môže byť v jasný deň svetlé a v noci tmavomodré, sa premieňa i do výberu lexémy pre modrú farbu v poľskom jazyku, v ktorom adj. *niebieski*, odvodené od substantíva *niebo*, je nielen vzťahové adjektívum (slov. *nebeský*, *nebový*), ale je zároveň i kolorizmom, ktorý pomenúva celé spektrum odtieňov modrej farby: *niebieske oczy*, *niebieskie niebo*, *niebieskie morze*. Rôznu intenzitu modrej farby presnejšie špecifikuje i v zložených slovách s komponentom *jasno-* alebo *ciemno-*. Podobne ako slovenské

málo frekventované blankytný je v poľštine adj. błękitny pomenovaním pre svetlomodrú farbu (kolor jasnoniebieski): błękitne oczy, błękitny dym.

Zaujímavá je distribúcia kolorizmov niebieski a błękitny vo viacslovných pomenovaniach, keďže na rozdiel od slovenského jazyka sa v nich vyskytujú obidva kolorizmy, podobne ako v ruskom alebo ukrajinskom jazyku.

1. niebieski (modrý)

- *niebieskie kołnierzyki* – *modré goliere*, *korešponduje s ruským синие воротнички*
- *niebieski ekran śmierci* – *modrá obrazovka smrti*, *korešponduje s ruským синий экран смерти*
- *niebieski autobus* – *modrý autobus prímestskej dopravy*

2. błękitny (belasý)

- *Błękitny Meczet* (Belasá mešita) – *Modrá mešita* (v Istanbule), *korešponduje s rus. Голубая мечеть*
- *plełwal błękitny* (belasá veľryba) – *vráskavec obrovský*, *korešponduje s rus. голубой кит* (v ruštine i *синий кит*)
- *błękitna krew* (belasá krv) – *modrá krv*, *korešponduje s rus. голубая кровь*
- *błękitna planeta* (kniž. belasá planéta) – *modrá planéta*, *korešponduje s rus. голубая планета*
- *błękitne paliwo* (belasé palivo) – *zemný plyn*, *korešponduje s ruským голубое топливо*
- *błękitna armia* (Belasá armáda) – *Poľská armáda vo Francúzsku r. 1917-1919*, *názov odvodený od farby uniformy podobne ako голубые мундуры* (belasé uniformy) *žandári v dorevolučnom Rusku*
- *błękitna linia* (belasá linka) – *klientske centrum Poľských telekomunikácií*

Na rozdiel od ruštiny sú v poľskom jazyku pri viacerých viacslovných pomenovaniach možné varianty s oboma kolorizmami, napr. niebieski ekran śmierci zriedkavejšie błękitny ekran śmierci, modrá obrazovka smrti (vo Windows), v ruš. *синий экран смерти*; niebieskie helmy/berety, błękitne helmy/ berety – modré prilby, príslušníci mierových síl OSN, v ruštine *синие каски*.

Na pomenovanie sinavého zafarbenia pokožky sa v poľskom jazyku používa výhradne adj. siny (modrofialová farba občas so sivým nádychom): *sine usta*, *sina skóra* (*sinavé ústa*, *sinavá koža*), *siny ze zimna*, *siny z zawisci/ze złości* (*sinavý zo zimy*, *zo závesti*, *zo zlosti*).

Modrá farba v slovenskom jazyku

I v slovenčine je na vyjadrenie modrej farby objektu k dispozícii niekoľko kolorizmov: predovšetkým je to adj. *modrý*, ktorý je základnou lexémou na pomenovanie farby neba, vodnej hladiny či kvetov nevädze: *modrá hladina rieky*, *plyn horí modrým plameňom*, *drkotajúce zuby a modré pery* a pod. Z hľadiska slovotvorby potvrdzuje jeho dominanciu i schopnosť pomocou zložených slov s komponentom svetlo- (popríklad *jasno-*, *slabo-* či *bledo-*) v protiklade k *tmavo-* (*sýto-*) pomenovať odtienky s rozdielnou intenzitou modrej farby: *svetlomodrý* a *tmavomodrý*.

Podobne ako v iných slovanských jazykoch niektoré viacslovné pomenovania s komponentom modrý majú terminologický charakter – napr. *modrý jazyk* (zápalové ochorenie hospodárskych zvierat), *modrá pleseň*, *modrý obor*, *žralok modrý*, *modrá frankovka*; môžu to byť tiež názvy objektov – *Modrý kostolík* (v Bratislave), *Modrá mešita* (v Istanbule), ale i frazémy ako napr. *modrá krv*, (mať) *modrý pondelok*; *zniesol by (aj) modré z neba* a pod.; a napokon i lexikalizované spojenia, napr. *modrá kniha*, *modrá pilulka*, či perifrázy charakteristické predovšetkým pre publicistiku *modrá armáda*, *modrá planéta*, *modré barety/prilby*, *modré goliere*. Adj. *modrý* môže tiež vyjadrovať neprirodzene bledú farbu pokožky napr. *modrý od zimy*, *chladu*, *závesti*, *zlosti*. *nenávesti*, *zúrivosti* a pod. paralelne so synonymnými *sinavý od zimy*, *vyčerpania* (*únavy*), *zlosti*, *strachu* (*hrôzy*), *bolesti* a pod.

Kolorizmus *belasý*, ktorý je v porovnaní s adj. *modrý* v jazyku menej frekventovaný, je synonymom pre *svetlomodrý* alebo *jasnomodrý*. Vzťah synonymie potvrdzujú i dvojice voľných syntagmatických spojení s kolorizmom, v ktorých použitie jedného či druhého z menovaných adjektív nijako nemení význam slovného spojenia: *modré (svetlomodré) i belasé nebo, modré i belasé oči, modré i belasé pery* (od zimy, od hnevu), *modrá i belasá pokožka* (chorobne). Samozrejme, farebný odtienok, ktorý tieto adjektíva pomenúvajú, je v oboch prípadoch chápaný ako svetlomodrý.

Výskyt slovných spojení, v ktorých sa adj. *belasý* vyskytuje v slovenských textoch korpusu ARANEA, ukazuje, že najčastejšie sú v textoch voľné syntaktické spojenia so substantívami *motýľ* a *nebo*. Ďalšie frekventované kolokácie sú sústredené na použitie adj. *belasý* v spojitosti s bratislavským futbalovým a hokejovým klubom:

- kolokácie bez vzťahu k športovými klubom: *belasý motýľ/motýlik* i *Belasý motýľ* ako názov finančnej zbierky UNICEF, *belasé nebo, belasý purpur, belasý blankyt, belasý zvonček, belasý encián, belasý plamienok, belasý dym*;
- kolokácie vyplývajúce z klubových farieb ŠK Slovan Bratislava alebo znaku HC Slovan Bratislava: *Belasá šľachta* (združenie fanúšikov futbalového klubu ŠK Slovan Bratislava), *belasé tornádo, belasý orol, belasý dres, belasý fanatik, belasé peklo, belasé štulpne*.

Pre použitie adj. *belasý* v druhej skupine slovných spojení možno konštatovať, že sa vytvára samostatný prenesený význam kolorizmu, ktorý vyjadruje vzťah alebo príslušnosť ku konkrétnym menovaným športovým klubom, pričom význam farebného odtieňa je druhoradý.

Ako vyplýva i z príkladov uvedených vyššie, kolorizmus *belasý* podobne ako *modrý* tiež môže pomenúvať neprírodnú farbu ľudskej pokožky zapríčinenú chorobou alebo chladom (*belasé pery*). Prívlastok *belasý* sa vyskytuje aj v názvosloví zoológie (napr. *sýkorka belasá, šidlo belasé*).

Ak vezmeme do úvahy antropocentrizmus jazyka ako jeho inherentnú vlastnosť (porovnaj napr. Ološtiak 2018, s 328), metaforické prenesenie pomenovaní *modrý, belasý* a *sinavý* na vonkajší opis človeka, presnejšie na farbu očí a ľudskej pokožky v slovenčine poukazuje na to, že zatiaľ čo *modrý* a *belasý* tu vystupujú ako synonymá (*belasé/modré oči, belasé/modré pery* a pod.), práve adj. *sinavý* zachováva podobne negatívnu konotáciu, ako sa konštatuje pre kolorizmus *синуї* v ruštine. Pripomeňme, že v poľštine *sinavosť* pokožky vyjadruje len adj. *siny* a na pomenovanie *modrých odtieňov zafarbenia objektu slúžia iné adjektíva*. Hodnotenie metaforizácie ako fundamentálneho konštituenta jazyka (Dolník 2018, s 306 – 307) podporuje naše stanovisko, že práve ustálením použitia adj. *синуї* na opis nezdravej farby pokožky človeka položilo základ negatívneho hodnotenia tmavomodrého odtieňa modrej farby v ruštine. Na rozdiel od slov. *modré/belasé pery* môže voľné syntagmatické spojenie *голубые губы* opísať farbu na modro (*belaso*) nafarbených pier (*pery* nafarbené *belasým* rúžom), nie však ich chorobnú *sinavosť*.

Ďalšie adjektíva, ktoré vyjadrujú farbu jasnej oblohy (synonymum *svetlomodrý*), sú *azúrový* (kniž.), *blankytý* (poet. a kniž.), ale aj *nebový* (kniž.), sú stylisticky príznakové a ich frekvencia v súčasnom jazyku je pomerne nízka.

Ak porovnáme slovenčinu s češtinou a poľštinou ako s geneticky najbližšími slovanskými jazykmi, oproti slov. *modrý* a *belasý* má súčasná čeština len adj. *modrý*. V oboch jazykoch tiež existuje adj. *síný, sinavý/sinalý* na pomenovanie svetlomodrej farby, ktoré je však v češtine stylisticky príznakové a jeho frekvencia je v oboch jazykoch nízka. Podobne ako v slovenčine sú dve adjektíva na pomenovanie modrej farby v poľštine. Na rozdiel od slovenčiny je však v poľštine – podobne ako vo východoslovanskej ukrajinčine a ruštine – využitie oboch lexém vo viacslovných pomenovaniach vyváženejšie než v slovenskom jazyku, v ktorom sa vo viacslovných pomenovaniach možno stretnúť výhradne s lexémou *modrý*.

Môžeme teda zhrnúť, že v slovanských jazykoch na pomenovanie modrej farby existujú rôzne adjektíva. Vo väčšine slovanských jazykov sa tiež vyjadruje rozdiel medzi modrou a belasou farbou, resp. na pomenovanie svetlomodrého odtienka existuje samostatná lexéma.

Názvy pre modrú farbu a jej svetlý odtieň v niektorých slovanských jazykoch		
slovenský jazyk	<i>belasý</i>	<i>modrý</i>
český jazyk	<i>modrý</i>	
poľský jazyk	<i>niebieski</i>	<i>blękitny</i>
slovinský jazyk	<i>sinji</i>	<i>móder, plāv</i>
srbský jazyk	<i>modar</i>	<i>plav</i>
chorvátsky jazyk	<i>modar</i>	<i>plav</i>
bulharský jazyk	<i>син</i>	
ruský jazyk	<i>голубой</i>	<i>синий</i>
ukrajinský jazyk	<i>голубий, блакитний</i>	<i>синий</i>
bieloruský jazyk	<i>блакітны</i>	<i>сіні</i>

Etymologická charakteristika lexém slúžiacich na pomenovanie modrej (alebo modrej a belasej) farby je nasledovná (Králík 2015; Machek 1997):

- *blankytný* – blankyt, kniž. ‘azúr’ (od 17. stor.); vysvetľuje sa ako prevzatie zo strlat. *blanetus*, ktoré pravdepodobne vzniklo na základe nem. *blank* ‘lesklý, jagavý, žiarivý’;
- *modrý* – najmenej určité vysvetlenie, dáva sa do súvislosti s gr. ‘vlhký, premočený, nasiaknutý’, lat. ‘vlhký, mokrý’ a i. – všetko od ide. **mad-* ‘mokrý, stekať, kvapkať’; alebo od názvu rastliny na získavanie farbiva z angl. *madder* (marena farbiarska);
- *belasý* – psl. **bělasъ*, odvodené od psl. **bělъ* vo význame typu ‘žiariaci’; z toho ďalej ‘majúci žiarivú, svetlú farbu’ > svetlomodrý;
- *sinavý* – zo *siný* (sin), z psl. východiska **sinj* od ide. ‘tmavosivý’, odvodenina *sinka*;
- *голубой* v ruštine a *голубий* v ukrajinčine sa odvodzujú od *голубъ* (*holub*), pričom podľa etymologického slovníka je východiskovým modrý odtieň pier na krku holuba, pričom sa predpokladá ide. východisko s významom ‘lesknúť sa; o farbách: žltý, zelený, sivý alebo modrý’;
- *plavý* – ‘žltohnedý alebo bledohnedý’, z psl. **polъ* súvisí s gr. *polios* ‘šedivý, sinavý’, *pelios* ‘tmavý, tmavomodrý, popolavý’, lat. *pallidus* ‘bledý’, všetko od ide. **pel-* ‘sivý, nevýrazný; strakatý’.

V južnoslovanských jazykoch, v ktorých je adj. *plav* pomenovaním belasej (svetlomodrej) farby (slovinský, srbský, chorvátsky jazyk), je toto adjektívum homonymné s *plav* označujúcim svetlú farbu (s červenkastým odtieňom) vlasov alebo srsti. Rovnaký význam ‘bledožltý alebo bledohnedý’ má i v západoslovanských jazykoch: slov. a čes. *plavý*, v poľštine *plowy*. V ruštine zastar. *плавый*, v súčasnom ruskom jazyku *половый* označuje bledožltú farbu (podobnú farbe slamy) srsti psa.

Záver

Významy lexém, ktoré sa v slovanských jazykoch používajú na pomenovanie modrej farby, sa odvodzujú na jednej strane od pomenovania svetlej až žiarivej farby alebo názvu nevýrazných odtieňov bledej až sivej. Najmenej jednoznačné a od súčasného farebného významu najvzdialenejšie je vysvetlenie pôvodu významu adjektíva *modrý* (vlhký, mokrý), ktorý sa vyskytuje v západoslovanských a južnoslovanských jazykoch. Negatívne či pozitívne konotácie získavajú tieto lexémy až v kultúrach spojených s jednotlivými jazykmi.

Lexémou, s ktorou sa možno stretnúť vo viacerých slovanských jazykoch, ale nie v ruštine, sú slová odvodzované od lat. **blanetus* (nem. *blank*), napr. slov. *blankytný* (poet., kniž. majúci farbu jasnej belasej oblohy; syn. azúrový: *blankytná lagúna; blankytné nebo, more; blankytné*

ráno; blankytné oči). Vo viacerých slovanských jazykoch vrátane slovenčiny sú pomerne málo frekventované, vo všetkých si však zachovávajú pozitívnu konotáciu a pomenúvajú farbu odvodzovanú od farby jasnej oblohy.

Na rozdiel od lexém, ktoré vznikli z psl. východiska **polъ* a ich pôvodný význam sa v slovanských jazykoch vyvíjal od sivého odtieňa až k žltej farbe vlasov a srsti na jednej strane a k pomenovaniu modrej farby na strane druhej, lexémy odvodené od psl. **sinj* (slov. *sinavý*, rus. *синий* atď.) zostali vo všetkých slovanských jazykoch spojené so sivou, sinavou až modrou farbou.

Lexémy odvodené z psl. **sinj* v južných i východných slovanských jazykoch slúžia na pomenovanie zodpovedajúce slov. lexéme *modrý*, v slovinčine vo význame korešpondujúcom so slovenským adj. *belasý*. V slovenskom jazyku existujú adjektíva *sinavý* a *siný* (kniž.), ktorých význam sa vo výkladovom slovníku interpretuje ako 'majúci belasú farbu, modravý', čiže blízky adj. *belasý*. Jeho najfrekventovanejšie použitie je však pomenovanie modravého sfarbenia ľudskej pokožky, obyčajne ako chorobný príznak, ako svedčia i najčastejšie sa vyskytujúce použitia adj. *sinavý* v korpuse textov ARANEA (*sinavé pery; sinavá tvár; sinavá pokožka/pleť, sinavá koža, sinavé sfarbenie/sinavá farba pokožky, rúk a pod.*). V češtine, ktorá pre svetlý odtienok modrej farby používa adj. *modrý* (svetlomodrý), existuje podobne ako v slovenčine adj. *sinálý* (kniž.) – mŕtvolne bledý: *sinálá tvár*; a tiež vo význame modrastý: *sinálé světlo*, podobne knižné adj. *siný* i *sinavý* – svetlomodrý: *byl celý sinavý vzteky*. Podobne je adj. *siný* i v poľštine, v ktorej sa na vyjadrenie neprírodzene modrastej farby pokožky iné kolorizmy (*niebieski, błękitny*) nepoužívajú: *siný ze zimna, siný z zawisłości/ze złości* (sinavý zo zimy, zo závesti, zo zlosti).

V slovanských jazykoch, v ktorých názov pre modrú farbu je odvodený od psl. **sinj*, sa toto zafarbenie pokožky vyčleňuje ako jeden z významov takejto lexémy, alebo sa vyskytuje vo frazeológii, napr. v bulharčine *ставам син-зелен* (stávam sa modrým-zeleným; blednem od strachu, hnevu a pod).

Z porovnania kolorizmov pomenúvajúcich modrú farbu v slovanských jazykoch vyplýva, že napriek tomu, že slovanské jazyky spája výskyt lexém, ktorých pôvod sa odvodzuje od psl. **sinъ*, predovšetkým v negatívnej asociácii s modrastou farbou vyjadrujúcou bledosť ľudskej pokožky, možno ju považovať za základnú lexému na pomenovanie spomínanej farby v rodine týchto jazykov, keďže sa vyskytuje naprieč celým slovanským svetom.

Ako vidno z prehľadu východoslovanských jazykov, rozdiely v pomenovaní modrých odtienkov existujú i medzi ruštinou a ukrajinčinou (ktorá má na rozdiel od ruštiny dve synonymá na pomenovanie svetlého modrého odtieňa), ako dvoma východoslovanskými jazykmi, podobne ako nie je v tomto smere zhoda ani napr. medzi slovenčinou a češtinou (na rozdiel od slovenčiny má čeština len jednu lexému na pomenovanie modrej farby) ako blízskymi západoslovanskými jazykmi.

Pri adj. *belasý* a *modrý* v slov. a *голубой* v ruštine môžeme tiež konštatovať, že podobné kolorizmy odvodené od rovnakého slovného základu sa vždy vyskytujú len v jednom z týchto porovnávaných jazykov. Ak porovnáme názvy pre rovnaký farebný odtienok, dominantné pomenovania sú *modrý* v slov. a *синий* v ruštine. Frekvencia kolorizmov *belasý* a *голубой* je v porovnávaných jazykoch rôzna, pričom, ako sme konštatovali na základe kolokácií, v ktorých sa adj. *belasý* vyskytuje v textoch korpusu ARANEA, v slovenskom jazyku sa používanie adj. *belasý* veľmi často vzťahuje na príznak vzťahu k športovému klubu, nie k pomenovaniu farebného príznaku objektu. Medzi ruštinou a slovenčinou je tiež zásadný rozdiel medzi využitím kolorizmov *belasý* a *голубой* vo viacslovných pomenovaniach.

Literatúra

Webový portál Corpora & Corpus Linguistics Portal. [elektronický zdroj]. Dostupné na: <http://aranea.juls.savba.sk/> [cit 2019-04-15]

Bolšoj tolkovyj slovar russkogo jazyka. Hl. red. KUZNECOV, S. A. Sankt Peterburg, Norunt, 2000

BYSTROVA, E. A. et al. 2006. *Frazeologičeskij slovar russkogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Astrel'. 272 s.

DOLNÍK, J. 2018: Lexikálny význam v recepcii. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 69, č. 3, s. 302 – 315.

Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [elektronický zdroj]: Dostupné na: <http://fran.si/> [cit 2021-02-20]

Nacional'nyj korpus russkogo jazyka. [elektronický zdroj]: Dostupné na: <http://www.ruscorpora.ru> [cit 2021-02-20]

KRÁLIK, Ľ. 2015. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.

MACHEK, V. 1997. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

MARKOVA, E. M. 2016. Cvetovaja kartina mira: schodstva i različija vosprijatija cveta v raznyh etnokul'turach. In: *Universitas Catholica Rosenbergensis, Studia Russico-Slovaca*. Ružomberok: VERBUM, s. 73 – 85.

NOVIKOV, A. B. 2004. *Slovar perifrasy russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk Media.

PODLESNYCH, A. 2011. *Ruské idiomy. Russkie frazeologizmy*. Brno: Computer Press. 380 s.

OŽEGOV, S. I., ŠVEDOVA, N. J. 1992. *Tolkovyj slovar russkogo jazyka*. Moskva: Az Ltd. 960 s.

MOKIENKO, V. M., NIKITINA, T. G. 2007. *Bolšoj slovar russkich pogovorok*. Moskva: Olma Media Grupp. 784 s.

OLOŠTIAK, M. 2018. Jazyk a lexikálna zásoba ako odraz potrieb človeka a ľudskej spoločnosti. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 69, č. 3, s. 327 – 339.

Publična elektronna bibljuteka ukrajinskoj chudožhoj literatury. [elektronický zdroj]: Dostupné na: <http://ukrlit.org/> [cit 2021-02-20]

Rečnik na balkgarskija ezik. [elektronický zdroj]: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg>, [cit 2019-04-15]

Slovenský národný korpus. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied. [elektronický zdroj]: <http://bonito.korpus.sk> [cit 2021-02-20]

Slovníky slovenského jazyka. [elektronický zdroj]: <http://slovník.juls.savba.sk> [cit 2021-02-20]

Slovník spisovného jazyka českého [elektronický zdroj]: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [cit 2021-02-20]

Słownik języka polskiego [elektronický zdroj]: <https://sjp.pwn.pl/> [cit 2021-02-20]

Slovníky slovenského jazyka [elektronický zdroj]: <http://slovníky.korpus.sk> [cit 2021-02-20]

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. 2006. Hl. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. 2011. Hl. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. 2015. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

SOLODILOVA, I. A., ŠČERBINA V. E. 2011. *Lingvokognitivnye i liskursivnye aspekty sovremennoj frazeologii*. Orenburg: IPK GOU OGU. 377 s.

Talkoven rečnik na balkgarskija ezik. [elektronický zdroj]: <http://talkoven.onlinerechnik.com>, [cit 2021-02-20]

VASILEVIČ, A. P., Kuznecova S. N. a kol. 2007. *Cvet i nazvania cveta v ruskom jazyke*. Moskva: KomKniga, 2005

ZAVJALOVA, N. A. 2011. *Frazeologičeskie jedinicy s kolorativnym komponentom kak sostavljajuščaja diskursa povsednevnosti Japonii, Velikobritanii i Rossii*. Jekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta. 320 s.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0107/18 Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov.

Kontakt

Mgr. Martina Uličná, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra románskych a slovanských jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Email: martina.ulicna@euba.sk

AKTUÁLNE ZMENY V SLOVNEJ ZÁSObE ANGLICKÉHO A SLOVENSKEHO JAZYKA – JAZYK PANDÉMIE

CURRENT CHANGES IN THE LEXIS OF ENGLISH AND SLOVAK LANGUAGE – LANGUAGE OF A PANDEMIC

DOMINIKA VARGOVÁ

Abstrakt

Uvedený príspevok ponúka prehľad slovnej zásoby v anglickom jazyku v čase šírenia koronavírusu. Zameriava sa na najfrekvencovanejšie slová a neologizmy používané v kontexte ochorenia COVID-19, pričom zozbieranú lexiku autorka analyzuje z hľadiska slovotvorných procesov, ktoré sa pri kreovaní vybraných výrazov uplatňovali. K jednotlivým slovám priradzuje alebo hľadá slovenské ekvivalenty, prípadne podrobnejšie vysvetľuje ich význam v záujme správnej interpretácie a vytvára tak stručný pandemický slovník. Štruktúra tohto príspevku demonštruje diverzitu, akou jazyk reflektuje nové okolnosti a zmeny v spoločnosti v dôsledku pandémie.

Kľúčové slová: lexika, slovná zásoba, koronavírus, pandémie, slovotvorné postupy, analýza, preklad.

Abstract

The submitted article provides an overview of the lexis of the English language in the time of coronavirus. It focuses on the most frequent words and neologisms used in the context of the COVID-19 disease, while the author analyses the collected vocabulary in terms of the word-formation processes which were used to create the selected expressions and words. In individual cases, she includes or searches for Slovak equivalents or explains their meaning in detail for the sake of correct interpretation and thus creates a short pandemic dictionary. The structure of this article demonstrates the diversity, with which the language reflects new circumstances and changes in the society in consequence of the pandemic.

Keywords: lexis, vocabulary, coronavirus, pandemic, word-formation processes, analysis, translation.

Úvod

Chod dejín ovplyvnili mnohé udalosti, ktoré dokázali výrazne ovplyvniť aj jazyk ľudí. Týka sa to aj vyjadrovania tých, ktorí neboli očitými svedkami uvedených udalostí; dôsledky milníkov ľudských dejín zasiahli aj nasledujúce generácie a ich reč.

Jedným z následkov Dobytia Anglicka Normanmi v 11. storočí boli výrazné zmeny v ostrovej kultúre, vrátane jazyka. Počas nasledujúcich storočí mala francúzština výrazný vplyv na rozvoj slovnej zásoby anglického jazyka (Durkin, 2014, s. 65). Prostredníctvom neho prenikli mnohé francúzske slová aj do lexiky ďalších jazykov.

Z obdobia vládnutia rôznych panovníkov sú až do týchto čias v našom jazyku „živé“ mnohé výroky, ktoré vyriekli v zlomových situáciách. Príkladom je Gaius Iulius Caesar. Pri prechode rieky Rubikon predniesol slávny výrok „iacta alea est“, ktorý „sa používa v súvislosti s nejakým významným rozhodnutím; kocka je symbolom hry s neistým koncom“ (Encyclopaedia Beliana [online]).

Vznik nových slov alebo odvodenín a preberanie cudzích slov je spojené aj s vedeckým a technologickým pokrokom. Slovnú zásobu toho-ktorého jazyka obohacujú aj spoločensko-politické zmeny, často presahujúce hranice krajiny, zasiahnutej týmito zmenami. Ako píše

Lišková (2016, s. 199): „... sme očitými svedkami, ako sa hospodárske, spoločenské, kultúrne a politické dianie odráža v jazyku“. Ako poznamenáva Melušová (2020, s. 34) „... novoutvorená odborná lexika sa objavuje nielen v odborných a popularizačných textoch, ale aj hovorovom štýle“.

Vďaka technologickým výtvarným je komunikácia a stret rôznych kultúr takmer bezbariérová napriek tomu, že komunikanti môžu byť používateľmi rôznych jazykov. Prienikom sú predovšetkým internacionalizmy a cudzie slová. Všeobecne teda môžeme konštatovať, že „jazyk je dynamický fenomén sám osebe, no zároveň pružne reaguje aj na zmeny odohrávajúce sa v rámci jazykového spoločenstva, ktoré ho používa.“ (Levická, 2010, s. 70) Ak sa tieto zmeny dotýkajú svetového spoločenstva ľudí, je mapovanie spoločnej slovnej zásoby o to zaujímavejšie.

Pre účely nášho článku sme sa rozhodli zamerať na anglický a slovenský jazyk. Anglický jazyk z toho dôvodu, že sa v globálnom meradle hodnotí ako kontaktný jazyk slúžiaci na dorozumievanie ľudí, ktorí majú odlišný materinský jazyk, inými slovami, je *lingua franca* (Ostler, 2006). Platí to pre oblasť vedy, politiky, ekonómie, školstva atď., a to aj v našom priestore, na Slovensku. Veľmi intenzívne to vnímame v súčasnej dobe, počas ktorej ľudstvo zasiahlo šírenie vírusu COVID-19. Neminul ani Slovákov; tejto téme sa venuje široká skupina ľudí, od vedcov cez laikov až po médiá. Analyzovať budeme ich jazyk, a to paralelne s anglickými výrazmi, ktoré náš materinský jazyk prijal.

Predmet a metodika výskumu

Súčasnú situáciu v slovenskej a anglickej lexike budeme analyzovať na základe postupov formálneho obohacovania týchto jazykov. Okrem preberania do našej analýzy zahrnieme kalkovanie, tvorenie slov odvodením, tvorenie slov skladaním a abreviáciou. V našom príspevku sa takisto venujeme slovám cudzieho pôvodu, ktoré sú v súčasnosti v angličtine a slovenčine najfrekventovanejšie.

Cieľ

Cieľom je mapovanie slovnej zásoby slovenského a anglického jazyka v období najintenzívnejšieho šírenia koronavírusu v Európe a v Spojených štátoch amerických od marca do októbra 2020. V tomto období sa z dôvodu bezpečnostných opatrení na zabránenie šírenia tohto vírusu zmenil spôsob života množstva ľudí. Utlmenie ekonomickej činnosti a spoločenského života sa však (aj z dôvodu masívneho sústredenia verejnosti a médií na túto problematiku) nijako negatívne neodrazilo na jazyku v zmysle jeho ochudobnenia. Práve naopak. Naším výskumom tiež chceme poukázať na „živosť jazyka“ a dynamiku, s akou reaguje na nové výzvy, ktorým ľudstvo v 21. storočí čelí. Príspevok ponúka rešerš aktuálnej slovnej zásoby, ktorá zahŕňa nielen novotvary, ale aj najfrekventovanejšie známe slová v anglickom a slovenskom jazyku v špecifickom kontexte na pozadí slovotvorných procesov.

Kompozitá a preberanie

V tejto kapitole sa zameriame na slovotvorný proces skladania anglických slov a problematiku ich preberania do slovenského jazyka. Preberaniu cudzích výrazov do anglického a slovenského jazyka sa budeme podrobnejšie venovať v našom príspevku v jednej z ďalších kapitol.

Najväčšiu časť v anglickom jazyku tvoria jednoduché zložené slová, ktoré pozostávajú z dvoch slovotvorných základov. Z textov a ústnych prejavov, ktoré sa venujú téme vírusu, sme vyexcerpovali všetky druhy, ktoré sú v kategórii jednoduchých kompozít zastúpené. Najpočetnejšou skupinou jednoduchých kompozít však bola skupina menných kompozít; výrazne menej zastúpenými skupinami boli adjektívne, slovesné a adverbálne kompozitá. Proces skladania slov sa často považuje za najjednoduchší typ slovotvorného procesu, no jednoduchá forma zloženín môže „maskovať“ ich komplexnosť z hľadiska sémantiky (Bauer, 2017, s.1).

Posledné uvedené typy kompozít sme práve kvôli ich osobitným sémantickým vlastnostiam zaradili do podkapitoly metaforizovaných zloženín. Do skupiny menných zloženín sme zaradili:

- *Homeoffice* – do slovenčiny sme tento anglický výraz prebrali, ako slovenský ekvivalent navrhujeme prácu z domu.
- *Caremongering* – tento výraz má svoj pôvod v Toronte. Začali ním označovať dobromyseľnú činnosť zameranú na pomoc sociálnym skupinám ľudí, ktoré sú obzvlášť ohrozené koronavírusom a šírenie dobromyseľnosti. Paradoxne, je odvodený od slova scaremongering, čo znamená úmyselné strašenie ľudí, šírenie poplašných správ a paniky. V súčasnosti sa tento trend dobrovoľnej pomoci zraniteľným skupinám v spoločnosti rýchlo šíri prostredníctvom sociálnych sietí a jeho vyznávači sa označujú ako caremongers. V slovenčine sa používa všeobecný výraz dobrovoľníctvo a dobrovoľník, no v uvedenom kontexte slovenské ekvivalenty nemáme. V záujme zúženia a spresnenia významu by sme pre uvedené výrazy navrhli nasledujúce ekvivalenty: koroníctvo a koronár. Ku koreňu slova korona sme pripojili infix „íc“ a formant „tvo“, ktorý sa zväčša používa pri abstraktách pomenúvajúcich oblasť ľudskej činnosti, vlastnosť a/alebo činnosť (Ološtiak, 2019, s. 556). K tvorbe slova koronár nás inšpiroval preklad slova scaremonger do slovenčiny – panikár, z ktorého sme v našom novotvare využili príponu -ár.
- *Super-spreader* – super prenášač alebo so spojovníkom super-prenášač je človek, u ktorého je riziko nakazenia sa vírusom oproti iným ľuďom zvýšené a tým urýchľuje šírenie vírusu.
- *Self-isolation* – samoizolácia, v angličtine sa od uvedeného odvodilo aj slovesné zložené slovo self-isolate, no v slovenčine nemá formu zloženého slova, používame zvrätané sloveso izolovať sa.
- *Socialdistancing* – dodržiavanie odstupu, dodržiavanie spoločenského odstupu, fyzického odstupu.
- *Homeschooling* – domáce vzdelávanie, domáca škola.
- *Coronavirus* – v slovenčine sa slovo prispôbilo slovenskej ortografii, t. j. koronavírus.
- *Coronabonds* – v slovenčine koronabondy (pre zaujímavosť: v češtine častejšie uvádzané so spojovníkom korona-bondy) alebo korona dlhopisy. Sú to spoločné európske dlhopisy určená na boj s koronavírusom.

Niektoré (aj z vyššie uvedených) anglických kompozít majú rovnakú štruktúru aj v slovenskom jazyku, t. j. sú kompozitami aj v slovenčine, napr. *coronaphobia* – *koronafóbia*, *coronadepression* – *koronadepresia*. Z nich viaceré označujeme ako determinatívne kompozitá, pretože majú rovnaký určujúci člen, teda modifikátor kompozita a rozličný základný člen. Preklad a pochopenie ich významu je v prípade použitia modifikátora „corona/korona“ jednoduchší, a, ako sa ukazuje, uvedený modifikátor najvýraznejšie rozšíril slovnú zásobu oboch jazykov pri využití slovotvorného procesu kompozície.

Existujú aj prípady, kedy je substantívum „corona“ časťou anglického združeného pomenovania, ale ekvivalent daného ustáleného slovného spojenia v slovenčine už je kompozitom: *corona crisis* – v preklade koronakríza, *corona party* – koronapárty.

Medzi vyexcerpovanými zloženými slovami v anglickom jazyku boli aj také, ktoré majú v slovenskom preklade jednoslovný ekvivalent, napr. *facemask/face mask* – rúško, *cross-border worker*, *cross-border commuter* – pendler (hovorovo), ten, kto pravidelne (každodenne) dochádza pracovať do susedného štátu, do susedného mesta a pod. Nasledovné kompozitá majú v slovenčine ekvivalenty, naopak, vo forme viacslovných pomenovaní.

- *Essential workers* – v slovenských textoch sa stretneme s ekvivalentnými výrazmi: pracovníci v kritických povolaniach, kritický personál, osoby pracujúce v kritických alebo inak základných infraštruktúrach. Slovo kritický by sme z dôvodu lepšieho porozumenia slovného spojenia navrhli nahradiť synonymom „rozhodujúci“ alebo „kľúčový“. Sú to pracovníci, ktorým ich charakter práce neumožňuje vykonávať svoju profesiu na diaľku. Pracujú napr. v oblasti verejného zdravia, vo verejnej správe, v doprave, potravinárstve, logistike a pod.

V rámci skupiny ľudí, označených ako „essential workers“ vydeľujeme tzv. *frontline workers* v preklade pracovníci v prvej línii. Sú to pracovníci, ktorí v štáte zabezpečujú chod „kľúčových sektorov“ a sú navyše v priamom kontakte so zákazníkmi, ktorí pre nich v kontexte šírenia koronavírusu predstavujú riziko nákazy. Pri „zbieraní“ kompozít sme sa stretli aj s takými zloženinami, pri ktorých sme sa pozastavili nad ich formou alebo významom a pôvodom. Prvým prípadom je *emotional eating*. Označuje stav, kedy človek v zlej nálade, pod tlakom stresu a nepriemerných emócií konzumuje jedlo, aby sa cítil lepšie, napriek tomu, že nie je hladný. Stretáme sa aj s vysvetlením, že ide o zjednanie negatívnych pocitov nezdravým jedlom. V slovenskom jazyku figurujú dve verzie prekladu tohto kompozita – emocionálne a emočné jedenie. Pri pochybnostiach ktoré z uvedených variantov je správny vás môžeme ubezpečiť, že vo význame „súvisiaci s emóciami“ sú obe adjektíva synonymné. Mimoriadne zaujímavým je predpokladaný pôvod a význam mennej zloženiny *patient zero*, v slovenskom preklade pacient nula alebo tiež indexový prípad. Prvým pacientom v medicíne označeným ako pacient nula bol údajne Gaëtan Dugas, ktorého v 80.-tych rokoch 20. storočia označili za pôvodcu HIV vírusu v Spojených štátoch amerických. Vedec William Darrow ho však, nakoľko Dugas nepochádzal z Kalifornie kde zaznamenali vysoký nárast chorých na tento vírus, označil za „patient O“, pričom „O“ nebolo číslom nula, ale skratkou výrazu „Out-of-California“ (Douceff, 2016), čo v preklade znamená „mimo Kalifornie“. Dugas bol pôvodom z mesta Quebec v Kanade. Zloženina „patient zero/pacient nula“ je teda výsledkom mylnej interpretácie písmena „O“ a mylnej výmeny tohto písmena za cifru „nula“.

Metaforizácia menných zloženín

Väčšina z uvedených zloženín signalizuje sémantickú vzdialenosť medzi významom celej jednotky a pojmovým obsahom jednotlivých konštituentov. Skladanie nových slov je tak úzko spojené s metaforizáciou smerujúcou k implicitnému usúvzt'ažneniu dvoch javov mimojazykovej reality, napr.:

- *Lockdown/lock-down* – uzavretie hraníc, reštrikčné opatrenia, Websterov slovník (*Lockdown* [online]) píše o zákaze vzdialiť sa (najčastejšie) zo svojho bydliska z dôvodu zaistenia bezpečnosti alebo ochrany zdravia v prípade mimoriadnej situácie (živelná katastrofa, epidémia a pod.). Interpretácia sa líši podľa pravidiel jednotlivých krajín, ktoré lockdown zavádzajú. Hovorí sa preto o čiastočnom alebo absolútnom lockdowne. Slovenským ekvivalentom k čiastočnému lockdownu by mohlo byť obmedzenie pohybu, zákaz vychádzania alebo izolácia a absolútny lockdown môže zahŕňať aj zatvorenie obchodov. Bill Gates v marci 2020 hovoril o shutdowne, čo v preklade znamená zastavenie prevádzky, zatvorenie továrne, ale v podstate ním myslel absolútny lockdown. Aby sme teda boli exaktní, lockdown sa vzťahuje na obmedzenie pohybu osôb, zatiaľ čo shutdown obmedzuje hospodársku činnosť a poskytovanie služieb.
- *Blackout* – informačné embargo, výpadok prúdu, prerušenie dodávok elektrickej energie. Na Slovensku mylne použité v kontexte pandemického plánu opatrení na zabránenie šírenia koronavírusu vo význame dočasného zastavenia alebo obmedzenia pracovnej a hospodárskej činnosti. V tomto prípade sa potvrdilo to, že poznanie reálií anglicky hovoriacich krajín je kľúčové v záujme správnej interpretácie významu a jeho sprostredkovania obyvateľom krajiny, ktorého sa uvedené opatrenie týka. Riešením by bolo používať slovenský jazyk a vyhnúť sa tak nedorozumeniam a prípadne porušeniam zahrnutých pravidiel.

Osobitnú pozornosť je potrebné venovať menným zloženinám *outbreak* a *breakout*, ktoré majú odlišný význam. Zatiaľ čo *outbreak* znamená vypuknutie, prepuknutie, rýchlo sa šíriaca epidémia, prudké šírenie choroby, (prenesene) epidémia (odtiaľ sloveso *to break out* – prepuknúť, rozpútať sa), tak *breakout* sa používa v zmysle útek z väzenia. K metaforizovaným menným zloženinám sme zaradili aj *bail-out/bailout*, V tomto prípade môžeme hovoriť o rozšírení

významu tohto výrazu – *bail* je kaucia, zatiaľ čo *bailout* (figuruje aj s vyššie uvedeným spojovníkom) znamená finančná výpomoc všeobecne. V slovenskom jazyku sme v tomto význame našli metaforu *záchranný padák*. Prvýkrát sme sa s týmto výrazom stretli v článku Dzuredovej v Justičnej revue z roku 2011 „Pomoc Grécku a Záchranný padák eurozóny – Nález Spolkového ústavného súdu SRN zo 7. 9. 2011“.

- *Traffic-light-style plan* – v slovenskej tlači a materiáloch verejnej správy v rôznych obmenách: COVID semafor, semafor Covid-19, semaforový monitorovací a informačný systém, na stránke Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR pandemický semafor a semafor v súvislosti s ochorením Covid-19 (MPSVaRSR [online]). Význam by sme vysvetlili nasledovne: opatrenia na zabránenie šírenia koronavírusu sa odvíjajú podľa farieb, ktoré sú typické pre semafor a ktorými sa označuje okres, resp. štát, v ktorom sa vírus šíri a v nadväznosti na to miera prijímaných opatrení. Zelená farba označuje najmiernejšie opatrenia vzhľadom k nízkemu počtu nakazených, pričom červená „hlási“ najväčší výskyt infikovaných a teda najprísnejšie pravidlá. V anglickom jazyku sa na základe prirovnania so semaforom odvodili ďalšie metafory: red/amber/green measures; red, amber, green traffic-light system.

V kategórii metaforizovaných slovesných zložených slov uvádzame:

- *to outsource* – outsourcovať, externe obstarávať, v slovníku od spoločnosti Lingea (Outsource [online]) – zadávať subdodávateľské objednávky; v slovníku cudzích slov figuruje len podstatné meno a od toho odvodené prídavné: outsourcing – outsourcingový;
- *to jumpstart/jumpstart* – znovu naštartovať, núdzovo naštartovať.

V kategórii adjektívnych zložených slov uvádzame nasledovné:

- *long-awaited* – dlhoočakávaný,
- *heavy-duty* – vysokoodolný,
- *game-changing* – revolučný,
- *three-tier* – trojúrovňový, trojstupňový (three-tier system of measures).

S tvorením anglických zložených slov je úzko spätý proces konverzie medzi slovnodruhovými kategóriami. Niektoré z uvedených príkladov naznačujú prechod nominálnych jednotiek do kategórie adjektív s atributívnou funkciou v kompozite, napr. *coronabonds* či *homeoffice* atď. Rovnaký proces prebieha aj v prípade združených pomenovaní, napr. *quarantine life* – karanténny život.

Abreviácia

V rámci slovtvorného procesu abreviácie sme vyexcerpovali skratky, ktoré boli najfrekvencovanejšie a ktoré, najmä v súvislosti so spomínaným častým používaním, boli do slovnej zásoby jazyka prijaté už po veľmi krátkom čase svojej existencie. Rozhodli sme sa nedeliť ich do skupín na základe detailnej analýzy ich pôvodu či faktorov, ktoré spôsobili ich vznik; zameriame sa skôr na ich štruktúru, aj to predovšetkým v záujme prehľadnosti tejto časti nášho príspevku. Napriek tomu chceme poukázať na jeden z najdôležitejších intralingvistických faktorov vo vzťahu k abreviácii, ktorým je zákon jazykovej ekonómie, t. j. kompresia a kondenzácia jazykového prejavu a myšlienky. Tento zákon sa prejavuje v každom jazyku a patrí k najsilnejším (Fördösová et al., 2019, s. 33). Neobišiel ani nami analyzované slovné a písomné prejavy, venované téme koronavírusu, ktoré čo do počtu a rozsahu svojím spôsobom potvrdili autoritatívnosť tohto zákona. V tomto kontexte mali navyše postavenie primárnych komunikačných jednotiek. Samozrejme, mimojazykové faktory (modernizácia, výrazná zmena spoločenského zriadenia a vedecko-technický pokrok) v prípade „našich“ skratiek tiež zohrávajú nemenej dôležitú úlohu (Gavurová, 2013, s. 22).

Z množstva definícií skratiek sme si zvolili Horeckého definíciu akronymov, pretože jej znenie najviac vystihuje typológiu nami vyselektovaných skratiek ako názvov rozličných inštitúcií a zariadení, ale niekedy aj vecí, zostavených zo začiatočných písmen, skupín písmen alebo slabík, z ktorých je zložené viacslovné pomenovanie“ (Horecký, 1980, s. 149). Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ, 2006, s. 94) pod heslom akronym uvádza, že je to „slovo utvorené zo začiatočných hlások al. slabík pôvodného viacslovného názvu, skratkové slovo, skratka...“.

Po naštudovaní si definícií a názorov lingvistov, ktoré vo svojom diele Skratka ako lexéma Gavurová (2013) uvádza, sme sa rozhodli, že akronymy na základe ich skladby zoskupíme do nasledovných skupín: iniciálové skratky, iniciálové skratkové slová a skratkové slová.

Iniciálové skratky

Nasledovné iniciálové skratky v angličtine sme do slovenčiny prebrali v pôvodine, prekladáme len ich plné znenie: *WFH* (*work from home*) – práca z domu; *TB* (*throwback*) – návrat, spomienka; *WHO* (*World Health Organization*) – Svetová zdravotnícka organizácia; *ECDC* (*European Centre for Disease Prevention and Control*) – Európske centrum pre prevenciu a kontrolu chorôb; *PCR* (*najčastejšie PCR test, z angl. polymerase chain reaction*) – test, ktorý využíva metódu polymerázovej reťazovej reakcie; *CRP* (*C-reactive protein*) – typ proteínu, ktorý indikuje zápal v organizme; *R0* (*basic reproduction number, vyslovujeme R nought alebo R zero*) – základné reprodukčné číslo.

Ďalšie anglické skratky v slovenčine nepoužívame, prekladáme ich význam: *NHS* (*National Health Service*) – vnútroštátny zdravotnícky systém, štátna zdravotná starostlivosť; *EWRS* (*Early Warning and Response System*) – systém včasného varovania a včasnej reakcie na prevenciu a kontrolu prenosných ochorení; *ICM, CCM* (*Intensive care Medicine, Critical Care Medicine*) – intenzívna medicína.

Slovenské skratky sa bežne v anglickom jazyku nepoužívajú, ale pre zaujímavosť uvádzame príklad, kedy angličtina v danom význame ekvivalentom vo forme skratky nedisponuje: *OČR* (v období koronavírusu najčastejšie figurovalo v slovnom spojení pandemické OČR, pandemické ošetrovanie člena rodiny/pandemické ošetrovne) – *Leave to Care for a Family Member, care allowance*.

Odlišné iniciály, ale rovnakú formu – formu skratky – majú v oboch jazykoch nasledovné ustálené slovné spojenia: *PPE* – *personal protective equipment*; *OOPP* – *osobné ochranné pracovné prostriedky*.

Pri používaní anglických iniciálových skratiek môže prirodzene vzniknúť otázka, ako ich vyslovovať, pretože v príručkách slovenského jazyka odpoveď používateľ nenájde. Platí, že „iniciálové skratky utvorené z pomenovaní v cudzích jazykoch sa väčšinou hláskujú po slovensky najmä v takom prostredí, kde používatelia slovenského jazyka nie sú oboznámení s plným znením skráteného názvu, jeho pôvodom či s cudzím (predovšetkým anglickým) spôsobom hláskovania.“ (Ako sa správne čítajú skratky... [online]). Ak ste sa preto v slovenčine stretli s anglickou výslovnosťou *PCR* (ako pí-sí-ár), nie je to vyslovene nesprávne, ale odporúča sa, najmä vo verejnej komunikácii, preferovať slovenské hláskovanie.

Uvedená iniciálová skratka *PCR* sa tiež vyznačuje tendenciou, ktorou „je možnosť slovnodruhovej konverzie a existencia slovnodruhovej homonymie medzi substantívnou a adjektívnou (a ojedinele aj inou) platnosťou“ (Gavurová, 2013, s. 283). Týka sa to slovných spojení *PCR test, PCR testovanie*, ako ďalšie príklady môžeme uviesť *CRP test* alebo *TB Thursday*.

Iniciálové skratkové slová

Iniciálové skratkové slová, na rozdiel od iniciálových skratiek, ktoré hláskujeme, vyslovujeme ako jedno slovo. Jedným z najčastejšie používaných iniciálových skratkových slov v poslednom období je slovo *SARS*. Je výsledkom abreviácie iniciál „severe acute respiratory

syndrome“, v slovenčine ťažký akútny respiračný syndróm, inými slovami vírusové ochorenie dýchacích ciest.

Iniciálovým skratkovým slovom, ale len v slovenskom jazyku, je aj abreviatura označujúca jednotku intenzívnej starostlivosti – *JIS*. V anglickom jazyku nás to môže zvädzať k mylnej výslovnosti *ICU* (intensive care unit) ako jedného slova a teda nesprávnej identifikácii abreviatúry ako iniciálového skratkového slova. Uvedenú skratku však radíme medzi iniciálové skratky, a správne sa vyslovuje [,ar ,si 'ju].

Skratkové slová

Skratkové slová, ktoré sme vyexcerpovali, v sebe zahŕňajú číselný komponent. V uvedených spojeniach má rovnakú funkciu a pôvod – vyjadruje numerále v abreviačnom motivante.

V skratkovom slove označujúcom koronavírusové ochorenie – *COVID-19*, (*CO*rona*VI*rus *Disease* 2019) číslo „19“ odkazuje na rok 2019, kedy vedci prvýkrát identifikovali túto chorobu u čínskych pacientov. *COVID-19* je spôsobené vírusom, označovaným tiež skratkovým slovom *SARS-CoV-2*, v ktorom číslo „2“ označuje nový druh vírusu, jeho poradie, pretože prvým bol *SARS-CoV*, ktorý infikoval ľudí v roku 2002. Spočiatku ho označovali ako *2019-nCoV*. Tento skrátený názov by sme mohli definovať ako špecifické kompozitum, ktorého časťou je skratkové slovo. Písmeno „n“ je iniciálou anglického slova „*novel*“, v preklade nový.

Kríženie – tvorenie „blendov“

Proces kríženia slov sa významnou mierou podieľa na neologizácii slovnej zásoby. Jeho výsledkom je tvorba slov, v angličtine „*blends*“, krížených slov, ktorých častým príznamom je figuratívnosť. Okrem toho, že ich tvorba a použitie je prejavom ekonomizácie jazyka, nami vyexcerpované slová potvrdzujú snahu pomenovať nové skutočnosti originálnym spôsobom, a to aj v neformálnom písomnom styku. Uvedené demonštrujeme nasledujúcimi príkladmi:

- *Covidiot* = covid+idiots – ľudia, ktorí nerešpektujú opatrenia na ochranu zdravia a bezpečnosti v čase šírenia koronavírusu.
- *Infodemia* = information + pandemia – šírenie nehodnoverných informácií o koronavírusе. *Coronials* = corona + millennial – koroniáli, generácia koroniálov; týmto názvom sa označuje generácia detí, ktorá sa narodila alebo bola počatá počas doby šírenia koronavírusu. Kríženie slova „corona“ s „millennial“ nie je náhodné. Termínom mileniáli sa totiž označuje generácia, ktorá je výsledkom „baby boomu“ v 80. rokoch 20. storočia. V nadväznosti na to – obdobie karantény počas kovidu a uvoľnenie režimu po prekonaní epidémie predpokladá neobvyklý nárast pôrodnosti, vznikla tu istá analógia.
- *Robodoc/robodoctor* = robot+doctor – robolekár.
- *Coronageddon* = corona+armageddon – armagedon, a teda pohroma, spôsobená koronavírusom priamo, a teda ohrozenie zdravia ľudí alebo nepriamo – úpadok sociálneho, ekonomického a politického života, ktoré šírenie koronavírusu sprevádza. Doslovný preklad z anglického jazyka sme zaregistrovali v poľskom a českom jazyku, v slovenčine absentuje.
- *Zumping* = Zoom+dumping – rozchod cez videokonferenčnú službu Zoom.

Prvé štyri z vyššie uvedených slovenčina prevzala kalkovaním z anglického jazyka v znení *kovidioti*, *infodémia* a *koroniáli*. Význam je možné jednoducho dešifrovať rozdelením na dva slovotvorné základy bez znalosti anglického jazyka. Niektoré zložené slová v slovenskom jazyku však cudzí pôvod nemajú a napriek tomu je zložitý porozumieť ich významu, pretože sú kontextuálne závislé. Tvorja ich slovenskí autori, publicisti, a to s cieľom zaujať čitateľa. Svojou „krátkodobosťou“ sa odklňajú od kategórie neologizmov. Skôr by sme ich zaradili medzi okazionalizmy, keďže „vznikajú príležitostne v momente reči, v jedinečnom kontexte ako

produkty individuálneho použitia“ (Horecký et al., 1989, s. 313). Navyše, v inom texte by mohol byť ich význam interpretovaný odlišne. Takýmto príkladom je napr. zložené slovo „kovidlák“ (Lehotský, 2020). Križenie slov sa využíva aj pri tvorení firemných značiek, názvov produktov a služieb, odborných termínov alebo slov, ktoré sa udomácnia v štandardizovanej slovnej zásobe. K vymenovaným kategóriám ponúkame aj zaujímavé ukážky frekventovaných križených slov posledného obdobia v anglickom jazyku:

- *Quarantini* = *quarantine*+*martini* – alkoholický nápoj, pripravený doma počas karantény. Recepty s návodom na prípravu tohto alkoholického miešaného nápoja s príznačným názvom vzhľadom na podmienky jeho prípravy sa začali šíriť po uzavretí reštaurácií a barov v marci 2020.
- *Shecession* = *she*+*recession* – dôsledkom opatrení na zabránenie šírenia koronavírusu bol aj nárast nezamestnanosti, aj v radoch žien. Tým, že téma rodovej rovnosti bola v poslednom období v spoločnosti často pertraktovaná a stala sa súčasťou diskusií o oživení ekonomiky a prekonaní hospodárskej recesie, križené slovo *shecession* sa stalo adekvátnym termínom na označenie hospodárskeho poklesu, ktorý výraznejšie zasiahol ženské pokolenie.
- *Pastime* = *pass*+*time* – aktivita, vďaka ktorej čas plynie rýchlejšie, kratochvíľa. Tento anglický blend má však pôvod vo francúzštine, je výsledkom kalkovania slovného spojenia *passé-temps*. Udomácnil sa v štandardizovanej slovnej zásobe anglického jazyka a používateľa angličtiny si cudzí pôvod nemusia uvedomiť.

Derivácia – odvodneniny

Derivácia je slovotvorný proces, ktorý sa zakladá na pridaní prefixu alebo sufixu k slovotvornému základu. V anglickom jazyku je to jeden z najproduktívnejších slovotvorných procesov. Prípomky môžeme deliť podľa rôznych kritérií, v anglickom jazyku ich je nespočetné množstvo. My by sme chceli zdôrazniť ich najdôležitejšiu funkciu, ktorou je zmena slovnodruhovej kategórie. Z tohto hľadiska rozlišujeme najmä nominálne prípony (napr.: -age, -ance, -eer, -ery; v slove *appearance*), adjektívne prípony (napr.: -able, -ful, -atic, -ish, -less; v slovách *hopeful*, *problematic*, *harmless* atď.), slovesné koncovky (napr.: -ate, -ify, -ize; v slovách *falsify*, *polarize* atď.) a adverbálne sufixy (napr. -ly, -ward, -wise; v slove *reliably*).

Napriek tomu, že schopnosť meniť slovný druh je vlastnosť typická pre prípony, v súčasnosti poznáme aj predpony s touto funkciou. Sú to napríklad *de-*, *dis-*, *en-* v slovách ako *defraud*, *dismember*, *endanger*. Prípony (rovnako ako aj predpony) však majú aj rad ďalších funkcií, preto je niekedy zložitá ich kategorizovať. Môžeme ich však rozdeliť do viacerých kategórií z funkčno-sémantického hľadiska: záporové (napr.: *a-*, *anti-*, *dis-*, *il-*, *im-*, *non-*, *un-*; v slovách *asymptomatic*, *antibody*, *disinformation*), pejoratívne (napr.: *mis-*, *mal-*, *pseudo-*; v slovách *maltreatment*, *pseudoexpertise*), časové (napr.: *ex-*, *post-*, *pre-*; v slovách *postpandemic*, *prepandemic*), prefixy vyjadrujúce stupeň, veľkosť (napr.: *hyper-*, *over-*, *semi-*, *under-*; v slove *outperform*) apod.

Z uvedených exemplifikácií vyplýva, že angličtina oplýva mnohými odvođeninami, ktoré sú výsledkom derivačných slovotvorných postupov, no momentálne nemá výrazný vplyv na kreovanie novotvarov súvisiacich s témou koronavírusu. V slovenčine sme v tomto ohľade zaregistrovali nové odvođeniny, napríklad výsledok použitia adjektívnej prípony -ový v slove *covidový* (v slovnom spojení *covidové prsty*) alebo slovenskej koncovky -ovať v slovese vytvorenom z podstatného mena – *karantenizovať*.

Konverzia

Konverzia ako ďalší slovotvorný postup nachádza v anglickom jazyku tiež široké uplatnenie. Má za následok zmenu slovnodruhovej kategórie východiskového slova, najčastejšie jednoslabičného, pretože je z hľadiska morfológie flexibilnejšie než viacslabičné lexémy.

V období od marca 2020 sme zaznamenali množstvo slov, ktoré sú produktom slovnodruhovej konverzie. Početnou skupinou boli denominálne slovesá, napr. *to foot* (vo

viazanej kolokácii *to foot the bill* -zatiahnúť účet), *to face* (čeliť), *to loose* (uvoľniť), *to crater* (klesnúť, skrachovať, stagnovať), *to clear* (oslobodiť), *to quarantine* (zotrvať v izolácii, v karanténe) a pod.

V nami analyzovanom kontexte, v textoch tematicky zameraných na problematiku koronavírusu, boli zastúpené denominálne adjektíva syntakticky fungujúce ako atribúty, napr. *stress eating* (jedenie zo stresu), *community spread* (komunitné šírenie), *herd immunity* (spoločenská imunita). V slovnom spojení *bounce back loans* pozorujeme konverziu slovesa „*bounce back*“, ktoré má význam „otriať sa, pozbierať sa“. Tento termín sa používa v ekonomike a v slovenčine je interpretácia nasledovná: sú to pôžičky pre malé a stredné podniky na preklenutie nepriaznivého obdobia, úver na zmiernenie dopadov COVID-19. Terminologický ekvivalent je preklenovací úver alebo medziúver.

Slovesné idiómy a metaforizovaná lexika

„Vzhľadom na to, že pandémie zrazila ekonomiku na kolená, bolo potrebné sploštiť krivku chorobnosti COVID-19.“ Vo vete použité frazeologické zvraty *zraziť na kolená* a *sploštiť krivku* sa stali mantrou posledného obdobia. Ich znenie v anglickom jazyku je – *bring (economy) to knees* a *to flatten the curve*. Vzhľadom na to, že slovníky nevyhnutne nereprezentujú súbor aktuálne používanej slovnej zásoby a môžu byť pod vplyvom jazykovej normy viac ako pod vplyvom jazykového systému (Bauer, 2000, s. 838), je užitočné zachytiť vyššie uvedené slovesné idiómy v odborných štúdiách.

Našu pozornosť zaujali obrazné pomenovania, ktoré na základe vonkajšej podobnosti pomenúvajú javy, ktoré sú v sfére hospodárstva a spoločnosti dvadsiateho prvého storočia novými fenoménmi, alebo javy, osoby či predmety, ktoré síce nie sú novými objavmi, ale jazyk na ne dynamicky zareagoval a priblížil ich význam širšiemu publiku. Patria tu nasledovné metafory:

- *Draconian curbs* – drakonické obmedzenia, teda veľmi prísne, kruté obmedzenia, podľa aténskeho zákonodarcu Drakóna, ktorý v 7. storočí pred Kristom ustanovil zákony, ktorých porušenie sa prísne trestalo (Zamarovský, 1990, s. 194).
- *Helicopter money* – helikoptérové peniaze. Autorom tohto konceptu je držiteľ Nobelovej ceny, americký ekonóm Milton Friedman. Stratégiu založenú na priamu distribúciu peňažných prostriedkov centrálnych bánk občanom sa Milton rozhodol pomenovať metaforou. Tá sa napriek svojej nekonvenčnosti neskôr stala súčasťou ekonomickej terminológie, rozšírila svoj význam a dokonca – našla aj uplatnenie. Friedmanova teoretická úvaha našla praktické uplatnenie v čase ekonomickej krízy vyvolanej pandemiou s cieľom stimulovať dopyt a následne aj príjmy a zamestnanosť.
- *Helicopter parents* – helikoptérovi rodičia. Uvedené metaforické prirovnanie sa prvýkrát objavilo v knihe doktora Ginotta, ktorý citoval tínedžera, ponosujúceho sa na svojich rodičov: „Mama sa nado mnou vznáša ako helikoptéra“ (Ginott, 1969, s. 18). Naznačuje to prehnanú starostlivosť rodiča o svoje dieťa a snahu mať pod kontrolou všetky stránky života svojho potomka v prospech jeho blaha.
- *Lawnmower parents* – v preklade kosačkoví rodičia, ktorí tak ako kosačka „vykosia“ všetko, čo by potenciálne narušilo bezproblémový život dieťaťa a ohrozilo ho. Na rozdiel od helikoptérových rodičov „kontrolórov“ sú kosačkoví rodičia typom premotivovaných rodičov, ktorí oberajú deti o samostatnosť, zodpovednosť a schopnosť nezávislého prejavu (Morin, 2020).

Preberanie cudzích slov

Slovná zásoba každého jazyka sa obohacuje preberaním slov cudzieho pôvodu, inak to nebolo a nie je ani v prípade angličtiny. Vymenované cudzie slová nie sú novými prírastkami do anglickej lexiky, stali sa jeho súčasťou omnoho dávnejšie. Spája ich však kontext, v ktorom sa používajú, a síce v spojitosti s ochorením COVID-19.

Z talianskeho jazyka je prevzaté slovo *quarantine* (karanténa). Je odvodené od „quaranta giorni“, čo v preklade znamená 40 dní. V 14. storočí benátske zákony zakazovali posádkam lodí vystúpiť na breh z dôvodu šíriaceho sa moru do uplynutia tejto doby. *Pandemic* (pandémia) má pôvod v gréčtine od slova *pandemos*, v ktorom *pan-* znamená všetci a *-demos* ľudia, čiže týkajúci sa všetkých ľudí, verejný, spoločný. Do anglického jazyka preniklo cez francúzštinu a latinčinu aj slovo *epidemy*, v gréčtine pôvodne *epidemia* vo význame šírenie nákazlivej choroby, prevažne moru (Beekes, 2010). Ďalšími najčastejšie používanými slovami sú slová latinského pôvodu: *virus* (vírus, pôvodne jed, rastlinná miazga, sliz), *epicenter* (epicentrum) a *vaccination/vaccine* (z latinského *vaccinus* – pochádzajúci z kráv. V 19. storočí týmto názvom pomenoval lekár Edward Jenner svoju metódu očkovania proti variole, teda pravým kiahňam, keď ľuďom injekčne podal dávku ľahšej formy kiahní – kravských kiahní „*variolae vaccinae*“). Z francúzštiny do slovnéj zásoby anglického jazyka vošli slová ako *force-majeure* (vyššia moc, anglické synonymum je *superior power*) a *isolation* (izolácia, do angličtiny preniklo z francúzštiny začiatkom 19. storočia, korene však siahajú do latinčiny, kedy sa používala adjektívna forma *insulatus*).

Aktuálnym novotvarom v anglickom aj slovenskom jazyku je výraz *Kurzarbeit*, prevzatý z nemčiny. V angličtine je to inými slovami „*short-time work*“, v slovenčine skrátaná pracovná doba. Termín sa ujal, pretože z dôvodu straty zákaziek počas karantény a s cieľom predísť prepúšťaniu začali firmy svojim zamestnancom znižovať počet hodín, ktoré mali stráviť v práci. Toto opatrenie na záchranu hospodárstva však prvýkrát použili Nemci, a ako sa zdá, *Kurzarbeit* sa stala ich úspešnou vývoznou komoditou. Nepochopiteľné však je prečo tomuto termínu mnohí autori článkov v slovenčine priradili mužský rod, keď slovo „práca“ je predsa ženského rodu.

Máloktoľ používať slovenského jazyku už dnes nepozná slovo *hoax*. Do našej slovnéj zásoby opäť zasiahla angličtina. *Hoax* je pravdepodobne modifikáciou anglického *hocus*, čo v preklade znamená kúzelník, eskamotér. Hoaxom teda neradno veriť, sú to dezinformácie, falošné a zavádzajúce správy. Ďalším zaujímavým príkladom je anglické slovo *streaming* a od toho odvodené adjektívum *streamovací* a verbum *streamovať*. Anglické *stream* značí prameň, riečka, potok a vo funkcii slovesa prúdiť, tiecť. S vývojom informačných technológií sa však význam rozšíril a v súčasnosti sa uplatňuje nasledovne: pri pomenovávaní technológie prenosu audiovizuálneho materiálu medzi zdrojom a koncovým používateľom (*streaming*), na označenie serverov, ktoré túto technológiu využívajú (*streamovacie*) alebo na identifikáciu činnosti, ktorú vykonávajú (*streamovať*).

Záver

Uvedený príspevok predstavuje štúdiu slovnéj zásoby anglického jazyka a slovenského jazyka v čase šírenia ochorenia COVID-19 od marca 2020, ktorú sme kategorizovali podľa aplikovaných slovtvorných procesov. Zamerali sme sa na najfrekvencovanejšie slová, relevantné v súvislosti s ich použitím v kontexte uvedeného ochorenia. Ukázalo sa, že vyexcerpované slová nie sú výlučne medicínske termíny, ale opisujú aj nové fenomény v oblasti ekonomiky a života ľudí všeobecne. Novotvary promptne reflektujú dynamicky sa meniace spoločenské pomery vo svete pod vplyvom pandémie koronavírusu. Niektoré už známe slová zas „ožili“, pretože sa javom, ktoré pomenávajú, venuje zvýšená pozornosť.

Za anglickým jazykom náš materinský jazyk absolútne nezaostáva. Angličtina je pre slovenčinu zdrojom nových slov, ale mnohé novotvary vyskytujúce sa v komunikácii slovenských používateľov sú domáceho pôvodu. Okrem slovenských ekvivalentov k anglickej lexike sme preto vo vybraných častiach nášho príspevku spomenuli aj špecifiká k aktuálnej slovnéj zásobe slovenského jazyka týkajúce sa napr. výslovnosti, ekonomizácie pri tvorbe skratiek, tvorbe príležitostných slov atď. Je vždy dobrým riešením hľadať k anglickému slovu, resp. slovnému spojeniu, v záujme korektnej interpretácie významu, prekladový ekvivalent v slovenčine. Uvedené by malo byť úlohou odborníkov, ktorí termínu či spojeniu rozumejú a ponúknu vhodný slovenský ekvivalent. Keď ho začnú používať – v odborných prácach i v ústnom prejave – je veľmi pravdepodobné, že sa ujme a rozšíri. Nie vždy je to však možné. V takom

prípade sa odporúča doslovný preklad s uvedením vysvetlenia významu daného slova. V súčasnosti sú pre laikov výhodou, ale aj nástrahou vyvinuté informačné technológie. Prostredníctvom médií a internetu sa k nim cudzia terminológia dostane tak rýchlo, že jej spracovanie nie je dostatočné a môže tým spočiatku spôsobiť dezinformácie. Postupné osvojovanie si lexém a frekvencia ich použitia situáciu napravuje a v konečnom dôsledku z toho jazyk vychádza víťazne – obohatí sa o novú slovnú zásobu.

Najvýraznejšie zastúpeným slovtvorným procesom sa na základe vyexcerpovanej lexiky javí skladanie a kríženie slov. Zaujímavou sprievodnou vlastnosťou výsledných kompozít a krížených slov je ich obraznosť. Početnou skupinou sú aj abreviácie. Na základe obsahu našej štúdie sa môže javiť, že procesy derivácie a konverzie nie sú produktívne, opak je však pravdou. V anglickom jazyku skutočne nachádzajú mimoriadne široké uplatnenie. Napriek tomu bolo formálne obohacovanie lexiky v spojitosti s témou koronavírusu výraznejšie v prípade vyššie spomenutých procesov slovtvorby.

Pestrosť a zároveň lexikálnu komplexnosť vyexcerpovanej slovnej zásoby anglického jazyka považujeme za zaujímavý didaktický materiál pre študentov angličtiny. Čítaním alebo počúvaním originálneho textu a získavaním informácií o aktuálnom dianí si študenti nielen rozširujú slovnú zásobu, ale posilňujú odbornú jazykovú kompetenciu a získavajú plastický prehľad o fungovaní lexikálneho systému. Osvojovaním si takýchto vedomostí na pozadí informácií o štruktúrnych procesoch v slovnej zásobe angličtiny dokáže študent lepšie porozumieť cudzojazyčnému textu. Takisto tým prispieva k rozvoju svojej jazykovej kompetencie v slovenčine. Význam štúdia slovtvorných procesov teda presahuje lexikálnu úroveň jazyka a významne zasahuje aj do jeho ostatných rovín, a napomáha osvojovaniu všetkých jazykových zručností (Fifiková, 2018).

Literatúra

- BAUER, L. 2000. System vs. Norm: Coinage and Institutionalization. In: *BOOIJET, G. et al. (eds.). 2000. Morphologie/Morphology*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 832 – 840.
- BAUER, L. 2017. *Compounds and compounding*. Cambridge: Cambridge University Press, 195 s.
- BEEKES, R. 2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden: Brill.
- DOUCLEFF, M. 2016. Researchers Clear 'Patient Zero' From AIDS Origin Story. In: *Morning Edition* [online]. [cit. 2020-10-01]. Dostupné na: <<https://www.npr.org/sections/health-shots/2016/10/26/498876985/mystery-solved-how-hiv-came-to-the-u-s?t=1589560355979&t=1603990618396>>.
- DURKIN, P. 2014. *Borrowed Words: A History of Loanwords in English*. Oxford: Oxford University Press, s. 65.
- DZURENDOVÁ, L. 2011. Pomoc Grécku a Záchranný padák eurozóny – Nález Spolkového ústavného súdu SRN zo 7. 9. 2011. In: *Justičná revue 11/2011*. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, s. 1543 – 578.
- ENCYCLOPAEDIA BELIANA. 1999. *Alea iacta est* [online]. [cit. 2020-09-27]. Dostupné na: <<https://beliana.sav.sk/heslo/alea-iacta-est>>.
- FIFIKOVÁ, D., LANČARIČ, D. 2018. Analyse der Wirtschaftssprache Englisch anhand der Beispiele aus den Wirtschaftsmagazinen The Economist und Newsweek. In: *Wirtschaftssprache im Wandel: Eine Forschungsstudie in vier Sprachen, fokussiert auf den Fremdsprachenunterricht*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 55 – 68.
- FÖRDÖSOVÁ, M., HOLÚBEKOVÁ, A., GREŽOVÁ, I. 2019. Slovenské, anglické, nemecké a ruské skratky medzinárodných organizácií a inštitúcií. In: *Medzinárodné vedecké dni 2018*.

Smerom k produktívnemu a udržateľnému svetovému poľnohospodárstvu a potravinovým zdrojom, s. 31 – 40.

GAVUROVÁ, M. 2013. *Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 22.

GAVUROVÁ, M. 2013. Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané. Poznámky o produktivite a slovnodruhovom štatúte skrátených a skratkových slov – III. časť. In: *Slovenská reč*, 2013, roč. 78, č. 5, s. 274 – 284.

GINOTT, H. 1969. *Parents & Teenagers*. York, NY: Scribner, s. 18.

HORECKÝ, J. et al. 1989. *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, s. 313.

HORECKÝ, J. 1980. Niečo o akronymách. In: *Kultúra slova*, 1980, roč. 14, č. 5, s. 149 – 152.

Ako sa skloňujú skratky HOAX (poplašná internetová správa) a KEGA. [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7780/>

Ako sa správne čítajú skratky KPMG, HSBC, IBM a J&T? Máme ich hlásť po anglicky? [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8268/>

LEHOTSKÝ, I. 2020. Kovidioti verzus kovidláci – komu prospieva nová frontová línia medzi občanmi? [online]. In: *Hlavné správy*, 16. septembra 2020. [cit. 2020-10-02]. Dostupné na: <https://www.hlavnespravy.sk/kovidioti-verzus-kovidlaci-komu-prospieva-nova-frontova-linia-medzi-obcanmi/2293894>

LEVICKÁ, J. 2010. Neologizmy a terminologické plánovanie. In: *LEVICKÁ, J., VIESTOVÁ, K. 2010. Neologizmy v terminológii marketingu. Vedecký seminár o problematike neologizmov v obchodných disciplínach*. Bratislava: Slovenský národný korpus – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, s. 70 – 80.

LINGEA. *Outsource*. [online]. Dostupné na: <https://slovníky.lingea.sk/anglicko-slovensky/outsource>.

LIŠKOVÁ, D. 2016. Metafory v nemeckých hospodárskych printových médiách a úskalia pri preklade. In: *ŠTEFANČÍK, R. (ed.) Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 195 – 207.

MELUŠOVÁ, E. 2020. Aspekty vzniku nových slov a významov vo francúzštine. In: *Lingua et Vita*, ročník IX, 17/2020, s. 28 – 35.

Merriam-Webster.com dictionary. [cit. 2020-09-27]. Dostupné na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lockdown>.

MORIN, A. 2020. 5 Ways Lawnmower Parents Hurt More Than They Help. [online]. In: *Psychology today*, 6. február 2020. [cit. 2020-10-27]. Dostupné na: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/what-mentally-strong-people-dont-do/202002/5-ways-lawnmower-parents-hurt-more-they-help>.

Semafor v súvislosti s ochorením Covid-19 v zariadení starostlivosti o deti do troch rokov veku dieťa. [online]. [cit. 2020-10-13]. Dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/sk/koronavirus-pracovna-socialna-oblast/jasle/druha-vlna-pandemie-ochorenia-covid-19/semafor-k-21_9_2020_aktualizacia.pdf.

Online Etymology Dictionary [online]. [cit. 2020-10-25]. Dostupné na: <https://www.etymonline.com>.

OLOŠTIAK, M. 2019. Ku vzťahu medzi morfeatickou a slovotvornou štruktúrou slova v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 2019, roč. 70, č. 3, s. 545 – 572.

OSTLER, N. 2006. *Empires of the Word: A Language History of the World*. New York: Harper Perennial. 615 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: VEDA, s. 94.

ZAMAROVSKÝ, V. 1990. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, s. 194.

Kontakt

Mgr. Dominika Vargová, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra jazykovedy a translatológie
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: dominika.vargova@euba.sk

VALIDITY OF HIGH-STAKES MILITARY LANGUAGE TESTS FROM TEACHERS' VIEWPOINT

VALIDITA VOJENSKÝCH JAZYKOVÝCH ZKOUŠEK VYSOKÉ DŮLEŽITOSTI Z POHLEDU UČITELŮ

LUDMILA KOLÁČKOVÁ
MÁRIA ŠIKOLOVÁ

Abstract

The military personnel in NATO (North Atlantic Treaty Organization) countries is commonly tested by high-stakes standardized language tests in accordance with NATO STANAG (Standardization Agreement) 6001. Since passing or failing at the examination can significantly affect the soldiers' careers and personal lives, high validity, reliability and accountability has to be guaranteed. As far as the military in the Czech Republic is concerned, the only body responsible for quality assurance in language testing is the Language Centre of the University of Defence. All language specialists at the Centre are fully aware of the responsibility and permanently devote their efforts to set and maintain the measures to guarantee high validity and reliability of the tests and their results. Nevertheless, one gap that needed to be filled was finding out the teachers' perspective concerning the tests which resulted in launching this survey. The survey was based on a questionnaire distributed to the teachers electronically. The questionnaire covered 11 questions and was answered by 60 respondents. The questions focused on the teachers' opinions on examination in terms of its difficulty, objectivity, as well as problems connected with the preparation for it. The paper will present main results together with potential issues to discuss.

Keyword: language assessment; standardized examination; teachers' opinions; questionnaire; data analysis.

Abstrakt

Komunikační kompetence příslušníků armád v zemích NATO (Severoatlantická aliance) jsou běžně ověřovány pomocí standardizovaných jazykových zkoušek v souladu s NATO STANAG (Standardization Agreement) 6001. Vzhledem k tomu, že výsledek zkoušky může významně ovlivnit nejen kariéru, ale i osobní život vojáků, musí odpovědná instituce zaručovat vysokou validitu a spolehlivost testových výsledků. Pokud jde o situaci v Armádě České republiky, jedinou institucí odpovědnou za zajišťování kvality testování jazyků je Centrum jazykového vzdělávání Univerzity obrany. Všichni odborníci v centru si plně uvědomují svoji odpovědnost a trvale směřují své úsilí k zajištění vysoké validity a spolehlivosti jazykových testů a jejich výsledků. Jedinou mezerou, kterou bylo třeba v jejich aktivitách vyplnit, bylo zjištění pohledu učitelů na vlastnosti používaných testů. To vedlo autorky příspěvku k zahájení průzkumu, založeného na dotazníku, který elektronicky distribuovaly učitelům. Dotazník zahrnoval 11 otázek a odpovědělo na něj 60 respondentů. Otázky byly zaměřeny na názory učitelů na zkoušku z hlediska její obtížnosti, objektivitu hodnocení i problémů souvisejících s přípravou na úspěšné složení zkoušky. Předkládaný příspěvek představuje hlavní výsledky tohoto průzkumu spolu s možnými dalšími problémy k diskusi.

Klíčová slova: ověřování komunikační kompetence; standardizovaná zkouška; názory učitelů; dotazník; analýza dat.

Introduction

Nowadays, high-stakes language tests are used for many purposes in different spheres of life. There has been tremendous amount of research in the area of language testing recently and thus, the institutions responsible for test design and administration have a lot of expertise to build their testing systems on. Nevertheless, each testing context has its specifics and so it is up to decision makers how they will apply the results of research in their conditions and manage their testing system.

The current study was conducted in the military context where high-stakes language tests have been used for more than two decades. During this period of time, the tests and testing teams have undergone a lot of changes, although for the whole time, the tests have been based on Standardization Agreement 6001 of NATO countries and their results have been of utmost importance. That is why attention has to be continuously paid to quality assurance of these tests by monitoring their validity and reliability.

The aim of this study was to scrutinize only one aspect falling into the category of validity, and it is namely data gathering and analysis of language teachers' views on these language tests.

Validity

Most of the experts nowadays agree that tests are valid if they accurately measure what they are supposed to measure (Ruch 1924, in Fulcher 2010; Davies et al, 1999; Hughes, 1992; Hennig in Alderson et al, 1995).

While some authors define various types of validity (Davies et al., 1999), the others perceive validity as just one concept. (Bachman, 1997; American Psychological Association, 1985). Winke uses the term "broad validity" which pertains to reliability, concurrent validity, predictive validity, and consequential validity (Winke, 2011).

Many scholars also claim that it is not enough just to state that the test is valid, but that evidence is needed to support this statement (Bachman, Palmer, 1996; Davidson, F., Lynch, B. K. 2002).

Another important idea connected with validity is that it is often not ascribed to a test as its feature, but rather it is related to meaningfulness and appropriateness of the interpretation of the scores (Kyriakides, 2004; Winke, 2011; Sax, 1997 in Kyriakides, 2004; Bachman, 1997; Mac Namarra, 2008, in Fulcher 2010; Messick 1989 in Davidson, F., Lynch, B. K. 2002).

Why teachers' views matter

High-stakes tests are not designed and administered in vacuum. Apart from the fact that they provide the test takers with a score/level, they have an impact on curriculum, teaching methods, teachers and learners. To face the often unlimited power of tests, Shohamy emphasises the need of collaborative and democratic approaches to assessment in which the testers are no longer "know it all"; on the contrary, she sees the testing covering joint effort of not only testers, but other participants of testing process, including teachers (Shohamy, 2008, p. 136).

In authors' opinion, teachers are definitely stakeholders in the educational context. That is why, as Winke states "The teachers' perspectives are therefore valuable pieces of information". As a result, teachers' views have to be taken into consideration when test validity is examined (Bachman, 1990; Hughes, 2003; Messick, 1989, all in Winke, 2011). Although teachers' contribution to validation process seems to be logical and clearly beneficial, in practice, teachers are not routinely involved in validation process (Crocker, 2002; Ryan, 2002; Haertel, 2002; in Winke).

Teachers' opinions on teaching, testing and assessing speaking skills in Finnish upper secondary schools have even become a research topic of a university thesis. The rationale behind the thesis was the fact that at the time of writing the thesis, testing oral skills was not a part of Matriculation Exam, but it was generally perceived as a shortcoming of such a high-stakes exam. Based on the study, the teachers showed positive opinions concerning teaching speaking skills, however, at the same time, they stressed some practical problems to be addressed in teaching

process (too big groups, too little time). That is why they were mostly opposing the inclusion of oral exam into Matriculation examination (Huuskonen and Kähkönen, 2006). Teachers' opinions on tests were scrutinized by different authors with various intentions (Laborda and Álvarez, 2011; Melouk, 2001; Turner, 2006).

Similarly, Kyriakides also considers teachers as important players involved in test validation process claiming that "teachers, as end-users of tests, contribute a distinctive perspective on validity, referred to as inferential validity". He emphasises the importance of investigating the test users' perceptions which he considers to be more important than the perceptions of subject-matter experts (2004). Freire claims that evaluating organizations should learn from educators. He adds that "without this attitude, the evaluators from an external organization will never admit to any gap between their view of reality and reality" (1985, in Shohamy).

Methodology, limitations

To address the population of teachers who, in authors' opinion, should have their say concerning the tests, the authors have decided to construct a questionnaire. As the authors wanted to produce a very respondent-friendly and at the same time not too time-consuming instrument, they have designed a questionnaire consisting of 11 items. Six of them were intended to gather quantitative data, while the rest of them (five) tried to find out personal opinions and attitudes of the teachers (the questionnaire is a part of the attachment).

The questionnaires were distributed via Google Document Management System which enabled to easily address the respondents, as well as to create a user-friendly environment for both respondents and the authors. The questionnaires were distributed from April to May 2020.

Following the trends of the 21st century, it also saved our environment. In addition, the system offered a relatively easy evaluation of the data, as an added value.

Results, interpretation and implications

Out of around 70 teachers teaching English at the Language Centre and thus mostly preparing the students for the examination, 60 teachers have filled up the questionnaires (cca 86 %). Eighty percent of the teachers believe that the content of the courses is designed to lead the students to pass the exam, while twenty per cent partly agree with this statement claiming that the range of the topics is too broad to be covered because of the insufficient number of lessons. Another reason for just partly agreeing was the lack of mock tests for the highest level of proficiency which makes it difficult to illustrate the level of difficulty.

The majority of the respondents (55 %) agree that subtests for individual skills (listening, speaking, reading, writing) are equal in terms of difficulty. The rest of them have presented their disagreement giving the following reasons: they have not been given the opportunity to familiarize with the individual subtests and thus, their opinion may only be based on the students' feedback. Based on this feedback they often deduce that the subtests of reading comprehension at levels 1 and 3 are too difficult if compared with subtests of other skills. Moreover, the texts in reading comprehension subtests are rather long and students would appreciate longer time to complete the test. Yet another respondent thinks that reading subtests require a broad vocabulary; nevertheless, in this respondent's view, productive skills are more difficult to acquire.

What the authors consider to be of profound importance is the way how the teachers see the difficulty of preparing for a particular skill at a particular level. To gather clear results, the respondents were asked to choose just one skill for each level. The table illustrates the results.

In the next item, the respondents were asked to give some details/reasons for their choice of the most difficult skill to prepare the students for on particular levels. For level 1, the most frequently mentioned reasons causing difficulties were as follows: too extensive course content, too little time to train for the test format, different entrance proficiency level, and disproportional range of vocabulary taught from the textbooks and required at the exam. The authors consider of

high significance also the statements concerning the insufficient course length, higher age of students, as well as the low ability to actively use language in productive skills.

	LISTENING COMPREHENSION	SPEAKING	READING COMPREHENSION	WRITING
Level 1	52 %	22 %	17 %	9 %
Level 2	35 %	18 %	10 %	37 %
Level 3	25 %	11 %	9 %	55 %

Table 1 Teachers' point of view: difficulty of preparing for a particular skill at a particular level

Source: Own

As far as L2 exam preparation is concerned, there is one problem similar to problems mentioned in connection with preparation for L1; it is the insufficient vocabulary needed to pass the exam (the range of vocabulary taught from the text books does not seem to be sufficient). Another problem mentioned specifically for this level is dealing with fossilised mistakes. A lot of students of these courses are able to communicate, but they keep making mistakes which consequently may result in failing the exam at this level where certain accuracy is required.

As the reasons for difficulties in preparation for L3 writing, the respondents have mentioned insufficient entrance level in terms of grammar, vocabulary, spelling, and stylistics. Moreover, they claim that the writing tasks that are required at the examination would not be mastered by the students even in their mother tongue. Those who identified receptive skills as the most difficult skills to prepare for claim that there is a lack of sufficient mock tests, as well as appropriate teaching materials.

As far as the perception of test fairness is concerned, almost a half of respondents consider the test to be fair. To specify the reasons for unfairness of the test, the teachers were given the opportunity to mark more than one reason. The most frequently mentioned reason of unfairness was insufficient time limit (42 %). Around a quarter of respondents ascribed the unfairness to the level of education of the candidates – in other words: the tests are too difficult for the candidates because of their insufficient or not fully corresponding education. The same percentage of them sees the reason of unfairness in the professional orientation of the candidates. Almost a third of teachers relates the problem of unfairness to inappropriate subject matter of the tests. The same proportion of them believe that the test measures something else than the language proficiency.

Seventy-one percent of the respondents state that the current system of examinations according to NATO STANAG 6001 has influenced their way of teaching. However, nineteen percent believe the testing system has not affected their teaching and the rest of them, ten percent, do not know. Almost all teachers find the mock speaking exams followed by feedback to be very beneficial/helpful. What surprised the authors, however, was that four teachers are not aware even of the existence of these procedures. All but three teachers see the writing mock tests followed by feedback from methodologists as very beneficial; three teachers do not know that the mock tests at the institution exist. As far as the reading and listening comprehension mock tests are concerned, all teachers find them helpful.

The last two items were open-ended and thus the responses to them offered a broad range of various opinions, suggestions and attitudes which the authors find on the one hand very beneficial, however, on the other hand, difficult to assess, categorize and generalise. The respondents were asked for suggestions in terms of possible improvement of the process of designing mock tests. The item seemed to be very inspiring, since 51 teachers responded. Their responses can be further divided into the areas they referred to. The most numerous part of the teachers prefer the current situation in which some (but not all) individual departments produce mock test items which are further moderated and, as a result, approved, modified or discarded by the methodology team. These respondents also recommended that the methodology team should

continue in this coordinating work. In addition, they suggested further enlargement of the team of teachers producing the items. More seminars/workshops are desired which will offer the teachers more insight into the complex process of designing items. Some of the teachers praised the work of methodology group concerning seminars which they have already organized and which focused on some basics of item writing.

At the same time, there were some critical voices pointing out to the fact that the items were not designed by all of the departments which was implicitly perceived as unfair. Another critical remark referred to the fact that not all departments have a computer lab at their disposal, and so they would appreciate if the mock test of receptive skills were administered not only electronically, but also in pen and paper form.

A teacher stressed that the teachers should have sufficient number of mock tests. Another respondent sees the solution in creating an item bank, with each teacher having the access to it on condition that everyone contributes and everyone shares. Another suggestion was to share the real tests which are not in use anymore. Nevertheless, several teachers admitted they have no idea how to improve the current system.

On the other hand, several others mentioned that testing department should produce mock tests, or they should have more personnel to do it. One respondent suggested that it should be the full responsibility of the methodology group. Other respondents offered various possible technical solutions of storing and administering mock tests of receptive skills. In addition, one teacher would like to share listening tests with other NATO countries which, in their opinion, may contribute to better calibration and equivalence of the tests in particular countries.

In the last item the respondents were encouraged to mention any suggestions, opinions, and/or remarks relevant to language teaching/learning. One respondent claims that the test does not properly reflect the real language needs of professional soldiers in their careers. The MoD should carefully consider which positions really need a certain level of English – otherwise, soldiers learn English being aware of the fact that they will never use it in real life; they might even pass the test, but after a short period of time, the proficiency will go down or disappear completely.

Another teacher expressed her/his worries concerning the soldiers attending intensive level 1 (survival) course. She/he claims that these learners are usually high school graduates and have not had an intention to study anything else, notwithstanding English language. Often, they have no idea of any effective learning styles or strategies. Their thinking is usually very concrete and this fact should be taken into consideration and addressed appropriately in the content of the course and teaching methodology.

Other voices focused again on mock tests articulating the need to have mock tests for receptive skills most urgently on level 3 – otherwise it is rather difficult to prepare the learners for the test well. They also mentioned the fact that the mock tests should not be compiled from non-functional items which, e.g. are on the Centre website, as they are easier than the real ones and thus might mislead the learners' expectations concerning the test difficulty.

There were two more critical opinions referring to Testing Department, one of them stating that the Department should not concentrate on creating items which are as difficult as possible. Moreover, one respondent stated that they feel as if testers did not perceive the teachers as partners, but rather as “thieves” who “want to steal their secret”. The respondent continues that when the teachers express their wish to see some real tests, it is not with the intention to disclose them to the students; what is behind this is their honest effort to grasp the way how the items are designed and what the level of difficulty is. Nevertheless, another teacher praised both methodologists and testers for their cooperation, assistance and willingness to help. One respondent highlighted the fact that the structure of the website of the Centre is a bit confused and does not enable an easy orientation and navigation. A teacher expressed her/himself that she/he has no idea how to do it in a better way.

Discussion

Eighty percent of the teachers agree that the content of the courses is designed to lead the students to pass the exam. At the same time, most of the respondents also claim that the current system of examinations according to NATO STANAG 6001 has influenced their way of teaching. As far as the publications on the issue of “teaching for the exam” are concerned, there are both proponents and opponents of the idea. Opponents of teaching for the exam perceive the meaning of the phrase rather pejorative, as in their opinion it implies narrowing of the curriculum and overemphasising the exam preparation (Berliner, 2011; Reeves, 2015). However, taking into account an enormous number of different language textbooks and courses explicitly claiming that they prepare for different internationally recognised standardized English examinations, the authors do not share the opinion, that “teaching for the exam” is a wrong way to adopt.

That is why, since the courses at the workplace of the authors are all finished by the high-stakes examination according to NATO STANAG 6001, the authors are in agreement with the idea that the courses should prepare for the examination. Having said that, however, they do not agree with narrowing the whole teaching process to training for the examination tasks, but they believe in positive effect of raising awareness of the exam in both teachers and learners and the positive affect of mock examinations followed by professional feedback with learning recommendations.

Teachers expressed their worries concerning level 1 courses, mentioning prevailing characteristics of the learners (high-school graduates, no or little previous experience with learning languages, relatively higher age, mostly concrete and straightforward way of thinking), as well as insufficient length of the courses. The skill they find most difficult to prepare at this proficiency level is listening. As this population and course are very specific, there is not any literature dealing with this combination of problems. The authors consider these ideas significant to approach and to repeatedly recommend to prolong the duration of the course to the MoD, and to brainstorm optimal methodology which would help to overcome the problems mentioned.

From teachers’ responses it is also apparent they consider mock tests of all skills very important and at the same time, they perceive the insufficient number of mock tests of receptive skills negatively, especially in level 3 courses. The responses also suggest that the teachers do not fully understand the way in which the test items are constructed. Consequently, they implicitly might question especially the tests of receptive skills for level 3. As mentioned above, the teachers ask for more mock tests of receptive skills and most of them appreciate the approach introduced recently in which the teachers create items, then the methodologist group moderate them and subsequently the approved items are collated into a complete test and handed over to the head of teaching department. The teachers realize their insufficient skills in item writing and hence appreciate the previous seminars run by methodologists explaining the basics of creating test items and would appreciate more training in this area.

Another suggestion how to address the problem of the lack of mock tests was to share the real tests which are not in use anymore – this is a blatant example of the lack of awareness of the teachers concerning testing – all functional items are being in use permanently, as far as they function well. The results of the questionnaire have nevertheless revealed also some critical opinions. Obviously, not all departments contribute to mock tests with test items, but all want to share the tests. Not all departments have computer labs, so electronic mock tests cannot be used in those workplaces. Although most of the respondents see the teachers’ – methodologists’ – testers’ cooperation as excellent, there was a critical remark concerning testers who are not willing to give teachers at their disposal some real tests to illustrate the real items and their difficulty claiming that test security would be put at stake.

A rather more general critical view has been presented as well stating that the examination does not properly reflect on real language needs of professional soldiers. That seems to be a rather serious claim and possibly justified; nevertheless, this is unfortunately not an issue to be dealt with by the Language Centre.

Conclusion

The main reason for launching this survey was the fact that teachers' views on the standardized language examination were not systematically taken into consideration, even though they are important stakeholders and their opinions may indicate both strengths and weaknesses of high-stakes exams. The survey has revealed some significant views and perceptions of the teachers which in authors' opinion should be addressed by the management of the Language Centre. The most frequently mentioned issues were as follows. The teachers specified the most difficult skills to prepare the students for the exam on all three levels – while at the lowest level the most problematic skill is listening, at intermediate level it is not only listening, but also writing and at the highest level for which the institution prepares, it is writing. These results may help teachers to put more emphasis on the mentioned skills at particular levels. Teachers mostly consider the syllabus to reflect properly the requirements for the examination. They negatively perceive the lack of mock exams and they would appreciate to further develop the system of mock exams design. They generally appreciate the activities conducted by methodology team. They would be glad if they could be shown some of the real tests for receptive skills to be able to better adjust teaching content and methods. Further work would be desirable to complement the findings from the questionnaire by semi-structured interviews with teachers to get a more detailed and in-depth understanding of their view and beliefs.

Literature

- ALDERSON, J. C., CLAPHAM, C., WALL, D. 1995. *Language Test Construction and Evaluation*. Cambridge University Press.
- BACHMAN, L. F. 1997. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford University Press.
- BACHMAN, L. F., PALMER, A. S. 1996. *Language Testing in Practice*. Oxford University Press.
- DAVIDSON, F., LYNCH, B. K. 2002. *Testcraft*. Yale: University Press.
- DAVIES, A., BROWN, A., ELDER, C., HILL, K., LUMLEY, T., McNAMARA, T. 1999. *Studies in Language Testing, Dictionary of Language Testing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FULCHER, G. 2010. *Practical Language Testing*. Hodder Education.
- HÖL, D. *Current Problems and Proposed Solutions for Testing Speaking: Opinions of EFL Teachers*. [on-line]. 2020. [accessed 2020-09-09]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/328149684_The_Literacy_Trek_27_Current_Problems_and_Proposed_Solutions_for_Testing_Speaking_Opinions_of_EFL_Teachers
- HUGHES, A. 1992. *Testing for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUUSKONEN, M. L., KÄHKÖNEN, M. 2006. *Practising, testing and assessing oral skills in Finnish upper secondary schools: teachers' opinions*. [on-line]. [accessed 2020-09-21]. Available from: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/7375/1/URN_NBN_fi_jyu-2006384.pdf
- INKE, P. 2011. Evaluating the Validity of a High-Stakes ESL Test: Why Teachers' Perceptions Matter. In: *TESOL Quarterly*, Vol. 45, Issue 4, pp. 628 – 660.
- KYRIAKIDES, L. 2004. *Investigating validity from teachers' perspectives through their engagement in large-scale assessment: The Emergent Literacy Baseline Assessment project*. [on-line]. [accessed 2020-09-09]. Available from: <http://dx.doi.org/10.1080/0969594042000259466>

LABORDA, J. G., ÁLVAREZ, M. F. 2020. *Teachers' opinions towards the integration of oral tasks in the Spanish University Examination*. [on-line]. [accessed 2020-09-09]. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED523843.pdf>

MAC NAMARRA, T. 2008. *Language testing*. Oxford: Oxford University Press.

SHOHAMY, E. 2001. *The Power of Tests*. Harlow, England; New York: Longman.

TURNER, C. E. 2006. Professionalism and High-Stakes Tests: Teachers' Perspectives When Dealing With Educational Change Introduced Through Provincial Exams, TESL Canada. In: *Journal Revue E TESL du Canada* 55, Vol. 23, Issue 2.

Kontakt

Mgr. Ludmila Koláčková, Ph. D.
University of Defence
Language Centre
Kounicova 65, 662 10 Brno
Czech Republic
Email: ludmila.kolackova@unob.cz

PhDr. Mária Šikolová, Ph. D.
University of Defence
Language Centre
Kounicova 65, 662 10 Brno
Czech Republic
Email: maria.sikolova@unob.cz

LINGUISTIC LANDSCAPE A SERVICE LEARNING VO VYUČOVANÍ CUDZÍCH JAZYKOV NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH¹

LINGUISTIC LANDSCAPE AND SERVICE LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AT UNIVERSITIES

EVA MOLNÁROVÁ

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na možnosti spájania rôznorodej výskumnej činnosti a jej aplikácie v pedagogickej praxi. Ako príklad uvádzame projekt zrealizovaný na Katedre germanistiky Filozofickej Fakulty Univerzity Mateja Bela. Okrem analýzy dosiahnutých výsledkov navrhujeme aj ďalšie alternatívy realizácie projektu.

Kľúčové slová: jazyková krajina, stratégia service learning, vyučovanie cudzích jazykov, multilingvizmus, plurilingvizmus.

Abstract

The main aim of the paper is to refer to the possibilities of connecting various research activities and to its application in pedagogical practice. As an example, we are laying out the project executed at Department of German studies at Faculty of Arts of Matej Bel University. Except for analysis of reached results, we are suggesting also other alternatives of the project execution.

Keywords: Linguistic Landscape, Service Learning, foreign language teaching, multilingualism, plurilingualism.

Úvod

Od roku 2019 sme súčasťou riešiteľského kolektívu v dvoch zameraním a charakterom odlišných projektoch. Prvým z nich je APVV projekt pod názvom *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku z komparatívnej perspektívy*. Projekt je zameraný na kvantitatívne a kvalitatívne zdokumentovanie a systematickú analýzu multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny vybraných intraurbánnych lokalít na Slovensku (Bratislava, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Komárno) a na ich porovnanie s dvoma zodpovedajúcimi lokalitami v Nemecku (Mníchov, Erlangen) a v Maďarsku (Komárom, Békéscsaba). Projekt sa teda týka verejnej urbánnej komunikácie, vnímajúc verejné označenia vytvorené nápismi, resp. jazykovými prostriedkami (dopravné značenie, reklamné bilbordy, názvy ulíc, názvy miest, komerčné označenia názvov obchodov a štátnych budov atď.) ako informačné jednotky, ktoré môžu byť ako celok považované za verejné „texty“, s ktorými sa okoloidúci stretávajú². V rámci projektu vzniká rozsiahla databáza, ktorej časť sa snažíme využívať aj pre pedagogické aktivity.

Cieľom projektu KEGA *Plurilingválny a interkultúrny edulab na podporu stratégie internacionalizácie univerzity* je vytvoriť na univerzite plurilingválny a interkultúrny edulab – dlhodobodržateľný model efektívneho rozvíjania plurilingválnej a interkultúrnej kompetencie učiteľov a študentov univerzity – a tým kontinuálnu podporu implementácie stratégie

¹Tento príspevok bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku z komparatívnej perspektívy a projektom KEGA č. 004UMB-4/2019 Plurilingválny a interkultúrny edulab na podporu stratégie internacionalizácie univerzity.

²Citované z vecného zámeru APVV projektu, časť 1.1 Základné ciele a hypotézy

internacionalizácie univerzity. Na rozdiel od obvyklých prístupov k tejto problematike cez realizáciu študijných programov v cudzom jazyku predkladaný projekt navrhuje edulab ako originálny spôsob jej riešenia naprieč študijnými programami a pracoviskami univerzity³. Spoločným priesečníkom a objektom záujmu oboch projektov je teda výskyt viacerých jazykov (tzv. multilingvizmus) a/alebo viacerých kultúr (tzv. multikulturalizmus) v meste a/alebo v univerzitnom priestore.

Linguistic Landscape service learning

Prvé výskumy Linguistic Landscape (slov. jazyková krajina, nem. Sprachlandschaft, sprachliche Landschaft) datujeme do 60. rokov 20. storočia. Samotný pojem Linguistic Landscape sa však etabloval až v 90. rokoch minulého storočia a väčšina lingvistov uvádza ako prelomovú nasledovnú definíciu autorskej dvojice R. Landry a R. Bourhis (1997, s. 25): „*The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomeration*“.⁴ Objektmi skúmania jazykovej krajiny sú teda jazykové znaky (ang. signs) verejného priestoru určitej oblasti, regiónu, štvrte či ulice, ktoré podávajú informácie tak o producentovi ako aj recipientovi znaku (porov. Lauková, Molnárová 2020, s. 97). Znaky delíme na oficiálne (top-down signs) a neoficiálne (bottom-up signs) (Rosenbaum a kol., 1977). Tvorcami top-down signs sú inštitucionálni producenti a patria sem napr. označenia miest, ulíc, škôl, úradov ale aj cestovné poriadky na zastávkach verejnej dopravy a pod. Tvorcami bottom-up signs môžu byť rovnako fyzické ako aj právnické osoby. K takýmto znakom jazykovej krajiny patria napr. označenia obchodov, pevné a mobilné tabule s ponukou tovarov a služieb, reklamné plagáty a bilbordy, ale rovnako aj grafity. Z. Gašová (2020, s. 71) uvádza delenie viacjazyčných znakov v závislosti od obsahu informácií sprostredkovaných pomocou rozličných jazykov vyskytujúcich sa na jednom nosiči, pričom vychádza z klasifikácie K. Stoltmanna (2017) a M. Rehovej (2004, s. 8-15). Tieto klasifikácie rozlišujú:

- a) nosiče s duplicitnými viacjazyčnými informáciami: v dvoch alebo viacerých jazykoch sú sprostredkované rovnaké informácie;
- b) nosiče s fragmentárnymi viacjazyčnými informáciami: informácia vo východiskovom jazyku je komplexnejšia, do cieľového jazyka, resp. cieľových jazykov je preložená len časť informácií;
- c) nosiče s prelínajúcimi sa viacjazyčnými informáciami: v každom z jazykov je sprostredkovaná iná informácia, časť informácií je podaná rovnako v oboch jazykoch;
- d) nosiče s komplementárnymi viacjazyčnými informáciami: informáciav rozličných jazykoch sa navzájom dopĺňajú, napr. slovenský text s anglickými výrazmi (Gašová, 2020, s. 71).

Pre aplikáciu v pedagogickej praxi budú pre nás relevantné také kombinácie jazykových znakov, pri ktorých dochádza ku koexistencii a zmiešavaniu viacerých jazykov.

Service learning (slov. učenie sa službou) definuje A. Gregorová Brozmanová (2014, s. 11) ako „...spôsob výučby a učenia zameraný na službu mladých ľudí v ich spoločenstve/komunitě, pričom táto služba je súčasťou učebných osnov. Service learningové programy zapájajú mladých ľudí do komunitných aktivít s cieľom ukázať im, ako môžu byť zručnosti získané v škole použité na riešenie problémov v reálnom živote.“ Service learning je teda jeden z typov zážitkového učenia, prostredníctvom ktorého sa „mladí ľudia učia a rozvíjajú

³Citované z anotácie projektu KEGA

⁴Jazyk verejných dopravných značiek, reklamných bilbordov, názvov ulíc, miestnych názvov, obchodných značiek obchodov a verejných značiek na vládnych budovách kombinovaný do podoby jazykovej krajiny daného územia, regiónu alebo mestskej aglomerácie (preklad autorky príspevku).

cez aktívnu participáciu v premyslene organizovanej skúsenosti“ (Gregorová Brozmanová, 2014, s. 10). Túto stratégiu využívame v projekte KEGA v rámci celouniverzitného voliteľného predmetu Global Encounters in Local Settings, ktorý je určený rovnako pre slovenských ako aj pre zahraničných študentov. V rámci predmetu pracujú v zmiešaných skupinách a k cieľom, ktoré sú relevantné z hľadiska nášho príspevku, patrí rozvíjanie plurilingválnej a interkultúrnej kompetencie, zabezpečenie aktivizácie učiacich a poskytnutie možnosti autentického plurilingválneho a interkultúrneho vzdelávania.

Linguistic Landscape vo vyučovaní cudzích jazykov

Didaktický potenciál Linguistic Landscape vo vyučovaní cudzích jazykov nie je v súčasnosti dostatočne preskúmaný a overený, a preto je aplikácia Linguistic Landscape momentálne vždy určitým druhom experimentu. Na ilustráciu uvedieme niekoľko štúdií, ktoré sa využili v edukačnom kontexte venujú. Slovenská didaktička I. Kolečani Lenčová vo svojej štúdii *Linguistic Landscape and Reading Comprehension in Foreign Languages Teaching* (2020) poukazuje na možnosti využitia *Linguistic Landscape* vo výučbe cudzích jazykov s fokusom na čítanie s porozumením. V štúdii *Jazyková krajina a jej didaktický potenciál vo výučbe cudzích jazykov* sa zameriava na jazykovo-kontextové vedomosti a interakciu medzi učiacim a znakom. Českej proveniencie sú dve štúdie V. Janíkovej *Kulturwissenschaftlicher Ansatz im Fach Deutsch als Fremdsprache am Beispiel des Konzepts Linguistic Landscape* (2019) a *Linguistic Landscape aus fremdsprachendidaktischer Perspektive* (2018). Štúdiá autorov F. H. Martena a M. Saagpakkovej sa venuje jazykovej krajine na pomedzí jazykovedy a didaktiky nemčiny a otvára rovnomennú publikáciu *Linguistic Landscapes und Spot German an der Schnittstelle von Sprachwissenschaft und Deutschdidaktik* (Marten, Saagpakk, 2017). V našej štúdii *Jazyková krajina ako motivačný faktor vo výučbe cudzích jazykov* (Molnárová, 2020, s. 232 – 241) sme prezentovali návrh projektu, v ktorom sme sa snažili o aplikáciu dát z výskumnej databázy vyššie uvedeného APVV projektu vo vyučovaní nemčiny ako cudzieho jazyka so zreteľom na viacjazyčnosť geograficky určených jednotiek rovnako ako aj jednotlivých učiacich. Dôraz sme pri tom kládli na aspekt motivácie, formy otvoreného vyučovania a afektívnu stránku osobnosti jednotlivých učiacich sa. Keďže sme projekt v zimnom semestri akademického roka 2020/21 realizovali, v tomto príspevku by sme sa chceli venovať analýze jeho realizácie, dosiahnutým výsledkom a navrhnúť ďalšie alternatívne možnosti jeho aplikácie napr. aj v spojení so stratégiou service learning.

Charakteristika projektu a analýza výsledkov

Projekt sme realizovali na Katedre germanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela. Venovali sme mu niekoľko vyučovacích hodín (4 – 6) a jeho časť prebiehala aj mimo vyučovania. Zúčastnili sa ho študenti dvoch študijných odborov, a to magisterského stupňa štúdia učiteľstva a pedagogických vied (ďalej UPV) a bakalárskeho a magisterského stupňa štúdia filológie (prekladateľstvo a tlmočníctvo, ďalej PT). V obidvoch prípadoch ide o študentov programu nemecký jazyk alebo nemecký jazyk v kombinácii, pričom pod kombináciou väčšinou rozumieme štúdium ďalšieho cudzieho jazyka, resp. slovenského jazyka. Celý projekt sme realizovali v nasledujúcich krokoch (porov. Molnárová, 2020, s. 237 – 238):

1. Učenie na stanovištiach (4 hod)
Študenti dostali 5 orientačných čísel budov na Hornej ulici v Banskej Bystrici a 5 indícií, ktoré mali priradiť k číslam. Ich úlohou bolo nájsť podľa čísla budovu a indícia im napovedala, čo majú odfotografovať.
2. Individuálna práca. Počas domácej prípravy a triedenia získaných materiálov si študenti ku každej fotografii pripravili nasledovné informácie: číslo domu, názov prevádzky/firmy, počet jazykov v texte, poradie jazykov v texte, dôležitosť jazykov, zapísali si celý text, typ a veľkosť písma, farby, druh podnikateľskej činnosti/prevádzky, fotografiu.

3. Následne prebehla diskusia na vyučovacej hodine k získaným materiálom a informáciám. Študenti prezentovali vlastnú interpretácia vzniku názvov, príbehov, ktoré stoja za získanými fotografiami a informáciami. Informácie a interpretácie boli písomne zaznamenané.
4. Skupinová práca. Študenti sa rozdelili do skupín alebo dvojíc (v závislosti od ich počtu na danej hodine) podľa toho, ktorá budova (jazykové znaky na nej) ich zaujali. Každá skupina následne vyhľadávala relevantné informácie na internete, v archíve, knižnici, v rozhovore s tvorcami jazykových znakov a pod.
5. Konfrontácia získaných informácií s vlastnými interpretáciami.
6. a) Prednáška k Linguistic Landscape a k projektu APVV. Diskusia k prípadným výskumom v rámci záverečných prác.
b) Projekt „Stopy cudzích jazykov v mojom meste/ mojej obci“ (alternatíva k učeniu sa na stanovištiach pre študentov externého štúdia).
c) Študenti UAP navrhli postupy práce s aplikovaním Linguistic Landscape na hodinách cudzích jazykov na základných a stredných školách.

Ako formu realizácie prvého kroku projektu sme zvolili učenie sa na stanovištiach. Je to forma otvoreného vyučovania, ktorá nám umožnila využiť riadené objavné a zážitkové učenie. Okrem rozvíjania čitateľskej, vizuálnej a mediálnej gramotnosti učením praxou študenti spoznávali mesto, v ktorom študujú a žijú, jeho súčasnosť a históriu. Stanovištia sme vyberali na základe rôznych kritérií. Prvým z nich bola viacjazyčnosť znakov. Z dôvodu rôznorodosti textov sme zohľadňovali klasifikáciu Stoltmanna a Rehovej (viď. časť Linguistic Landscape a service learning) a aj zastúpenie rôznych jazykov (nemecký, anglický, francúzsky, slovenský v kombinácii). Zastúpené bolo aj stanovište s použitím angličtiny nezodpovedajúcej jazykovým normám. Dôležitá bola aj vzdialenosť medzi stanovišťami. Všetky sa nachádzali na jednej ulici a presun medzi nimi trval len niekoľko minút. Po každom zrealizovanom kroku projektu sme študentov žiadali o ústnu spätnú väzbu, ktorej súčasťou bolo sebahodnotenie. Pri realizácii prvého kroku projektu mali študenti problém s orientáciou v meste, hodnotili svoju vizuálnu gramotnosť ako nedostačujúcu. 2 študenti z celkového počtu 16 na jednom zo stanovišť nenašli požadované informácie.

Obrázok 1 Příklad stanoviště: Horná ulica 2, indícia: Nachhaltigkeits (udržateľnosť⁵)

⁵Použité fotografie sú súčasťou výskumnej databázy projektu APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku z komparatívnej perspektívy.

Obrázok 2 Příklad stanoviště: Horná ulica 23, indicia: Kochen (varenie)

Pri realizácii projektu je vhodné venovať dostatočný časový priestor a dostatočnú pozornosť kroku č. 3. V našom prípade si študenti pripravili prezentáciu svojich zistení formou Power Pointu, keďže okrem textovej časti bola dôležitou súčasťou domácej práce aj práca s fotografiami. Každá dvojica (skupina) dostala priestor na prezentáciu jedného (v niektorých prípadoch dvoch) stanovišť. Ďalší študenti mohli prezentáciu dopĺňať, vyjadriť svoj názor k zisteniam, prezentovať svoju interpretáciu vzniku názvov a pod. Môžeme skonštatovať, že na všetkých hodinách prebiehala naozaj spontánna diskusia, študenti vyjadrovali svoj súhlas alebo nesúhlas so zisteniami. Objavili sa aj kritické sebahodnotenia, že nevenovali pozornosť všetkým znakom vo vymedzenom priestore, všímali si len jazykové znaky, neuvedomili si dôležitosť grafických elementov a ich prepojenie s textom a pod. Uvádzame stručnú interpretáciu zistení študentiek 2. ročníka bakalárskeho štúdia. Texty sú len prvotným zhodnotením situácie, postupne sme sa venovali aj hlbšej analýze samotných jazykových a nejazykových znakov na základe stanovených cieľov a zamerania jednotlivých predmetov v rámci ktorých sme projekt realizovali.

Text č. 1:

„Unter dieser Hausnummer befindet sich auch eine Immobilienagentur Kings Reality. Diese Immobilienagentur beschäftigt sich hauptsächlich mit Immobilien die im Umkreis von Banská Bystrica zu vergeben sind. Uns ist ein möglicher Rechtschreibfehler aufgefallen, oder vielleicht war das auch mit Absicht so geschrieben. Bei diesem Unternehmen dominieren Holzelemente und viel dunkelgrüne Farbe. Als Logo haben die Unternehmer eine kleine goldene Krone gewählt was vermutlich ein Erfolg symbolisiert. Auf dem Schaufenster war ein sehr interessantes Wortspiel aufgeklebt: „Som Bystryčan a preto nakupujem tu! Podporme domáci trh“.“⁶

Text č. 2:

„Unter Hinweis auf „kochen“ befindet sich, im Gebäude in der Horná Straße 23, so genannte „S-Studio“.

Der Name: Mária Saksová – S-Studio.

Der Betrieb trägt den Namen: S-Studio. Die Geschäftsfrau (die Besitzerin eines Geschäftes) heißt Mária Saksová. Wie Sie dem Namen des Geschäftes entnehmen können, handelt es sich um ein Küchenstudio. Das Studio realisiert die Entwürfe und es bietet auch die Küchen zum Verkauf an.

⁶Text je uvedený v pôvodnom znení, bez korekcií učiteľa.

Im Text des Firmennamens werden zwei Sprachen verwendet: slowakisch, deutsch.

Ballerina Küchen – deutsche Marke von Küchen.

Koryna – tschechische Marke von Küchen.

Wichtigkeit der Sprachen: Meiner Meinung nach haben beide Sprachen – Deutsch und Slowakisch – gleichwertige Stellung.

Schrift: auffällig. Wir können sehen, vertikal und horizontal zu schreiben.

Horizontal:

Dominant ist der Name „Küchenstudio“. Es ist in der größten und markantesten Schrift geschrieben. Es ist in einer markanten roten Farbe auf grauem Hintergrund geschrieben. Unten sind die Namen "ballerina" und "Koryna". Sie sind in der gleichen Höhe und gleichen Größe geschrieben, was bedeutet, dass sie gleichwertig sind. Grafisch unterscheiden sie sich jedoch voneinander. Das Wort "Ballerina" ist in einer dünneren Schrift geschrieben, wobei ein Teil des Wortes hervorgehoben ist. "in" als Teil eines Wortes wird auf einem roten Hintergrund geschrieben. Durch Hervorheben eines Teils eines Wortes wird ein neues Wort erstellt. Das Wort „ballern“. Es ist deutsche Wort und es bedeutet – schießen – ins Schwarze treffen, d.h. „Hier finden die Menschen genau das, was modern ist.“ oder „Wir kennen Ihren Stil.“ Das Wort „Koryna“ ist in fetten Buchstaben auf rotem Hintergrund geschrieben. Das Wort „Küchen“ ist weiß geschrieben.

Vertikal:

Dreieckige weiße Pfeilen auf einem roten Hintergrund zeigen die Richtung, wo der Eingang zum Laden ist. Es ist auch in slowakischer Sprache das Wort "Küchen" in schwarz auf weißem Hintergrund geschrieben.

Farben: Wir können sehen, dass mehrere Farben hier verwendet wurden. Die ausdrucksvollste Farben sind rot und weiß. Kann man auch grauen Hintergrund sehen und auch schwarz wurde verwendet.

- rot (mach auf sich aufmerksam, dynamische Farbe, Liebe), weiß, schwarz- Schrift
- grauen und roten und weißen Hintergrund, schwarz

Interpretation: Es war einmal eine kreative Frau, die gerne eine Küche entwarf. Eines Tages beschloss sie, ein Unternehmen zu gründen. Der Betrieb nannte sie S-Studio. Sie verband das Wort „Studio“ mit dem Buchstabe „S“, der den Anfang ihres Nachnamens bildet. Und so wurde ein erfolgreiches Geschäft gegründet⁷.

Vo štvrtom kroku realizácie projektu boli študenti konfrontovaní s dôležitosťou získavania informácií z rôznych zdrojov. Pre študentov bakalárskeho štúdia PT bolo novou informáciou napríklad vyhľadávanie v registri firiem a živnostníkov, obchodnom registri a pod., ktoré využívajú aj na ďalších seminároch. Samotní študenti ocenili, že v zadaní k realizácii kroku 4 bolo podmienkou overiť zistenia aspoň v troch zdrojoch. Takto predišli mylným interpretáciám napr. pri dešifrovaní skratky OK, ktorú považovali za anglickú a až rozhovor s majiteľkou butiku im objasnil, že túto skratku zvolila z dôvodu, že je skratkou doplnkovej služby, ktorú ponúka a sú to zároveň iniciály jej vnuka, ktorý sa o poskytovanie služby stará. Študenti vyšších ročníkov hodnotili tento krok ako nadobúdanie praktických zručností vhodných pre samotný prekladateľský proces.

Súčasťou šiesteho kroku projektu bola prednáška k samotnému konceptu Linguistic Landscape, k predmetu výskumu, jednotlivým štúdiám vo svete a v stručnosti sme predstavili projekt APVV, ktorí realizujú členovia katedry germanistiky. Pre študentov magisterského stupňa štúdia odboru učiteľstva a pedagogických vied bola prednáška doplnená o možnosti

⁷ Text je uvedený v pôvodnom znení, bez zásahov učiteľa.

aplikácie Linguistic Landscape vo vyučovaní cudzích jazykov. Na ďalších hodinách študenti prezentovali vlastné návrhy na využitie práce Linguistic Landscape na hodinách nemeckého jazyka na základných a stredných školách. Všetci študenti dostali priestor na diskusiu, v ktorej zhodnotili projekt a jeho realizáciu, ale vyjadrovali sa a kládli otázky aj k samotnému konceptu jazykovej krajiny.

Na záver by sme chceli navrhnúť určité modifikácie predstaveného projektu. Jednu sme už realizovali so študentami externého štúdia pod názvom *Stopy cudzích jazykov v mojom meste/mojej obci*. Títo študenti neabsolvovali nami zvolené stanovištia, ale určili si ich sami vo svojom meste/obci. Ďalší postup práce bol identický s prácou študentov denného štúdia. Zmena by mohla nastať aj pri výbere stanovišť pre študentov nefilologických fakúlt (napríklad ekonomických odborov), pre ktorých by sme mohli vytvoriť stanovištia v priemyselnom parku so zahraničnými firmami.

Ďalšiu modifikáciu navrhujeme s využitím stratégie service learning, ktorej sme sa venovali v úvode nášho príspevku. Považujeme ju za vhodnú pri následnej realizácii projektu v univerzitnom predmete voliteľného predmetu Global Encounters in Local Settings alebo v predmetoch, ktorých súčasťou sú zahraniční študenti. Hlavným cieľom projektu by v tomto prípade bolo rozvíjanie plurilingválnej a interkultúrnej kompetencie, učenie sa v praxi a pre prax. Stanovištia by v tomto prípade vybrali slovenskí študenti, absolvovali by ich v zmiešaných skupinách a ostatné kroky projektu by mohli byť takmer identické. Okrem uvedených cieľov by zahraniční študenti menej tradičným spôsobom spoznávali mesto, v ktorom sa rozhodli študovať a ich skúsenosti a postrehy, prípadné kultúrne a jazykové „nedorozumenia“ by mohli byť následne spracované spolu so slovenskými študentmi vo viac jazyčnom sprievodcovi univerzitou a mestom“, ktorý by následne slúžil komunite zahraničných študentov.

Záver

Zadania v realizovanom projekte boli založené na práci s vizuálnymi dátami (jazykové a nejazykové znaky) v reálnom priestore, „vymedzenej jazykovej krajine“. Pozornosť sme venovali najmä takým jazykovým znakom, u ktorých dochádza ku koexistencii a zmiešavaniu viacerých jazykov. Úlohy boli zamerané na podporu interakcie medzi znakom a recipientom (študentom). Pri ich riešení študenti využívali nielen jazykové, ale aj kontextuálne vedomosti, snažili sa dešifrovať posolstvo jednotlivých znakov a jazykový diskurz, ktorý prostredníctvom nich vedú ich tvorcovia s recipientom. Riešenie projektu pomohlo našim študentom dôkladnejšie vnímať koexistenciu jazykov, navzájom prepájať vedomosti nadobudnuté v rámci štúdia jedného jazyka pri štúdiu ďalšieho jazyka a ako sami zdôraznili, stali sa vizuálne „gramotnejšími“ a vnímavejšími k prostrediu, v ktorom sa pohybujú a v ktorom žijú. Naším zámerom bolo, aby skúsenosti nadobudnuté počas práce na projekte posilnili schopnosť študentov prepájať teóriu s praxou, kriticky myslieť a v neposlednom rade využívať ich kreatívny potenciál. O tom, že niektoré ciele sa nám reálne podarilo splniť a potvrdil sa náš predpoklad, že koncept Linguistic Landscape disponuje značným didaktickým potenciálom a dokáže byť v správne modifikovanej forme aj motivačným stimulom pre štúdium, svedčí aj záujem študentov ďalej s ním pracovať. Dve študentky budú participovať ako pomocné sily na samotnom riešení APVV projektu, 6 študentov si zvolilo za tému svojej diplomovej a bakalárskej práce práve Linguistic Landscape. Jedna študentka už diplomovú prácu pod názvom *Didaktický potenciál jazykovej krajiny pre vyučovanie cudzích jazykov* práve odovzdala. Pod našim vedením vytvorila niekoľko aktivít, ktoré sme čiastočne modifikovali aj pre dištančnú formu vzdelávania, keď miesto verejnej jazykovej krajiny bola skúmaná jazyková krajina v privátnom priestore.

Literatúra

BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A. a kol. 2014. *Service learning. Inovatívna stratégia učenia (sa)*. Banská Bystrica: Belianum, s. 11.

GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade ‚Krčmy na Zelenej‘ v Bratislave. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 69 – 81.

JANÍKOVÁ, V. 2018. Linguistic Landscape aus fremdsprachendidaktischer Perspektive. In: *Linguistic Landscape und Fremdsprachendidaktik*. Berlin: Peter Lang, s. 137 – 172.

JANÍKOVÁ, V. 2019. Kulturwissenschaftlicher Ansatz im Fach Deutsch als Fremdsprache am Beispiel des Konzepts Linguistic Landscape. In: *Aussiger Beiträge 13*. Ústí nad Labem: FF UJEP, s. 81 – 98.

KOLEČANI-LENČOVÁ, I. 2020. Linguistic Landscape and Reading Comprehension in Foreign Languages Teaching. In: *AD ALTA*, 2020, vol. 10, Issue 01, s. 160 – 164. Dostupné na: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1001/PDF/1001.pdf>

KOLEČANI-LENČOVÁ, I. 2021. Jazyková krajina a jej didaktický potenciál vo výučbe cudzích jazykov. In: *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní 2*. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 62 – 73.

LANDRY, R., BOURHIS, R. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality – An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, vol. 16, No. 1, s. 23 – 49. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0261927X970161002>

LAUKOVÁ, J., MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Banská Bystrica: Belianum, s. 97 – 111.

MARTEN, F. H., SAAGPAKK, M. (ed.) 2017. *Linguistic Landscapes und Spot German an der Schnittstelle von Sprachwissenschaft und Deutschdidaktik*. München: Iudicium Verlag.

MOLNÁROVÁ, E. 2020. Jazyková krajina ako motivačný faktor vo výučbe cudzích jazykov. In: *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte VI*. Zvolen: TU vo Zvolene, s. 232 – 241.

REH, M. 2004. Multilingual writing: A reader-oriented typology with examples from Lira Municipality (Uganda). In: *International Journal of the Sociology of Language*, vol. 170, s. 1 – 41. Dostupné na: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ijsl.2004.2004.170.1/html>

ROSENBAUM, Y., NADEL, E., COOPER, R. L., FISHMAN, J. A. 1977. English on Keren Kayement Street. In: *The Spread of English. The sociology of English as an additional language*. Rowley: Newbury House, s. 179 – 196.

STOLTMANN, K. 2017. Die Linguistic Landscapes von Kiel und Rostock. Langfristige Auswirkungen in der Migrationspolitik im Vergleich. In: *Aktuelle Tendenzen in der Variationslinguistik*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, s. 319 – 341.

Kontakt

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Filozofická fakulta

Katedra germanistiky

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

Email: eva.molnarova@umb.sk

GÁBOROVÁ, M. 2019. STOPY SEVERU V NEMECKOJAZYČNEJ TLAČI BRATISLAVY V ROKOCH 1918 – 1929. BRATISLAVA: UNIVERZITA KOMENSKÉHO.

JÁN MARKECH

Predmetná monografia si vytýčeným cieľom: „[...] mapovanie stôp severských literatúr a obrazu Severu v nemeckojazyčnej tlači Bratislavy [...]“ v rozpätí jednej dekády prvej Československej republiky rokov 1918 – 1929 zvolila pomerne komplexný výskumný záber, ktorého spracovanie si vyžaduje rigorózný pluralistický prístup a solídne kontextuálne znalosti predovšetkým z oblasti germanistiky, škandinavistiky, ale aj histórie a tzv. kultúrnych štúdií. Niet pochyb, že autorka v nej zúročila svoje dlhoročné a vedecky plodné pôsobenie na katedre germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Vedecká profilácia autorky, germanistiky a škandinavistiky, tvorí nosnú os celej monografie, ktorej skúmaný korpus tvoria preklady autentických textov z diel a úryvkov severskej literatúry, z ich recenzií, štúdií a článkov vedeckého, odborného, ale aj populárno-vedeckého charakteru.

Stopy Severu autorka predostiera aj na pozadí fejtónov, esejí, analýz, črt a menších žurnalistických útvarov a siaha pritom po nemeckojazyčných periodikách Bratislavy skúmaného obdobia. V danej súvislosti je potrebné konštatovať, že nemeckojazyčná literatúra a tlač Bratislavy sú vzhľadom najmä na obrovské množstvo primárneho materiálu stále nie dostatočne prebádané, pričom sa však v posledných rokoch postupne stávali predmetom širšieho vedeckého záujmu niektorých, najmä bratislavských, germanistov. Aj napriek čiastkovým vedeckým výstupom v danej oblasti predstavuje hľadanie stôp Severu v nemeckojazyčnej tlači a stanovenie si relevantného textového korpusu neľahkú úlohu, spojenú s cieľným bádaním a rešeršami historickej tlače, knižničných a archívnych záznamov, nezriedka publikovaných vo švabachu.

Komplexnosť výstupov Gáborovej výskumu je napriek rozsiahlosti spracovanej problematiky plynule čitateľná, jednotlivé kapitoly a podkapitoly sú koherentné; geopolitické a kultúrohistorické kontexty, ako aj špecifické súvislosti bádania autorka opiera o rozsiahly poznámkový aparát. Tým sprístupňuje svoju monografiu nielen odborníkom z oblasti literárnej vedy, histórie, translatológie či žurnalistiky, ale aj širšiemu publiku čitateľov.

Prvé tri kapitoly približujú metodologické kroky vedúce k dosiahnutiu stanoveného cieľa, skúmaný textový, resp. literárny korpus a už spomínané súvislosti kultúrneho transferu, opierajúc sa o kultúru niekoľkých geografických priestorov pod súhrnným názvom Sever, ktorého opodstatnenie autorka objasňuje v kontexte nesprávneho pomenovania Škandinávia, pod čím sa z geografického hľadiska chápe iba Švédsko a Nórsko, nie však Dánsko a Fínsko. Práca sa preto nevyznačuje len komparatisticko-pluralistickým, ale aj interkultúrnym prístupom, presahujúc Chiellinovo chápanie interkulturality ako protipólu tzv. monokulturality v zmysle striktne ohraničených kultúrnych entít, ale prináša ich vzájomnú interakciu a recepciu.

Literárne a kultúrne stopy Severu v bratislavskej tlači autorka otvára na príklade Henrika Ibsena, recepciu ktorého spočiatku znázorňuje na príklade Rakúska a Slovinska, čím podčiarkuje význam vplyvu škandinávskej literatúry na vývoj modernej európskej literatúry 19. storočia. Vzhľadom na ukotvenie žánrového ťažiska Ibsenovej tvorby v dráme je recepcia jeho poézie bratislavskými periodikami, slovami autorky, úsporná. Napriek tomu sa slová z jeho subtilnej poetickej tvorby v literárnom časopise *Das Riff* stali všeobecnou výzvou na prezentáciu modernej svetovej literatúry v regióne. Monografia dáva v tejto súvislosti do pozornosti aj stav recepcie Ibsenovej dramatickej tvorby, ktorá v ešte stále multilingválnej Bratislave, hoci nachádzajúcej sa v procese modernizácie, nebola úplne ideálna. Optikou atribútov modernizácie prezentuje autorka aj vnímanie dramatikovej postavy Nory z drámy *Domov bábok*, ktorá stelesňovala individuálnu, sebavedomú a modernú ženu. Na protiklade jasného posolstva Nory však autorka poukazuje aj na bezradné a nechápavé reakcie bratislavského publika pri Ibsenovej *Hedde*

Gablerovej, čo opiera o recenziu periodika *Preßburger Zeitung*. Denník nepriaznivú recepciu odôvodňuje spleťtým a nezrozumiteľným charakterom hrdinky. Gáborovej výskum dáva do pozornosti aj neskoršiu Herzfeldovu recenziu tohto diela na stránkach *Die Rampe*, ktorá sa viac priblížila pocitu doby, ako aj širšiu recepciu dramatika v nemeckojazyčnej tlači skrz odbornú a vedeckú optiku zahraničných prispievateľov.

Podobne Gáborová sprístupňuje aj stopy Augusta Strindberga. Jeho báseň *Nárek vetrov* z drámy *Hra snov* vníma cez básnický transfer nemeckého prekladu z pera Emila Scheringa a upozorňuje na silnú expresívnu lyriku výrazového textu básne; tú vníma ako kvilivú žalobu, až obžalobu stavu sveta s konkrétnou výpoveďou o stave spoločnosti. Autorka neopomína popri Strindbergovej poézii, próze a citátoch z diel ani jeho recepciu v odbornej a vedeckej diskusii a dokladá ju pochvalnými kritikami Weltscha a Herzfelda. Strindbergovo ťažisko zameriava na recepciu jeho dramatického diela, ktoré bolo bratislavskému divákovi sprostredkované pôsobením hosťujúcich divadiel, ktorých nemecké predstavenia boli vždy vypredané. V danej súvislosti text podčiarkuje prínos Josefa Jarna, dočasného riaditeľa nemeckých sezón v bratislavskom Mestskom divadle. Jeho práca priblížila divákovi Strindbergovo dramatické dielo, ktoré Gáborová recipuje najmä skrz texty recenzií.

V rámci nasledujúcej časti práce sú čitateľovi priblížené najznámejšie a najvýznamnejšie literárne osobnosti Severu – Henrik Ibsen, August Strindberg, Selma Lagerlöfová a Hans Christian Andersen z menej známeho aspektu. Medailóny, vychádzajúc zo štyroch textov periodik *Preßburger Zeitung* a *Grenzbote* rokov 1923 – 1928, prehľbujú doteraz známe autorské profily v „[...] súkromnejšom, intímnejšom svetle“.

V snahe ponúknuť čitateľovi istý diapazón reflexie kultúrneho transferu Severu a jeho vplyv na formovanie bratislavskej kultúry monografia rozširuje svoj záber aj na žánrovo pestrý literárny transfer osobností ako Björnsterne Björnson, Knut Hamsun, Sven Elvestad a Sven Lange a na literatúru pre deti a mládež reprezentovanú H. Nyblomovou a J. Kohnom. Pútavým štýlom prezentácie stôp Severu, sľaby zaslúbenej krajiny, sa čitateľovi prostredníctvom hybridných a žurnalistických žánrov cestopisu, reportáže, fejtónu a zážitkového rozprávania ponúka priam degustácia Severu na pozadí textov *Swedische Reise (Cestovanie po Švédsku)* od Fritza Löweho, *Mitsommer in Finnland (Letný slnovrat vo Fínsku)* od Waltera Wienerta, *Norwegen (Nórsko)* pravdepodobne od Elsy Grailichovej a *Im Zeltlager der Lappen (V táboch Laponcov)* od Arna Olisa.

Spod pera Löweho vychádzajú bohaté a zaujímavé opisy Švédska a jeho hlavného mesta, pôsobiace idylicky, miestami až romantizujúco, čo Gáborová uvádza na pravú mieru skutočnosťou, že autorov štýl len reflektoval očakávanie periodika, ktoré si kladlo za cieľ „predať“ Štokholm ako „oázu dokonalosti, ako očistec pre regeneráciu tela i ducha“. Niet pochýb, že Löwe neostal týmto očakávaniam nič dlžný.

Divergenciu obrazov autorka sprostredkúva aj na obrazoch Fínska, ktorým pripisuje atribúty drsnosti a chladu a kategorizuje ich do geograficko-topografických postrehov a úvah o živote Finov. Vedeckú objektivitu možno badať na Gáborovej konštatovaní Wienertovho generalizovania a paušalizovania konštrukcií národných čŕt Fínov.

Na pomedzí viacerých žánrov autorka predostiera aj príspevok o Nórsku, ktorý, najmä vzhľadom na potenciál reflexie, nenaplnil očakávania po formálnej ani po obsahovej stránke. Gáborovej negatívne konštatovanie možno oprieť aj o skutočnosť, že článok s vysokou pravdepodobnosťou pochádza z pera bratislavskej dobovej novinárky a spisovateľky Elsy Grailichovej.

Obrazy Laponska sa pohybujú na osi literárneho priestoru presahujúceho geopolitické danosti. Reportáž uverejnená na stránkach *Preßburger Zeitung* ponúka čitateľovi, ako uvádza Gáborová, pomerne jednoduchý príbeh, na pozadí ktorého sú však sprostredkované kultúrne reálie Sámov, čo možno považovať za istú pridanú hodnotu tohto subjektívneho rozprávania reálneho zážitku.

Záverečné strany monografie sú venované reflexii udalostí spojených s letom vzducholode *Italia* na Severný pól z roku 1928, ktorý sa skončil jej nešťastným pádom a následnými záchrannými operáciami preživšej posádky. Opierajúc sa o teóriu mediálneho výskumu autorka predostiera predmetné udalosti cez optiku mediálnych udalostí. Noviny *Preßburger Zeitung*, ktoré autorkin text charakterizuje ako mienkotvorný denník konzervatívno-liberálneho zamerania, čítaný najmä strednou vrstvou, prezentovali dané udalosti, slovami Gáborovej, ako senzáciu s katastrofickým vývojom plným napätia aj napriek počiatočnému nestrannému prístupu. Spracovaný korpus príspevkov o udalosti predostiera bohatú recepciu späť najmä so záchrannými akciami a oceňuje, že *Preßburger Zeitung* reflektoval známeho nórskeho polárniku Roalda Amundsena aj ako vedca. Prístup denníka k téme záverom autorka vidí ako príklad uplatnenia slobody tlače a otvoreného postoja.

Zaujímavé zistenia rezultujú z porovnania reflexii letu na Severný pól v rakúskych novinách *Neue freie Presse* s bratislavským denníkom *Preßburger Zeitung*. Autorka si všíma, že sa dané správy v kontexte rakúskeho periodika len zriedkakedy objavovali na titulnej strane a čitateľ sa o nich dozvedal až v rámci večerných vydaní. Konštatuje obozretnosť a zdržanlivosť rakúskej tlače, ktorá v roku 1928 postupovala v súvislosti s Talianskom opatrne, až diplomaticky, čo odôvodňuje politickým smerovaním Talianska.

Monografia *Stopy severu v nemeckojazyčnej tlači Bratislavy v rokoch 1918 – 1929* prezentuje kultivovaným jazykovým prejavom originálne a zaujímavé zistenia z doteraz absentujúcej recepcie Severu na pozadí nemeckojazyčnej tlače medzivojnovkej Bratislavy. Komplexný skúmaný textový korpus monografia precízne analyzuje pluralistickým prístupom primárne kultúrneho transferu v syntéze interkultúrnej komunikácie, komparatistiky, recepčnej estetiky a niektorých žurnalistických žánrov, čo systematicky vyúsťuje do vysokoodborného textu, ktorý vďaka svojim interdisciplinárnym presahom zaujme široké spektrum odborníkov, ako aj intelektuálne senzitivné spektrum čitateľov.

Kontakt

PaedDr. Ján Markech, PhD., MBA

recenzent

Jazyková škola

Palisády 38, 811 06 Bratislava

Slovenská republika

Email: jan.markech@1sjs.sk